

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ДУ «ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ ТА
ПРОГНОЗУВАННЯ НАН УКРАЇНИ»
Сектор міжнародних фінансових досліджень

**ВІДПОВІДЬ УКРАЇНИ НА СИСТЕМНІ СОЦІАЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНІ ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ**

Збірник наукових праць
за результатами всеукраїнського науково-практичного семінару
(6 вересня, 2023 р.)

Київ – 2023

УДК 338.24(477):[330.101.8:111]

В 42

Редакційна колегія:

д.е.н. О.О. Борзенко (голова); к.е.н. А.Б. Глазова; к.е.н. Є.В. Редзюк

Рецензенти:

В.В. Зимовець – д.е.н., проф., ст. н. співроб., гол. наук. співробітник (ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» – Київ);

В.Л. Осецький – д.е.н., проф., професор кафедри економічної теорії (Київський національний університет імені Тараса Шевченка – Київ)

Рекомендовано до друку Постановою Вченої ради Інституту економіки та прогнозування НАН України № 77 від 28 листопада 2023 р., протокол № 10

В 42 **Відповідь України на системні соціально-економічні виклики сьогодення :** збірник наукових праць за результатами всеукраїнського науково-практичного семінару (м. Київ, 6 вересня 2023 р.) / НАН України, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». – Київ : «НВП Інтерсервіс», 2023. – 148 с.

ISBN 978-966-999-382-3

У збірнику зібрано тези виступів учасників всеукраїнського науково-практичного семінару на тему «Відповідь України на системні соціально-економічні виклики сьогодення», що відбувся 6 вересня 2023 р. на базі ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». У ході наукової дискусії вітчизняні дослідники представили методологічні підґрунтя пошуку відповідей на системні виклики для України, зокрема, фінансові виклики та їх подолання, формування доходів держави для реалізації нової фінансово-інвестиційної політики, проблеми інституту власності в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення, взаємодію держави та підприємств для формування та реалізації нової прагматичної фінансово-інвестиційної політики.

Збірник наукових праць буде корисним для експертів, науковців, викладачів та студентів, а також усіх зацікавлених у вирішенні сучасних проблем соціетального розвитку.

ISBN 978-966-999-382-3

УДК 338.24(477):[330.101.8:111]

© ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», 2023

Представлені у збірнику тези учасників всеукраїнського науково-практичного семінару відображають власну наукову позицію авторів. Редакційна колегія не завжди поділяє думку та погляди авторів.

Автори доповідей несуть повну відповідальність за точність наведених фактів, цифр, цитат, економіко-статистичних даних, наукової термінології та джерел посилання.

Відповідно до Закону України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей та матеріалів цього збірника посилання на авторів і видання є обов'язковим.

ЗМІСТ

<i>Гриценко А.А.</i> Методологічні підґрунтя пошуку відповіді на системні виклики для України	7
<i>Кораблін С.О.</i> Фінансові виклики України	9
<i>Кістерський Л.Л.</i> Деякі аспекти розвитку науки і освіти для Євроінтеграції.....	12
<i>Луніна І.О.</i> Формування доходів держави для реалізації нової фінансово-інвестиційної політики	16
<i>Ткачук І.Г.</i> Кластер як системоутворюючий елемент економічного потенціалу території (на прикладі Івано-Франківської обл.)	20
<i>Мокій А.І., Флейчук М.І., Власюк О.С.</i> Система наукового супроводу зовнішньоекономічної політики в глобальному середовищі	22
<i>Небрат В.В.</i> Війна як каталізатор системних проблем інституційної структури	26
<i>Борзенко О.О., Матвійчук С.Р.</i> Проблеми формування експортної стратегії	30
<i>Шаров О.М.</i> Київський міжнародний фінансовий центр: воєнні реалії та повоєнні перспективи	34
<i>Олійник Д.І.</i> Цифрова трансформація: системний виклик повоєнного відновлення	37
<i>Подлесна В.Г.</i> Екодеструктивні наслідки застосування військових технологій в циклічному суспільному розвитку	41
<i>Гуткевич С.О.</i> Державне регулювання інвестиційної діяльності в сучасних умовах	43
<i>Плотніков О.В.</i> Ризики в процесі фрагментації світової економіки.....	48
<i>Биткін С.В., Мокій А.І.</i> Організаційно-технічні заходи відновлення електронної промисловості України.....	51

<i>Білоусова О.С.</i> Взаємодія держави та підприємств для формування та реалізації нової прагматичної фінансово-інвестиційної політики.....	53
<i>Артёмова Т.І.</i> Інститут власності в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення	57
<i>Бублик Є.О.</i> Банківська система на етапі повоєнного відновлення	58
<i>Піляєв І.С.</i> Ціннісна мотивація праці в умовах повоєнного відновлення: східноазійський досвід	61
<i>Кудрицька Н.В.</i> Екологічні проблеми конвергенції авіаційного транспорту України до ЄС	64
<i>Кушніренко О.М.</i> Стратегічне планування відновлення України: визначення пріоритетів та шляхів їх реалізації	67
<i>Степанова О.В.</i> Виклики фінансування охорони здоров'я в умовах воєнного стану	70
<i>Дульська І.В.</i> Напрями підвищення якості статистичного моніторингу цифровізації секторів національної економіки України	73
<i>Шовкун І.А.</i> Аспекти інноваційної активності підприємств у час війни	76
<i>Бойко О.М.</i> Кластерний розвиток промислових підприємств в сучасних умовах	79
<i>Назукова Н.М.</i> Податкове навантаження на висококваліфіковану робочу силу у контексті реалізації державної стратегії залучення інвестицій.....	86
<i>Брус С.І.</i> Споживче кредитування в Україні під час війни	89
<i>Панфілова Т.О.</i> Геоелектронічні імперативи глобального інвестування: повоєнні перспективи України	92
<i>Редзюк Є.В.</i> Відновлення економіки України на основі створення конкурентних кластерів	98
<i>Підвисоцький Я.В.</i> Фінансові інструменти відновлення післявоєнної економіки в Україні	103
<i>Глазова А.Б.</i> Цифрові технології, як фактор інноваційної трансформації фінансового сектору України	105

<i>Побоченко Л.М., Прокоп'єва А.А.</i> Повернення мігрантів для економічного відновлення України	108
<i>Шаповал Ю.І.</i> «Зелене» економічне відновлення України із застосуванням боргових кліматичних свопів	116
<i>Гахович Н.Г.</i> Впровадження європейських принципів «зеленого» переходу в стратегію повоєнного відновлення України	120
<i>Фролова Н.Б.</i> Наслідки глобальної податкової реформи для окремих країн та висновки для України	122
<i>Москалик Р.Я., Балашова В.А.</i> Цифровізація і зростання економіки: оцінювання взаємозалежності і взаємовпливу	125
<i>Плюта І.Ю.</i> Інтеграційні чинники розвитку електромережевої інфраструктури.....	128
<i>Занозовська О.Г.</i> Підприємство як об'єкт управління	133
<i>Мислік А.А.</i> Екологічні наслідки війни з Росією на європейському континенті.....	134
<i>Кольцов Р.В.</i> Інновації як фактор підвищення ефективності страхової діяльності в Україні	137
<i>Кокарєв Д.В.</i> Фінансові аспекти повоєнного відродження економіки на прикладі туристичної галузі України (досвід Республіки Корея)	139

А.А. ГРИЦЕНКО,
*академік НАН України, д-р екон. наук, професор,
заступник директора з наукової роботи,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДҐРУНТЯ ПОШУКУ ВІДПОВІДЕЙ НА СИСТЕМНІ ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Сучасний світ являє собою гібридну систему «мир-війна», в якій дві підсистеми – мир і війна – не тільки зовнішньо взаємодіють, а й взаємно проникають одна в одну. Після закінчення Другої світової війни у світі сталося понад 30 великих війн і понад 250 воєнних конфліктів, учасниками яких стало не менш ніж 60 країн [1]. В Україні гібридність цієї системи проявилася особливо яскраво. Значна частина людей живе мирним життям, хоча на їхні думки та дії суттєво впливає війна. Крім того, гібридність включає також інформаційну, ідеологічну, економічну, торгову та інші види війн [2, с. 44]. В цих умовах у всіх сферах життя людей і країни виникають виклики, на які необхідно формувати адекватні відповіді. Ці виклики виникають на різних рівнях і певним чином субординовані. Не можна знайти адекватну відповідь на виклик, наприклад, у фінансовій сфері, не знайшовши його в цілому для економічної системи. Тому насамперед необхідно знайти відповіді на базові, корінні виклики.

Сучасний світ є глобальним, і всі події так чи інакше відбуваються у глобальному просторі. Війна Росії проти України є локальним проявом глобальних суперечностей світових гравців [2, с. 44]. Глобальність з точки зору системного підходу означає, що кожний елемент системи прямо або опосередковано пов'язаний з усіма іншими елементами. Якщо це визначення застосувати до світової системи, де елементами є різні країни, то будемо мати систему міжнародних взаємодіючих суб'єктів. Кожний суб'єкт має власні інтереси і досягає своїх цілей через взаємовідносини з іншими суб'єктами, які виступають як ланки опосередкування досягнення мети, тобто стають засобами вирішення своїх завдань. Кожна країна одночасно є суб'єктом для себе і

засобом для інших країн. Але співвідношення функцій суб'єкта і засобу може бути різним. Будь-яка країна має власні інтереси, які об'єктивно визначаються її географічним положенням, народонаселенням, сировинними, техніко-технологічними і трудовими ресурсами, історією та цивілізаційними характеристиками. Ці інтереси можуть бути усвідомлені народом і елітами, а можуть бути непізнаними. В останньому випадку країна може проводити неадекватну і навіть шкідливу для власних інтересів політику.

У глобальному світі всі країни є інклюзивними, тобто включеними в світову систему. Але ця інклюзивність може бути різною. Якщо країна об'єктивно реалізує власні інтереси і використовує для цього міжнародні відносини, то така інклюзивність є інтровертною. Якщо ж власні інтереси не усвідомлені і країна фактично реалізує інтереси інших країн, то така інклюзивність стає екстравертною (включеністю для інших, а не для себе). У першому випадку країна стає суб'єктом-сувереном, у другому – суб'єктом-проксі. Особливо це яскраво проявилось у колоніальній системі, де країни-метрополії були суб'єктами-суверенами, а колоніальні країни – суб'єктами-проксі. Але в сучасному світі ця колізія отримала нове життя. Суверенність в економічному розвитку, у політиці, у цивілізаційному виборі стає проблемою для багатьох країн.

Для України в умовах локалізації в її просторі глобальних суперечностей світових гравців корінним викликом стає її власна суб'єктність: стане вона суб'єктом-сувереном чи суб'єктом-проксі. За своїм об'єктивним геоекономічним положенням Україна є серединною країною, що перебуває в географічному центрі Європи, історично була перетином торгово-економічних і технологічних зв'язків, простором стику цивілізацій, що, з одного боку, відкривало стратегічні можливості та перспективи, з іншого – створювало ризики розгортання конфліктності. Альтернативними відповідями на цей корінний виклик є позиціонування України як серединної держави або як «крайньої» держави, що є форпостом на межі цивілізацій. Цей вибір обумовить формування відповіді на інші похідні виклики у сфері соціально-економічної,

структурної, промислової, фінансової та інших видів політики. У першому випадку формуватиметься економіка конкуренто-демократичного типу, у другому – мобілізаційна економіка з автократичними ознаками управління.

У будь-якому випадку Україна об'єктивно зацікавлена в перетворенні себе в суб'єкта-суверена, що вимагає цілої низки соціально-економічних перетворень. Насамперед це формування національно укоріненої економіки, що базується на використанні національних сировинних, техніко-технологічних та трудових ресурсів, і створення розгорнутої мережі ланок переробки сировини в готову продукцію для власного споживання та експорту [2]. Однією з умов досягнення цієї мети є реформування управлінської системи на засадах професіоналізму і демократичної системи відбору управлінських кадрів. На цій основі можливо здійснювати пошук відповідей на інші виклики, які виникають в усіх сферах суспільного життя.

Першочергове значення серед них мають виклики у монетарній і фіскальній сферах, бо в ринковій економіці всі економічні завдання вирішуються з використанням ринково-грошових відносин. В умовах гібридної війни і глобальної нестабільності, які сформували надзвичайно гострі суперечності у монетарно-фіскальній сфері, що породжують навіть виклики суверенності держави, необхідними є суттєві корективи у способах вирішення завдань забезпечення стабільності грошової одиниці та фінансової системи в цілому. Це стосується як монетарної, так і фіскальної політики, і їх взаємозв'язку. В Україні значна частина бюджетних витрат покривається не за рахунок власних ресурсів, а за рахунок зовнішньої допомоги і боргів та емісії. «Значні бюджетні потреби в першому півріччі 2023 року (майже на 37% державного бюджету) профінансовано за рахунок міжнародної допомоги» [4, с. 28], а у 2022 р. «Національний банк України здійснив викуп військових облігацій уряду на суму 400 млрд грн» [5, с. 24], практично профінансувавши таким чином державний бюджет.

Така ситуація зумовлює необхідність коригування монетарної і фіскальної політики, що повинна бути здатною забезпечувати резильєнтність і безпеку

соціально-економічної динаміки. За умов зростання невизначеності розвитку стратегія таргетування інфляції не дає бажаних результатів (тому що вона має своєю умовою достатньо високий рівень пропорційності і збалансованості економіки) необхідним стає перехід до стратегії розгорнутого таргетування стабільності грошової, яка створює можливість взаємозв'язаного контролю зовнішньої (обмінний курс) і внутрішньої (інфляція) стабільності.

Але і цього в умовах глобальної невизначеності стає недостатнім. Суттєвого значення набуває координація монетарної і фіскальної політики, так як сфери їх впливу перехреснюються і стабілізаційні заходи монетарної політики можуть бути підірвані фіскальним впливом, і навпаки. Тому доцільним стає монетарно-фіскальне таргетування стабільності грошової одиниці як інструмент забезпечення резильєнтності та безпеки економічного розвитку.

Список використаних джерел

1. 5 історій економічного успіху після війни: світовий досвід для України. URL: https://lb.ua/economics/2022/04/13/513199_5_istoriy_ekonomichnogo_uspihu_pislya.html (дата звернення – 29.08.2023).
2. Гриценко А.А. Національно укорінений розвиток економіки як локальна відповідь на глобальні геоекономічні зрушення. Економіка України. 2023. № 4. С. 38–54. <https://doi.org/10.15407/econo-myukr.2023.04.038>
3. Національний банк України. Інфляційний звіт, липень 2023 року. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2023-Q3.pdf?v=4
4. Річний звіт Національного банку України за 2022 рік. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/annual_report_2022.pdf?v=4

С.О. КОРАБЛІН,

*член-кореспондент НАН України, д-р екон. наук,
заступник директора з наукової роботи,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ*

ФІНАНСОВІ ВИКЛИКИ УКРАЇНИ

За останніми оцінками Світового банку, повоєнне економічне відновлення України може коштувати 411 млрд дол. США. Це у понад удвічі більше її ВВП у 2021 р. За оцінками уряду країни, відповідні витрати можуть сягати від 750 млрд до 1 трлн дол. США. Зважаючи, що за всі роки незалежності інвестиції в

основний капітал України становили 600 млрд дол. США, треба визнати, що власних ресурсів для швидкого відновлення вона не матиме.

Більше того, само по собі це завдання є непосильним й для найкрупніших міжнародних установ – через відсутність у них відповідних функцій та фінансових ресурсів. Так, кредитний потенціал найвпливовішого МВФ становить близько 1 трлн дол. США. Проте ці кошти призначені для екстреної підтримки не однієї України, а майже 190 країн – учасниць Фонду.

Інший обтяжуючий фактор – відсутність впливової держави, або пулу країн, готових виступити якщо не єдиним, то хоча б ключовим донором економічного відновлення України. Це різко контрастує із Планом Маршалла, одноосібним розробником, донором та адміністратором якого були Сполучені Штати.

За таких умов перед Україною стоятиме надскладне завдання – сформувати коаліцію партнерів, здатних профінансувати її повоєнне відновлення. Зробити це без провідної участі США та ЄС буде неможливо, тим паче, враховуючи заморожені ними російські активи (близько 300 млрд дол. США). Отже, залучення західної уваги та фондів потребуватиме таких пропозицій, від яких буде неможливо відмовитися. Це вимагатиме компромісів – програма відновлення має органічно поєднати державні та приватні інтереси як самої України, так і її партнерів. Через не найкращу бізнес-репутацію країни права на помилки вона не матиме. Особливо в частині власних зобов'язань.

Проте зазначене є принциповим для України не лише у майбутньому, а й у поточному часі. Адже спроможність визначати ключові національні виклики та консолідувати ресурси для їх першочергового подолання не виникають зненацька. Тому розвиток відповідних інституційних механізмів та інструментів вимагає від держави здійснення безперервних цілеспрямованих зусиль. На жаль, практичного досвіду їй в цьому бракує. Про це, зокрема, свідчить використання зовнішньої фінансової допомоги, яку Україна останнім часом отримує від своїх західних партнерів. За даними платіжного балансу України, її обсяг упродовж 2022 р. – I півріччя 2023 р. перевищив 52 млрд дол. США. Ця величина, де-факто, дорівнює

історичному максимуму прямих іноземних інвестицій, накопичених країною після набуття незалежності (53 млрд дол. США, 2008 р.).

Враховуючи це, можна було б очікувати збільшення в Україні фінансової та кредитної активності. Навіть з урахуванням очевидних ризиків, пов'язаних з війною, домінування в банківському секторі державних банків, на які припадає понад 50% всіх його активів, мало би відіграти вирішальну роль в активізації кредитної діяльності. Однак реальність виявилася іншою.

Після початку широкомасштабної війни обсяг кредитів, наданих банками України її резидентам, зменшився на 95 млрд грн. З урахуванням же інфляції, яка лише у 2022 р. становила 26,6%, можна вважати, що реальна купівельна спроможність кредитного портфеля, що перебуває у розпорядженні резидентів, зменшилася за цей час на понад чверть.

За іншим напрямом вкладання банківських ресурсів – ОВДП – обсяг банківського портфеля після 22 лютого 2022 р. збільшився на 19 млрд грн. Проте цей приріст майже удвічі поступається зростанню портфеля ОВДП, яким володіють небанківські юридичні особи (36 млрд грн), і лише трохи перевищує приріст вкладень в ОВДП населення (16 млрд грн).

Єдиним, дійсно потужним напрямом використання банківських активів, став канал купівлі депозитних сертифікатів (далі – ДС) Національного банку України. Адже з початку широкомасштабної війни приріст банківських вкладень у ДС становив 473 млрд грн, або близько 12 млрд дол. США в еквіваленті.

Враховуючи, що ДС використовуються НБУ виключно для стерилізації «зайвої грошової маси», це свідчить, що зазначені кошти, з точки зору держави, є «зайвими». І навпаки, «потрібним», за цим критерієм, є лише нестерилізований приріст грошей, який сформував нарощення банківського портфеля ОВДП в обсязі 19 млрд грн, або приблизно 0,5 млрд дол. США в еквіваленті. Порівнюючи величину «потрібних» (0,5 млрд дол. США) та «зайвих» грошей (12 млрд дол. США) неважко дійти висновку, що вітчизняна банківська система просто нездатна перерозподіляти та спрямовувати до

національного виробництва фінансову допомогу, яка надходить до країни іззовні. За таких обставин виникає природне запитання: якщо вона неспроможна це робити у критичних умовах війни, то що змусить її підвищити свою ефективність у більш м'якому повоєнному середовищі? І які саме нові компетенції, отримані у воєнний час, вона зможе тоді використовувати?

Ці запитання є риторичними. Як зрозумілим є і той факт, що за наявних методів господарювання українські банки просто не зможуть продуктивно «перетравити» той обсяг зовнішнього фінансування, який уряд вважає необхідним для відновлення національної економіки.

Розв'язання зазначених проблем вимагає насамперед зміни концепції управління державними банками. Адже наразі вони функціонують як звичайні комерційні установи, не виконуючи жодних специфічних функцій інститутів розвитку. У зв'язку з цим необхідно змінювати концепцію грошово-кредитної політики, уводячи до її цільових завдань не опосередковану, а пряму підтримку національного виробництва. Це вимагатиме змін у характері взаємодії уряду та центрального банку. При цьому уряд має бути готовим визначати критичні види економічної діяльності та сприяти їхньому розвитку, використовуючи увесь арсенал державної підтримки, не обмежуючись лише банківськими послугами.

Л.Л. КІСТЕРСЬКИЙ,
*д-р екон. наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри міжнародних економічних відносин
Донецького національного університету імені Василя Стуса,
директор Інституту міжнародного ділового співробітництва, м. Київ*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ НАУКИ І ОСВІТИ ДЛЯ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Вирішальне значення освіти і науки в суспільстві беззаперечно визнавалось в усі часи. Їх важлива роль займає чільне місце в основних філософських та релігійних течіях (Конфуціанство, Біблія, які наказують правителям не шкодувати

засобів на науку й освіту). Досвід країн центральної Європи при підготовці та вступу до Європейського Союзу (ЄС) продемонстрував важливу роль освіти і науки для розвитку країни саме європейським шляхом

В Україні неухильно падає престиж наукової праці. Молодь неохоче йде в науку, а науковці пенсійного віку стали найпопулярнішою віковою категорією. Диспропорції в оплаті праці свідчать про катастрофічну недооцінку в Україні значення науки для розвитку країни. Українські вчені, особливо молоді дослідники, наразі мають обмежені можливості та загалом незадовільні умови для професійної реалізації і у них практично немає мотивації залишатися в науці.

Також несприятливою сьогодні є ситуація в галузі університетської науки. До рейтингу найкращих університетів світу, опублікованого авторитетним порталом QS World University Rankings, у 2023 році потрапили одинадцять українських ВНЗ; причому, кращий – Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, опинився в середині шостої сотні, а Київський національний університет імені Тараса Шевченка і Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» зайняли місце в кінці сьомої сотні; в першій половині восьмої сотні розташувався Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»; в першу тисячу найкращих університетів світу потрапили Національний університет «Львівська політехніка» і Сумський державний університет. Ще п'ять українських ВНЗ потрапили до другої тисячі.

На жаль, в країні втрачено зв'язок між університетським дипломом і реальною якістю освіти. Імітація, особливо малими приватними університетами, навчального процесу та купівля дипломів стала поширеною практикою, що призвело до подальшого знецінення володарів вищої освіти на ринку праці України.

Наука також має подібні проблеми. Перш за все, маються на увазі здобувачі наукових ступенів і звань у галузі науки і освіти, що не мають прямого відношення до цієї галузі. Наприклад, в Україні серед держслужбовців

високого рівня і політиків модно і престижно мати наукові ступені та вчені звання в галузі суспільних дисциплін – таких як економіка, право, політологія, державне управління, тобто в тих галузях науки, де немає об'єктивних кількісних індикаторів. Нові володарі наукових ступенів і звань часто з'являються несподівано для наукової спільноти, а іноді їхні імена стають відомими абсолютно випадково через кілька років.

Хоча загальновідомо, що на написання і захист кандидатської дисертації в середньому потрібно приділити 3–4 роки наполегливої праці, а на докторську – принаймні удвічі більше; у високопосадовців і політиків не повинно бути ні часу, ні сил на наукову роботу через обсяг і складність завдань, які вони покликані вирішувати на своїх посадах. У країнах з одноступеневою системою, наприклад, для отримання ступеня PhD, претендент витрачає щонайменше 5–6 років наполегливої праці.

У країнах розвиненої демократії захист дисертації урядовим чиновником чи депутатом автоматично призведе до публічного скандалу, відставки та завершення політичної кар'єри, оскільки там загальновизнано, що або державний службовець безвідповідально ставився до своїх обов'язків і не виконував роботу належним чином, або не писав дисертацію самостійно, або і те, й інше. У будь-якому разі у розвиненій західній демократії, до якої ми прагнемо, таке «поєднання обов'язків» з іншими справами важко навіть уявити.

Таким чином, для сучасної України характерний трансформаційний парадокс: якщо здобути вищу освіту прагне до 80% української молоді, то наукові знання – одиниці. Вища освіта розглядається насамперед як статусна формальна ознака для отримання посади, що не пов'язана з важкою працею і не вимагає глибоких знань і високопрофесійних навичок.

Наука та освіта в Україні давно потребують системного зближення та еволюційного реформування. На відміну від розвинених країн, де наука й освіта тісно пов'язані в системі старих престижних приватних університетів, де їх фінансову підтримку здійснюють фірми та окремі меценати, система знань в

Україні розпорошена між академічною, галузевою та університетською складовими, які мають мало спільного. Крім того, як у науці, так і в освіті недостатньо використовуються широкі можливості міжнародної наукової співпраці за міжнародної фінансової підтримки.

Серед молоді в усьому світі вже давно існує попит саме на конкретні знання та набуття конкретних практичних навичок у різних галузях – бізнесі, державотворенні, праві, міжнародних економічних відносинах тощо. **У провідних університетах світу широко розвинене застосування системи «кейсів» та власного практичного досвіду викладача.** В Україні же методика та теоретичні аспекти викладання окремого предмету суспільствознавства займають поки що значну частину аудиторного навантаження. Сучасних студентів більше цікавить, чому професор викладає той чи інший предмет, який, окрім суто викладання, має практичний досвід – у бізнесі, дипломатії, державній службі чи будь-якій іншій сфері, яка є важливою для кар'єри майбутніх випускників.

Ще однією проблемою, яку необхідно вирішити у сфері вищої освіти в Україні, є створення системи навчання **англійською** – мовою міжнародного спілкування. Англійська мова як предмет викладається практично в усіх університетах України, хоча і без особливого успіху. Однак лише деякі університети викладають спеціалізовані предмети англійською мовою. Свого часу, готуючись до членства в ЄС, країни Центральної та Східної Європи почали масово переходити на викладання англійською мовою в університетах своїх країн.

Незважаючи на те, що багато університетів відкрили кафедри, назви яких містять термін «міжнародний» або «зовнішній» у різних версіях – міжнародна економіка, міжнародний маркетинг, зовнішня торгівля тощо, є лише декілька університетів, де навчання ведеться англійською, принаймні викладання кількох профільних предметів.

Серед лідерів у цьому сенсі можна виділити Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Національний економічний університет імені Вадима Гетьмана. Однак у

більшості університетів кафедри «міжнародного» напрямку мають цю назву суто формально, оскільки склад викладачів і набір курсів не відповідають зусиллям країни із наближення до ЄС.

Серед відносно нових, але критично важливих дисциплін варто відзначити ті, що сприяють вихованню високих морально-етичних цінностей у молоді, оскільки навіть найякісніша програма реформування не спрацює, якщо її здійснюють професіонали, які не поділяють ці цінності.

В Україні нещодавно почали розроблятися і реалізовуватися курси, спрямовані на виховання у студентів високих морально-етичних якостей. Так, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Донецький національний університет імені Василя Стуса (м. Вінниця) розробили та цілеспрямовано викладають відповідні курси з ділової етики та формування морально-етичних цінностей студентів українською та англійською мовами, оскільки ці вимоги є одними з основних визначальних у процесі реформування країни за європейським зразком.

Для подолання кризових явищ в Україні необхідні не тільки нові економічні механізми, а й нові підходи в доборі кадрів, які враховуватимуть духовні, моральні та інші людські цінності в підготовці через освіту фахівців з високими етичними цінностями, оскільки повоєнним відновленням не завершується, а лише розпочинається тривалий рух України на шляху високотехнологічного розвитку.

І.О. ЛУНІНА,

*член-кореспондент НАН України, д-р. екон. наук,
завідувач відділу публічних фінансів*

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ

ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ДЕРЖАВИ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ НОВОЇ ФІНАНСОВО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

У складних умовах воєнного стану вирішення завдань фінансування державних видатків на військові цілі, оборону та пріоритетні соціальні заходи потребує значних обсягів власних фінансових ресурсів та міцної бази

податкових надходжень. Від результативності та ефективності системи мобілізації державних доходів, зокрема, адміністрування податків, залежатиме зростання продуктивних інвестицій в інфраструктуру та формування людського капіталу, що є ключовими факторами успішної реалізації нової фінансово-інвестиційної політики відродження України.

Під час широкомасштабної агресії РФ зростання бюджетних видатків відбувається на тлі значного падіння головного джерела державних доходів – податкових надходжень. У 2022 р. податкові надходження до Зведеного бюджету України зменшилися порівняно із 2021 р. на 110,6 млрд грн, тоді як видатки бюджету зросли на 1199,1 млрд грн, або до 58,6% ВВП. Дефіцит зведеного бюджету збільшився на 657,9 млрд грн., до 16,3% ВВП.

Головним напрямом збільшення фінансових ресурсів держави має бути підвищення податкових доходів, які є головним чинником її фінансового суверенітету та загальної дієздатності. При упорядкуванні податкової системи велика увага має приділятися забезпеченню виконання вимог податкового законодавства, що є необхідною передумовою реалізації принципу справедливості оподаткування. До резервів збільшення податкових надходжень слід віднести зменшення податкового розриву з податку на додану вартість (ПДВ) – різниці між обсягами потенційних та фактичних податкових надходжень.

За нашими оцінками, втрата бюджетних надходжень ПДВ, тобто податковий розрив з ПДВ, обумовлений недоліками податкового адміністрування, збільшився із 41–45% фактичних надходжень у 2015–2018 рр. до 51–58% у 2021–2022 рр. Недоотримання бюджетних надходжень ПДВ спостерігається не лише в Україні. Однак, наприклад, у країнах ЄС – на відміну від України – середній показник податкового розриву з ПДВ зменшився із 16,4% фактичних надходжень у 2014 г. до 10,0% у 2020 р. [1; 2]. У 2020 р. найкращі показники розриву з ПДВ (менше 2%) спостерігалися у Фінляндії та Естонії. Для боротьби з ухиленнями від сплати ПДВ та

відповідно втратою податкових надходжень у країнах ЄС застосовуються, зокрема, заходи податкового контролю, що базуються на сучасних цифрових технологіях.

Зменшення показника податкового розриву (недоотриманих доходів від ПДВ) до 40% дозволило б збільшити бюджетні доходи в Україні (за різними сценаріями) приблизно на 59–86 млрд грн (табл. 1), а до 20% – на 166–180 млрд грн.

Таблиця 1

Сценарні оцінки резервів збільшення бюджетних доходів від податку на доходи фізичних осіб та податку на додану вартість, млрд грн

Показник	Сценарій 1 за даними 2021 р.	Сценарій 2 за даними 2021 р.	Сценарій 3 за даними 2022 р.	Сценарій 4 за даними 2022 р.
Оцінка збільшення надходжень ПДФО та військового збору завдяки зменшенню виплат зарплати у "конвертах", млрд грн	70,0	35,0	84,1	42,1
Податок та збір на доходи фізичних осіб, млрд грн	349,8	349,8	420,7	420,7
Оцінка обсягів виплати зарплати у «конвертах», %	30,0	30,0	30,0	30,0
Зменшення частки виплат зарплати у конвертах до..., %	10,0	20,0	10,0	20,0
Оцінка збільшення надходжень ПДВ завдяки зменшенню податкового розриву, млрд грн	166,3	59,0	179,8	86,4
Бюджетні надходження ПДВ, млрд грн	536,5	536,5	467,0	467,0
Оцінка податкового розриву з ПДВ, % фактичних надходжень	51,0	51,0	58,5	58,5
Зменшення податкового розриву з ПДВ до ..., % фактичних надходжень	20,0	40,0	20,0	40,0
Додатковий ПДФО з отримувачів високих доходів, млрд грн	10,5	7,0	12,6	8,4
Частка високих доходів, %	30,0	20,0	30,0	20
Загальна оцінка резервів збільшення бюджетних надходжень ПДФО та ПДВ, млрд грн	246,8	101,0	276,5	136,9

Джерело: оцінки автора за даними Мінфіну України та Держстату України.

Зменшення обсягів виплати заробітної плати «в конвертах», за результатами соціологічних досліджень Інституту економіки та прогнозування НАН України, навіть у довоєнні часи становила до 30% фонду оплати праці. Зменшення відповідних втрат податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) та військового збору може забезпечити, за нашими оцінками, збільшення бюджетних надходжень на 35–84 млрд грн (табл. 1).

Запровадження додаткового податку з високих доходів, враховуючи досвід Німеччини щодо застосування надбавки солідарності для фінансування витрат, пов'язаних з об'єднанням Німеччини. Така надбавка до податку на дохід стягується досі, якщо дохід платника податку перевищує певну суму. Запровадження податкової надбавки до високих доходів в Україні може забезпечити (за різними сценаріями визначення показника «високий дохід» і ставок такого податку) щонайменше 7–12 млрд грн додаткових податкових надходжень.

Отже, за даними 2022 р., оцінка резервів збільшення бюджетних надходжень від податку на доходи фізичних осіб і військового збору, а також від податку на додану вартість становить, якнайменш, 136–276 млрд грн, або 8–16% загальної суми доходів Зведеного бюджету України 2022 р. (без зовнішніх грантів). Відносна оцінка резервів за відповідними показниками 2021 р. є порівняною, а саме, від 101 до 247 млрд грн, або 6–15% від суми доходів Зведеного бюджету України 2021 року (без зовнішніх грантів).

Список використаних джерел

1. The Concept of Tax Gaps. Report on VAT Gap Estimations by Fiscalis Tax Gap Project Group (FPG/041). Brussels, March 2016. URL: https://taxation-customs.ec.europa.eu/system/files/2016-09/tgpg_report_en.pdf
2. Poniatowski G., Bonch-Osmolovskiy M., Śmietanka A. et al. VAT gap in the EU – Report 2022 | Publications Office of the European Union/ 2022, URL: <https://data.europa.eu/doi/10.2778/109823>

І.Г. ТКАЧУК,
*д-р екон. наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки,
проф. кафедри фінансів
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника*

КЛАСТЕР ЯК СИСТЕМОУТВОРЮЮЧИЙ ЕЛЕМЕНТ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІЇ (НА ПРИКЛАДІ ІВАНО- ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛ.)

Як вказує світовий досвід, одних із ефективних спеціальних форм організації інноваційної діяльності набувають кластери. В Україні кластери слід розглядати як якісно нову форму управління та важливу передумову запровадження на регіональному рівні інноваційної моделі економічного розвитку, з урахуванням специфіки української економічної системи, нормативно-правової підтримки та системи управління.

Територія Івано-Франківської області вирізняється серед інших областей України сприятливим середовищем для розвитку малого та середнього бізнесу; наявністю вільних земельних ділянок та виробничих площ, придатних для створення індустріальних технологічних, інноваційних кластерів; близьким розташуванням до кордонів ЄС; інвестиційною привабливістю; розвиненою системою освіти; наявним науковим та кадровим потенціалом; розташуванням регіону в західній частині країни безпосередньо близько до діючих та перспективних залізничних і автомобільних міжнародних коридорів: "Критський 5", "Європа-Азія", "Північ-Південь", тощо.

Так, у межах Івано-Франківської області функціонує кластер "Сузір'я", об'єднуючи 19 майстрів ліжникарської справи із Яворова та 16 – із Косова.

Одним із важливих питань післявоєнного відродження економіки України є створення національних корпорацій харчової промисловості, передусім для харчування дітей на основі кластерів. Зазначимо, що кластери є сучасною формою інтеграції підприємств, здатною підвищувати конкурентні переваги кожної фірми – учасника кластеру; міжнародний досвід засвідчує високий рівень ефективності їх функціонування; у кожній країні існують особливості

кластерного розвитку; специфікою кластеру є отримання синергетичного ефекту, який проявляється зростанням конкурентоспроможності, а його відмінною рисою є інноваційна орієнтованість; питання фінансування створення і розвитку кластерів сконцентровані на бюджетних ресурсах або ж на ресурсах інвестора. Інструментами підтримки розвитку кластерів є нормативно-правові акти. При створенні та реалізації проєктів новітніх кластерів нормативно-приватні акти оновлюються.

У період 2008–2011 рр. за Програмою розвитку науково-технічної та інноваційної діяльності Івано-Франківської області до 2020 р. Прикарпатським науково-аналітичним центром розроблена кластерна програма виробництва дитячого харчування на основі екологічно-чистого коров'ячого молока.

Основою програми є проєктна модель господарства екологічного тваринництва та землеробства, досліджена сировинна база, проведена оцінка матеріально-технічної бази у мотивованій зоні, визначено асортимент продукції дитячого молочного харчування за новітніми технологіями виробництва, проведено вибір технологічного обладнання, створена організаційна структура – кластер.

Відповідно, в рамках кластерної програми розроблений пілотний Проєкт «Дитяче молочне харчування» (далі Проєкт), реалізація якого буде здійснена на території Букачівської територіальної громади Івано-Франківського району Івано-Франківської області.

Кластерна модель організації і управління процесом виробництва дитячого молочного харчування об'єднує виробників молока – фермерські господарства, підприємство з переробки молока у заданому асортименті, торговельну мережу, університети, органи стандартизації, науково-дослідні центри, асоціації, що здійснюють підготовку кадрів, відповідають за інформаційне, технічне забезпечення.

З практичної точки зору збалансування взаємних інтересів учасників кластеру забезпечує механізм внутрішніх фінансово-кредитних відносин.

Фінансово-кредитний механізм передбачає вільне переміщення фінансових ресурсів у межах кластера, функціонує механізм трансфертних цін, пільгове кредитування виробництва дитячого харчування, пільгове оподаткування прибутку банків-учасників від спрямування коштів у агровиробничу сферу. Формування ціни на продукцію дитячого молочного харчування здійснюється під впливом попиту і пропозиції, а суб'єкти технологічного ланцюга орієнтуються на кінцеву ринкову ціну. Отриманий дохід пропорційно до витрат розподіляється між учасниками: сільське господарство – переробка молока – торгівля. Такий підхід до формування фінансових відносин усередині кластера стимулює до зниження власних витрат виробництва, до впровадження інновацій у виробництво і наближення цих витрат до рівня витрат підприємств економічно розвинених країн.

А.І. МОКІЙ,

*д-р екон. наук, професор,
провідний науковий співробітник
відділу регіональної економічної політики
ДУ «ІРД імені М.І. Долишнього НАН України»*

М.І. ФЛЕЙЧУК,

*академік АН ВШ України, д-р екон. наук, професор,
професор кафедри маркетингу
Львівського національного університету
ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького*

О.С. ВЛАСЮК,

*член-кореспондент НАН України, д-р екон. наук, професор,
радник директора Національного інституту стратегічних досліджень*

СИСТЕМА НАУКОВОГО СУПРОВОДУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В ГЛОБАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

З початку ХХІ ст. відбувається новий етап формування метасистемних характеристик глобальної економіки. Попри відмінності в методологічних підходах до визначення парадигм глобалізації, анти-, альтер-, а, останнім часом, і деглобалізації чи реглобалізації, їх вплив на суспільні та економічні складники

структури національних макросистем і національну безпеку загалом визнається беззаперечним і вагомим не лише у статичному, а й у динамічному вимірі.

Певною мірою йдеться про спроби науковців пояснити шоківі і, навіть, катастрофічні зрушення, що відбуваються у процесі «глобальної зміни епох». Ще більш вагомими і, головне, з невизначеними в стратегічній перспективі негативними наслідками можна вважати виклики глобального середовища для безпеки розвитку окремих країн та людства загалом.

Домінантною характеристикою глобального середовища є відсутність інституціонального базису управління, що створює об'єктивні передумови для шоківих зрушень, кризових явищ і катастроф. На відміну від глобальної економіки, глобальної економічної інтеграції, світового господарства і міжнародних економічних відносин, яким властиві метасистемні характеристики управління у формі багатосторонньої системи регулювання світової торгівлі, міжнародних організацій, у глобальному середовищі відсутні надійні регулятори, проте існують приховані зв'язки між суб'єктами і об'єктами середовища. Глобальне середовище, його вплив на глобальну економіку та її суб'єкти, потребує детального дослідження, особливо в контексті сутнісних характеристик його викликів, які в першому наближенні характеризуються невизначеністю та ірраціональністю причин і моментів виникнення, а також наслідків для суб'єктів в поточному періоді й стратегічній перспективі.

Для стратегування соціально-економічного розвитку нашої країни в умовах війни видається назрілою необхідність розгляду парадигми “глобального середовища”, або теоретико-методологічної метамоделі, яка охоплює як формування метасистемних характеристик глобальної економіки, так і позаекономічні, тобто не безпосередньо економічні процеси і явища глобального екологічного, інформаційного, безпекового, у тому числі воєнного, пандемічного, епізоотичного, етико-морального, релігійного характеру.

Відповідно, виникає нагальна потреба в постійних глибоких дослідженнях комплексу взаємопов'язаних і взаємообумовлених проблем безпеки глобального розвитку, двосторонніх і багатосторонніх відносин України зі стратегічними країнами-партнерами і мегарегіональними утвореннями та міжнародними інститутами, а також країнами-антагоністами (агресорами й недружніми до нашої країни). Поряд із двосторонніми відносинами не меншої важливості набувають і дослідження макросистем країн – учасників двосторонніх відносин з Україною для раціоналізації двосторонніх відносин, усунення їх асиметричності, а також імплементації успішного досвіду реалізації якісної політики державного управління. Безперечно, такі дослідження частково проводяться академічними науковими установами, провідними науковими школами. Втім, хоча дисертаційні дослідження й пов'язані з планами, програмами кафедр, підрозділів ВНЗ та підтверджені довідками про впровадження в діяльності центральних, галузевих, регіональних органів державного управління, не можна стверджувати, що їх результати істотно впливають на соціально-економічний розвиток України. Склалася унікальна ситуація, коли наукові дослідження в цій сфері, як і загалом в економічній науці, не знаходять втілення в реальній економіці.

Прикметно, що результати досліджень не завжди викликають інтерес і в глобальному науковому просторі (не беручи до уваги, звісно, ринок пропозиції публікування в міжнародних наукометричних базах за кошти вітчизняних авторів). Зазначимо, що викладене меншою мірою стосується науково-дослідницьких робіт у межах господарських договорів, конкурсів, міжнародних програм допомоги, але не заперечує висновку про нескоординованість, фрагментарність, об'єктів і предметів досліджень, їх недостатню узгодженість з гострими поточними та стратегічно перспективними проблемами розвитку України.

Як відомо, у 2010–2013 рр. академічні (ІСЕМВ) та державні інституції (НІПМБ, ІНБ), які здійснювали дослідження міжнародних відносин і світового

господарства, проблем міжнародної, національної безпеки в нашій країні, були ліквідовані. В постсоціалістичних і пострадянських країнах роль таких інституцій виконують як вищі навчальні заклади, так і дослідницькі установи (Jagiellonian University, Krakow, Poland; Johan Skytte Institute of Political Studies at the University of Tartu, Estonia; Institute of international relations and political science, Vilnius university, Lithuania; Eötvös Loránd University, Institute of Political and International Studies, Budapest, Hungary; University of Wrocław, Wrocław, Poland; University of Pécs, Hungary; Corvinus University of Budapest, Hungary; Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania; Anglo-American University, Prague, Czech Republic; Faculty of Social Sciences, Charles University, Prague, Czech Republic; Vistula University, Warsaw, Poland; Mendel University in Brno, Czech Republic; International Relations at the University of Economics in Bratislava, Slovakia), в яких проводяться дослідження: діяльності міжнародних організацій; публічної дипломатії і глобальної політики; міждержавних відносин країн – членів Європейського Союзу; взаємодії і співвідношення політики країн Східної Європи з політикою Європейського Союзу; міжнародного контексту внутрішніх політик держав, їх економік та безпеки; стратегій міжнародної політики; процесів глобалізації та мегарегіоналізації; міжнародної економіки; міжнародного захисту прав людини.

Враховуючи реальні організаційно-інституціональні та фінансові перешкоди повноцінному відновленню інститутів академічних досліджень у цій сфері, видається доцільним ініціювати спільно з стратегічними партнерами створення Міжнародного консорціуму планування і координації досліджень проблем безпеки розвитку глобального середовища (можливо, навіть на віртуальній платформі), у структурі якого передбачити функціонування Центру координації наукових досліджень, що безпосередньо співпрацюватиме з науково-дослідницькими установами, які повинні супроводжувати діяльність інституту державної політики, а також ВНЗ та громадськими експертно-консультаційними і дослідницькими організаціями (рис. 1).

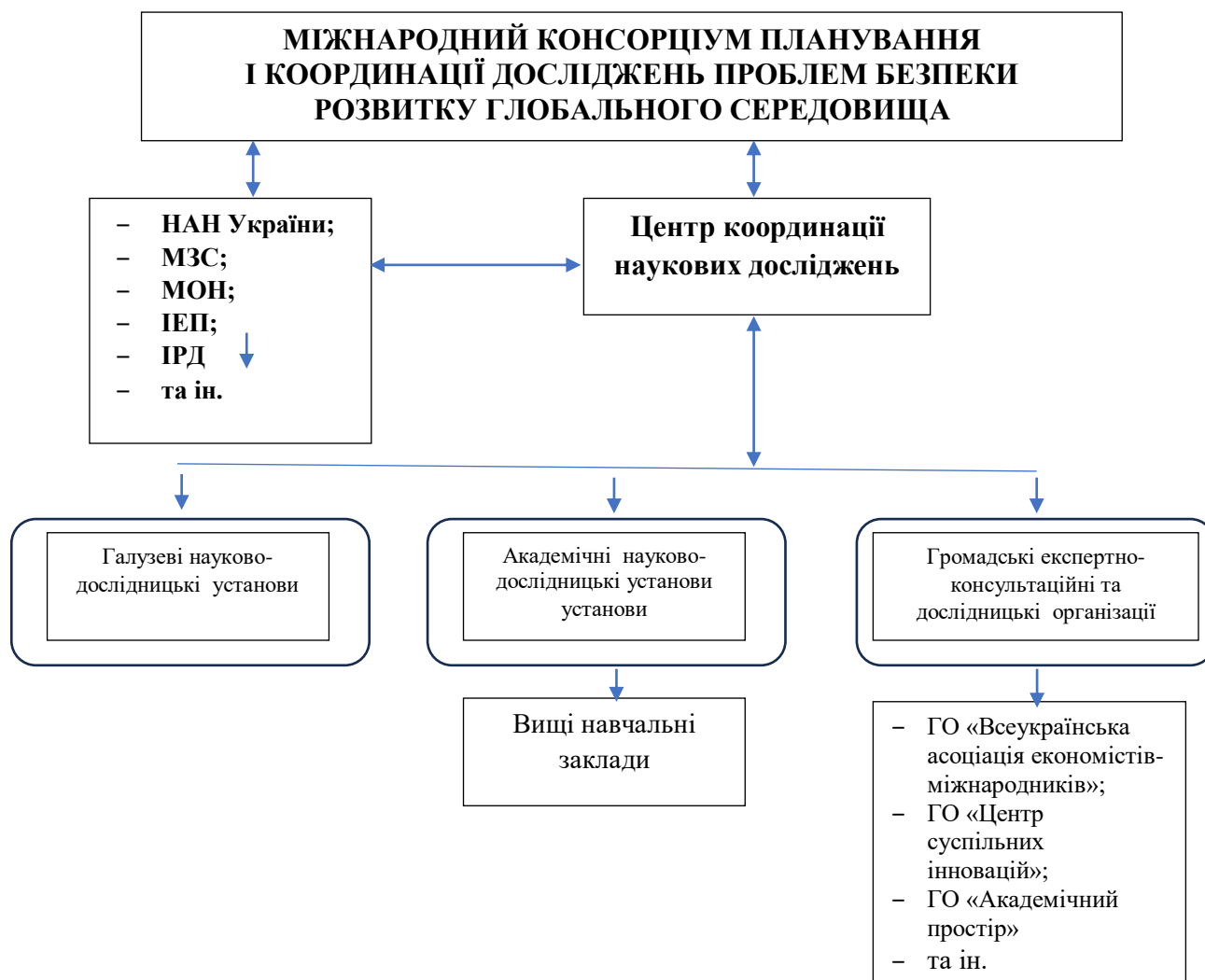

Рис. 1. Загальна схема побудови Міжнародного консорціуму планування і координації досліджень проблем безпеки розвитку глобального середовища

В.В. НЕБРАТ,
*д-р екон. наук, завідувачка відділу економічної історії,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ*

ВІЙНА ЯК КАТАЛІЗАТОР СИСТЕМНИХ ПРОБЛЕМ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Постановка питання щодо відповіді України на системні соціально-економічні виклики сьогодення обумовлює необхідність усвідомлення того факту, що поряд із зовнішніми викликами критичне значення мають внутрішні, спричинені та поглиблені особливостями інституційної структури економіки України. Тобто, якщо максимально загострити, то: найбільший виклик, який

стоїть перед українським суспільством – сама Україна. З її низьким рівнем інституційної спроможності держави, неефективним державним управлінням, суспільством, у якому зберігаються ціннісні та, відповідно, мотиваційні розходження, а головне – економікою, в якій відтворюються системні проблеми інституційної структури.

Під інституційною структурою економічної системи мається на увазі визначений упорядкований набір формальних і неформальних норм, які задають умови економічної поведінки, визначають обмеження для економічних суб'єктів, формують систему координації господарської діяльності. Історична траєкторія формування та функціонування національного господарства обумовила укорінення системи влади-власності; монопольної структури ринку з домінуванням неконкурентних форм координації економічної взаємодії; обмеженого доступу до ресурсів і можливостей, що підживлює адміністративно-корупційні механізми.

Посткомуністичні перетворення, що супроводжувалися перерозподілом економічної влади та власності, призвели до примітивізації структури виробництва та експорту; посилення територіальної та соціальної диференціації населення; наростання міграційних тенденцій; втрати значної частини економічного та соціального потенціалу без компенсації прогресивними якісними змінами [1, с. 379–380]. А найголовніше – вийшовши зі складу т. зв. єдиного народногосподарського комплексу СРСР та інтеграційного об'єднання країн – членів РЕВ, Україна досі не сформувала власної національної економіки як цілісної системи. Зовнішньоторговельна діяльність і спроби включитися в міжнародні ланцюги створення вартості лише посилюють дивергенцію економіки, її фрагментацію, а значить – структурну залежність від імпорту та кон'юнктури глобальних сировинних ринків. Ми так і не змогли навчитися перетворювати ресурси на активи. Корпорації, які в Японії чи Німеччині були рушіями прогресивних структурно-технологічних змін в економіці, технологічними лідерами, що виходили на зовнішні ринки

перспективних галузей [2, с. 225–227], в Україні є агентами закріплення низькотехнологічного, сировинно-аграрного експорту. Концентрація власності та альянс з владою забезпечують надприбутки і без проривних інновацій. А в умовах повномасштабної війни фінансово-політична «еліта» взагалі здійснює екстракцію міжнародних фінансових ресурсів, які надають зарубіжні донори.

З початком війни у 2014 р. не відбулося перебудови економіки ані в структурно-галузевому, ані в інституційному вимірах. Як наслідок – повномасштабне вторгнення РФ у 2022 р., яке поставило під загрозу не лише суверенітет і територіальну цілісність країни (вони вже й до того були загрожені), а й макроекономічну та інституційну спроможність держави. Отже, для того, щоб Україні відповідати на системні виклики, їй варто самій стати системою. Лише це гарантує стійкість. Тому необхідно формувати завершені цикли виробництва; відроджувати території, зміцнювати громади; долати фрагментацію і дивергенцію в межах національного господарства.

І щодо глобальних системних викликів. Трендом розвитку міжнародної економіки стає перехід від глобальної конкуренції до еквівалентної взаємодії. Це дає певні шанси для зміцнення позицій України за умови вироблення та реалізації нової моделі економіки [3]. Ця модель насамперед має перебороти історично сформовані та максимально поглиблені в час війни негативні риси і негативні тенденції. Це, по-перше, структурне спрощення виробництва та експорту, що вже призвело до втрати позицій у світовій економіці як виробника машин та обладнання, набуття Україною статусу постачальника аграрної та промислової сировини й низькотехнологічної продукції. По-друге, периферизація економіки України та масова трудова міграція, обумовлені процесами локалізації світової економіки, прискореної урбанізації, концентрації виробництва у густонаселених точках. В умовах війни та повоєнної розрухи ці тенденції посилюються вимушеним переміщенням населення із зони бойових дій, із територій, що зазнають масованих ракетних та артилерійських обстрілів, перебувають під загрозою внаслідок близькості

ЗАЕС, стали зоною екологічного лиха після підриву греблі Каховської ГЕС та ін. Таким чином, необхідно протистояти, з одного боку, процесам периферизації та руйнування економіки України, а з іншого, – втраті людського потенціалу.

Втрата людського потенціалу відбудови та модернізації економіки в умовах жорсткої глобальної конкуренції за людські ресурси й інтелектуальний капітал загрожує національній перспективі не менше, ніж збройні атаки. Разом з тим історичне підґрунтя перетворення України на донора трудових ресурсів формувалося впродовж тривалого часу і також стало наслідком екстрактивної інституційної структури економіки та імперської політики держав, до складу яких входили в різний час українські землі [4, с. 173–184]. Без доступу до ресурсів і можливостей (у ХІХ – початку ХХ ст.: малоземелля, відсутність ринку праці, механізмів капіталізації ресурсів і доходів) люди не мали змоги реалізувати себе й забезпечити гідне життя й майбутнє своїм дітям. Це дає підказку щодо шляхів вирішення сучасних проблем.

Протистояти системним глобальним викликам можна, лише зміцнюючи виробничий потенціал та формуючи національну економіку як цілісний комплекс оптимального використання ресурсів, максимальної переробки сировини та продовження ланцюгів створення вартості до кінцевої продукції, впровадження сучасних технологій, зокрема, енерго- та ресурсозаощаджуючих у всі галузі та сфери суспільного життя. Не менше значення має формування простору, безпечного і привабливого для проживання людей. Ідеться не лише про розмінування, знезараження та рекультивацію земель, а й про правовий захист, доступну та якісну медицину, освіту тощо.

Державу та її територію захищають військові на полі бою, економістам належить захистити економіку. Й перше питання тут – трансформація економічної системи від системи обмеженого доступу з адміністративно-олігархічною моделлю розподілу й управління до системи відкритого доступу на основі демократизації власності та утвердження верховенства права. На

створення такої економічної моделі, розроблення відповідних механізмів варто спрямувати зусилля. Зарубіжний досвід вказує, що успіх подолання викликів визначається спроможністю відновити / збудувати систему ефективних інститутів. Джерелами цього в різних країнах були особливі національні традиції, але в усіх – прагнення досягти процвітання своєї країни. Тому мені залишається закликати присутніх і загалом наукову спільноту до громадянської відповідальності у своїй професійній діяльності заради нашої Перемоги і майбутнього розвитку України.

Список використаних джерел

1. Гордіца К.А., Сливка Т.О. Структурні перетворення в Україні в контексті розвитку міжнародних економічних відносин: історичний вимір. *Економіка України*. 2020. № 2. С. 80–96. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2020_2_7
2. Відбудова для розвитку: зарубіжний досвід та українські перспективи: міжнародна колективна монографія / [редколегія, голова – д.е.н. В.В.Небрат]; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». К., 2023. 571 с. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2023/08/Reconstruction-for-development.pdf>
3. Відновлення та реконструкція повоєнної економіки України: наукова доповідь / НАН України, ДУ «Ін-т економ. та прогнозув. НАН України». Київ, 2022. 305 с. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2022/12/Vidnovlennja-ta-rekonstrukcja-povojennoj-ekonomiky.pdf>
4. Історичні детермінанти включення України в систему міжнародних економічних відносин: монографія / В.В. Небрат, Н.О. Горін та ін.; за ред. д.е.н. В.В. Небрат; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2021. 528 с. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2022/06/Istorychni-determinanty.pdf>

О.О. БОРЗЕНКО,

*д-р екон. наук, професор,
завідувач сектору міжнародних фінансових досліджень,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ*

С.Р. МАТВІЙЧУК,

*помічник-консультант народного депутата України,
Комітет Верховної Ради України з питань фінансів,
податкової та митної політики*

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЕКСПОРТНОЇ СТРАТЕГІЇ

Спроможність української економіки до оперативного відновлення та системної повоєнної відбудови істотно обмежена сировинною орієнтованістю внутрішнього промислового виробництва та експорту. Так, у 2022 р. продукція

добувної галузі становила понад 20 % у структурі реалізації добувної та переробної галузей. В експорті дві третини становили сировина та напівфабрикати, причому близько половини – тільки сировинна продукція. Зокрема, частка руд і мінералів засягла 7,4 %, зернових та олійних культур – 29%.

На тлі зростання попиту на різноманітну промислову продукцію для потреб відновлення нестача внутрішнього постачання зумовлює подальше нарощування імпорту, наслідками чого є погіршення платіжного балансу, недоотримання надходжень до державного бюджету, занепад промислового підприємництва. Переважання в експорті низьковартісної сировини та напівфабрикатів відчутно обмежує надходження до державного бюджету критично потрібних фінансових ресурсів.

Формування експортної стратегії є ключовим етапом для підприємств і організацій, які планують розширити свою діяльність на міжнародних ринках. Теоретичні аспекти формування експортної стратегії:

- 1) аналіз внутрішніх ресурсів і здатностей: першим кроком є оцінка власних внутрішніх ресурсів та здатностей підприємства. Це включає оцінку виробничих можливостей, технологічного рівня, фінансового стану та кадрового потенціалу;
- 2) аналіз зовнішнього середовища: другим важливим кроком є аналіз зовнішнього середовища. Підприємство повинно вивчити потенційні зовнішні ринки, конкурентну ситуацію, правила та регуляції, митні бар'єри та інші аспекти, що впливають на можливості експорту;
- 3) вибір цільових ринків: після аналізу зовнішнього середовища підприємство повинно визначити, на які міжнародні ринки воно планує експортувати свої товари або послуги. Вибір цільових ринків може базуватися на різних факторах, включаючи розмір ринку, зростання, стабільність, доступність та конкурентну ситуацію;
- 4) вибір методів експорту: існують різні методи експорту, включаючи прямий експорт (безпосередні угоди з іноземними клієнтами),

опосередкований експорт (через посередників, які можуть бути дистриб'юторами чи агентами) або власний експорт (створення філіалів чи представництв у інших країнах);

5) розроблення маркетингової стратегії: планування маркетингової стратегії для міжнародного ринку є важливою складовою експортної стратегії. Це включає визначення цільової аудиторії, ціноутворення, продукту, реклами та розповсюдження товарів;

6) митні та правові питання: перед експортом необхідно детально вивчити митні та правові вимоги, які стосуються країни призначення. Важливо дотримуватися всіх законів та регуляцій, що стосуються міжнародної торгівлі;

7) ризики та забезпечення: підприємство повинно розглянути можливі ризики, пов'язані з експортом (наприклад, валютні ризики, політичні ризики) та визначити методи їх зменшення або забезпечення;

8) моніторинг і оцінка: експортна стратегія повинна бути постійно оцінювана і коригована відповідно до змін у зовнішньому та внутрішньому середовищі.

Загалом формування експортної стратегії вимагає глибокого аналізу, стратегічного планування та ретельної роботи з урахуванням усіх аспектів міжнародної торгівлі.

Проблематику експортної стратегії досить важлива, адже від неї залежать світова економіка, міжнародна торгівля, розвиток країн та підприємств. Ось деякі ключові аспекти, які відображають міжнародне розуміння цієї сфери.

- Сприяння економічному розвитку: міжнародна торгівля та експорт є важливими джерелами економічного розвитку. Ефективна експортна стратегія допомагає створювати нові ринки для товарів і послуг, збільшувати виробництво, створювати робочі місця та підвищувати доходи.

- Розвиток міжнародної торгівлі: експорт сприяє розширенню міжнародної торгівлі та зміцненню економічних зв'язків між країнами. З його допомогою

споживачі отримують доступ до різноманітних товарів та послуг, що може зумовити зниження цін та покращення якості.

- Зростання конкурентоспроможності: розроблення ефективної експортної стратегії допомагає підприємствам стати більш конкурентоспроможними на міжнародних ринках. Вони повинні адаптувати свою продукцію та маркетинг до потреб і смаків іноземних клієнтів.

- Глобальний доступ до ресурсів: експорт дає підприємствам можливість отримувати доступ до ресурсів, які можуть бути обмеженими або дорогими в їхній власній країні. Це може включати доступ до дешевої сировини, робочої сили, технологій тощо.

- Митні та торгові бар'єри: проблематика експортної стратегії також включає боротьбу з митними бар'єрами та іншими торговельними обмеженнями, які можуть ускладнювати експорт. Світ спостерігає за торговельними суперечками та угодами, спрямованими на зменшення торговельних обмежень.

- Сталість та стійкість експорту: підприємства повинні боротися з різними ризиками, такими як валютні коливання, політичні нестабільності, неплатоспроможність клієнтів та інші фактори, які можуть вплинути на сталість та стійкість експорту.

- Збереження середовища та сталого розвитку: експортна стратегія може включати в себе аспекти сталого розвитку та відповідальності перед середовищем, такі як редукція викидів і дотримання екологічних стандартів.

Розвиток та вдосконалення експортних стратегій стають важливим завданням для підприємств та держав.

Метою Стратегії для України є перехід до експорту наукомісткої інноваційної продукції для сталого розвитку та успішного виходу на світові ринки. Для цього визначено такі три стратегічні цілі, які становлять основу Плану завдань і заходів: 1) створення сприятливих умов, що стимулюють торгівлю та інновації для диверсифікації експорту; 2) розвиток послуг з

підтримки бізнесу та торгівлі, здатних підвищити конкурентоспроможність малих та середніх підприємств; 3) удосконалення навичок і компетенцій малих та середніх підприємств, необхідних для участі у міжнародній торгівлі.

О.М. ШАРОВ,
*д-р екон. наук, професор,
головний науковий співробітник
сектору міжнародних фінансових досліджень,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ*

КИЇВСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ ФІНАНСОВИЙ ЦЕНТР: ВОЄННІ РЕАЛІЇ ТА ПОВОЄННІ ПЕРСПЕКТИВИ

Ідея створення в Києві Міжнародного фінансового центру – як *потужної структурованої системи банків та інших фінансово-кредитних та супутніх (юридичних, аудиторських та ін.) установ, здатних акумулювати значні міжнародні фінансові ресурси та здійснювати їх розподіл (шляхом різноманітних фінансових операцій) не тільки всередині країни, алейі на інші країни регіону*, – виникла доволі давно, але, враховуючи динаміку розвитку фінансово-банківської системи України та її нинішній стан, шанси її реалізації не видавалися реалістичними.

Здавалося б, що в умовах війни розмірковувати про створення в Україні міжнародного фінансового центру тим більше безглуздо. Але, оскільки йдеться про реалізацію такого проєкту у повоєнних умовах, то ця ідея набуває більш реалістичного вигляду. Реалістичність такого проєкту підтверджується також зацікавленістю з боку Лондонської фондової біржі (висловлена в ході Міжнародної конференції по відродженню України – Ukraine's Recovery Conference – в Лондоні, у червні 2023 р.) [1].

Додаткові шанси на створення міжнародного фінансового центру надала Україні Угода про асоціацію з Європейським Союзом.

В принципі виникнення та розвиток міжнародних фінансових центрів залежить від низки факторів, які можна поділити на дві групи. Перший – базові

чинники – умови, постійні в часі, необхідні для повноцінного розвитку фінансового центру – розвинений фінансовий сектор, міська інфраструктура, сприятливе регулятивне середовище, сервісне обслуговування, людський капітал, внутрішня співпраця.

Друга група складається з допоміжних факторів, які прискорюють процес розвитку міжнародного фінансового центру (інноваційність, якість життя та праці, ємний ринок) – вони забезпечують йому конкурентні переваги над іншими фінансовими центрами шляхом залучення талановитої робочої сили, створення можливостей для бізнесу або сприяння створенню інноваційних продуктів. Ці фактори можуть змінюватися з часом, оскільки вони залежать від змін у способі життя наступних поколінь працівників і технологічного прогресу [2, с .9–10].

Між тим у нових умовах дійсно з'являються додаткові можливості та фактори, які дозволяють здійснити переоцінку ризиків та можливостей і спробувати реалізувати цю ідею на практиці.

Перш за все, доречно вказати на те, що ідея перетворення Києва на міжнародний фінансовий центр логічно випливає з концепції надання Україні значної фінансової підтримки для повоєнного відродження її економіки, оскільки в процесі такої підтримки передбачається не тільки спрямування в Україну значних потоків міжнародного капіталу, а й розширення діяльності безпосередньо в Україні великих іноземних банків та інвестиційних компаній, стрімкий розвиток фондового ринку та страхової діяльності. Успішна реалізація такого проєкту вже сама по собі створить передумови для перетворення Києва на **регіональний МФЦ**.

Крім регіональної, гео економічної спрямованості, новий МФЦ може спеціалізуватися на фінансуванні галузей «новітньої економіки» (Індустрії 4.0/5.0), перетворюючись на центр фінансування інноваційних технологій та «зеленої» економіки в рамках стратегії підтримки Сталого розвитку, як це передбачається урядовими планами [3].

При цьому слід розуміти, що реалізація такого амбітного проєкту зустрінеться з цілою низкою проблем (викликів), вирішення яких вимагатиме самого серйозного підходу. Серед них необхідно відзначити такі.

1. Наявність конкуренції у боротьбі за статус регіонального Міжнародного фінансового центру з боку таких міст, як Варшава (70-те місце у глобальному рейтингу) та Стамбул (90-те місце).

2. Недостатній або взагалі дуже слабкий інституціональний та операційний розвиток фінансових ринків України (банківського, фондового, страхового тощо).

3. Невідповідність бухгалтерських та юридичних стандартів загальноприйнятим для міжнародних інвесторів нормам та вимогам.

4. Інфраструктурна слабкість Києва, що нездатна забезпечити нормальне функціонування багатьох міжнародних фінансових установ, а також підтримку рівня життя, притаманного співробітникам глобальних фінансових установ.

5. Значення та складність вирішення перелічених вище проблем вказують на те, що для успішного створення МФЦ необхідна дієва підтримка проєкту на вищому державному рівні.

Звісно, що цей перелік не є вичерпним, а стосується лише першочергових завдань, без вирішення яких подальші кроки в напрямі створення Київського МФЦ не матимуть сенсу.

Список використаних джерел

1. Шевчук С. URC 2023. CEO Лондонської фондової біржі розповів про ідею створити в Києві міжнародний фінансовий центр. *Forbes Ukraine*. June 21, 2023. URL: <https://forbes.ua/news/ceo-lse-rozpoviv-pro-ideyu-stvoriti-u-kievi-mizhnarodniy-finansoviy-tsentr-21062023-14340>
2. Widawski P., Sas M., Brewinski P., Piotrowska Z. Centrum Finansowe Nowej Generacji. Warszawa: FinTech Poland, 2021. 70 s. S. 9–10.
3. Незважаючи на війну, що триває, Україна планує у 2023 році провести добровільний національний огляд прогресу в досягненні Цілей Сталого Розвитку / UNDP. Nov. 25, 2022. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/press-releases/nezvazhayuchy-na-viynu-shcho-tryvaye-ukrayina-planuye-u-2023-rotsi-provesty-dobrovilnyy-natsionalnyy-ohlyad-prohresu-v>

Д.І. ОЛІЙНИК,
*д-р. екон. наук, професор,
головний науковий співробітник
відділу економічної стратегії
Національного інституту
стратегічних досліджень*

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ: СИСТЕМНИЙ ВИКЛИК ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Процес цифрових перетворень передбачає використання сучасних цифрових технологій для перетворення бізнес-моделей, операційних бізнес-процесів, продуктів і послуг з метою покращення їх ефективності, конкурентоспроможності та спроможності адаптуватися до змін у цифровому світі. Дотримання Україною світового темпу цифрових перетворень та захисту прав і свобод є надзвичайно важливим для забезпечення стійкості економіки та обороноздатності держави на новій технологічній основі. Україна має вражаючі цифрові амбіції та ініціативи, спрямовані на формування системи, «придатної для цифрової ери». Проте, в умовах війни перед Україною постали безпрецедентні за складністю і масштабами завдання цифрових перетворень із створення системи, стійкої до агресора. Україна має створити власну модель повоєнного відновлення з використання кращих практик управління фінансовими та матеріальними ресурсами на державному, регіональному та місцевому рівнях із впровадженням сучасних цифрових інструментів.

Стратегічним курсом інтеграції України до Єдиного цифрового ринку ЄС є стрімке відновлення та розвиток України згідно з ініціативою Digital4Freedom, спрямованої на створення найбільшого ІТ-хабу Східної Європи з фокусом на безпекові рішення, де ІТ-сектор уже нині займає 40% у ВВП [1]. Наближення приєднання України до цифрової програми ЄС – Connecting Europe Facility, залучення фінансування в межах конкурсу цифрових глобальних шлюзів та розширення нових інструментів цифрової трансформації

економіки свідчить про можливість забезпечення стійкості економіки в умовах війни і пришвидшення цифрової трансформації [2]. Швидкий технологічний розвиток та нові можливості прийняття оперативних рішень й залучення коштів на потреби Збройних сил України створили фундамент не лише для стрімкого відновлення та розвитку України, а й модернізації наявної системи через інновації та цифровізацію, завданням якої, поміж іншого, є обстоювання цифрового суверенітету та виборювання гідного місця в Європі та світі.

Цифрова трансформація суб'єктів господарювання в умовах війни є найважливішою умовою для сприяння економічним перетворенням та модернізації, постійно забезпечуючи високоякісні розробки для підвищення загального рівня розвитку та конкурентоспроможності економіки держави. Глибоке поєднання цифрової трансформації реальної та цифрової економіки та прогрес цифровізації сприяють цифровій трансформації економіки України та вирішальним чином впливають на управління інноваціями в умовах війни через технологічні інновації, ефективність управління, а також економію масштабу і обсягу. Системні виклики повоєнного відновлення у сфері цифрової трансформації перш за все мають бути спрямовані на побудову інтегрованої цифрової платформи, поєднання на платформі інформації з різних цифрових реєстрів та платформ і впровадження модульного принципу розгортання цифрових систем з відновлення та прозорого державного управління на єдиній цифровій платформі.

Якщо до війни питання цифрових перетворень та впровадження використання інновацій суб'єктами господарювання було питанням вибору та пріоритетів, то війна чітко засвідчила актуальність та важливість цифровізації, розбудови цифрової інфраструктури та інновацій для виживання, протидії ворогу, забезпечення економічної стійкості перед новими загрозами.

Процес цифрової трансформації в Україні стимулює застосування принципу спільної відповідальності для створення цифрового потенціалу на етапі відновлення України та впровадження новітніх концепцій сприяння

обороні України, таких як діджитал-лендліз. Це, в свою чергу, потребує розвитку міжнародного воєнно-економічного співробітництва (високотехнологічна продукція, оборонні технології, експорт зброї), здатного надати потужний імпульс економічному зростанню на основі цифрових перетворень і створити у країні позитивні макроекономічні, науково-технологічні, фінансові ефекти.

Цифрові перетворення є ключовим компонентом успішної інноваційної стратегії сучасного бізнесу. В умовах війни одним з ключових питань у забезпеченні відновлення та подальшого розвитку країни є пріоритезація нових можливостей для економічного зростання та розвитку цифрових, фізичних і біологічних систем, заснованих на основі даних. Впровадження таких технологій Індустрії 4.0, як штучний інтелект, Інтернет речей, машинне навчання, хмарні обчислення, адитивне виробництво, блокчейн та доповнена реальність, вже нині трансформують вітчизняний виробничий і оборонний сектор країни і змінюють традиційні бізнес-моделі та галузі. Але для ефективного та швидкого повоєнного відновлення економіки важливо пришвидшити трансформаційні перетворення цифрової економіки. Тому впровадження цифрових інструментів не повинно стримувати процес відновлення України, а має сприяти впровадженню кращих практик управління фінансовими та матеріальними ресурсами на державному, регіональному та місцевому рівнях. Найважливішим аспектом ефективного та швидкого відновлення України є своєчасна фінансова підтримка України від всіх міжнародних партнерів та впровадження цифрових інновацій. Управління цифровими інноваціями в умовах війни сприятиме насамперед розбудові політики з точки зору передачі цінностей через створення ланцюжка вартості та змін в екосистемі. Іншими словами, фізично добре розвинена цифрова інфраструктура, представлена доступністю інформаційно-комунікаційних технологій, може підвищити продуктивність шляхом зниження трансакційних витрат, зменшення впливу відстані і часу та покращення реального

використання, а також шляхом інтеграції з глобальними ринками. У цьому контексті управління цифровими інноваціями стають все більш важливими для емпіричних досліджень щодо того, як цифрові інновації можуть бути використані для впливу на продуктивність країни в умовах війни та повоєнного відновлення.

Проте глобальна боротьба, що триває нині за розширення сфери впливу в цифровому світі та регулювання технологічних компаній між трьома домінуючими цифровими державами США, Китаєм і ЄС, ймовірно формуватиме політику цифрової трансформації у наступні десятиліття, що суттєво вплине й на Україну [3]. Аналіз системних викликів повоєнного відновлення у сфері цифрової трансформації окреслює основні виклики відновлення: масштабність обсягів відновлення, наявність достатніх фінансових ресурсів, цільове фінансування пріоритетних ініціатив та ефективність використання коштів.

Упровадження інноваційних технологій, використання цифрових інструментів та відповідної інфраструктури допоможе підвищувати ефективність використання ресурсів. Водночас відсутність чітко окресленого характеру цілей, взаємозв'язків, послідовності етапів реалізації, невизначеність часових, індикативних та інституційних характеристик їх виконання на вітчизняному цифровому ринку в Україні потребує імплементації загальноєвропейських узгоджених правил та впровадження особливостей правового регулювання.

Список використаних джерел

1. Єдиний цифровий ринок та інші програми цифрового співробітництва з ЄС – Комітет з питань цифрової трансформації. URL. https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/239177.html
2. European Climate, Infrastructure and Environment Executive Agency. URL. https://cinea.ec.europa.eu/programmes/connecting-europe-facility_en
3. Digital empires: The global battle to regulate technology. URL. <https://www.hertie-school.org/en/digitalgovernance/events/event-detail/event/digital-empires-the-global-battle-to-regulate-technology>

В.Г. ПОДЛЕСНА,
*д-р екон. наук, доцент,
пр.н.с. сектору інституційної економіки відділу економічної теорії,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ*

ЕКОДЕСТРУКТИВНІ НАСЛІДКИ ЗАСТОСУВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ЦИКЛІЧНОМУ СУСПІЛЬНОМУ РОЗВИТКУ

У процесі циклічного суспільного розвитку відбувається чергування періодів мирного розвитку та періодів активізації воєнного насильства, що постає у формі великомасштабних воєнних конфліктів. Циклічність воєн чітко простежується у розгортанні таких довгострокових циклів, що визначають динаміку капіталістичної світ-системи, як кондратьєвські цикли, довгі цикли світової політики, цикли гегемонії [1]. В історичній ретроспективі в ході розгортання соціально-економічних циклів усі війни здійснювали руйнівний вплив на навколишнє природне середовище, але саме в ХХ ст. з появою зброї масового ураження війни стали загрозою для існування людства і глобальної екосистеми в цілому. Циклічність є внутрішньо притаманною суспільному розвитку, тому війни як його неминуча компонента з циклічною періодичністю здійснюють екодеструктивний вплив на навколишнє природне середовище, який посилюється та стає дедалі небезпечнішим завдяки науково-технічному прогресу. Актуальність проблеми екодеструктивних наслідків війн визнається на міжнародному рівні, зокрема з 2001 року, згідно з резолюцією 56/4 Генеральної Асамблеї ООН, 6 листопада – Міжнародний день запобігання експлуатації навколишнього середовища під час війни та збройних конфліктів [2]. Найбільш смертоносною зброєю масового ураження у ХХ ст. стала ядерна зброя. На думку Генерального секретаря ООН Х. Перес де Куельяра, «Все, до чого призведе ядерна війна, – це крайній прояв найбільшої шкоди, яку людська раса може сама собі заподіяти» [3]. Міжнародна комісія з ядерного нерозповсюдження і роззброєння оцінює ядерну зброю як здатну повністю знищити життя на планеті, а сучасні ядерні арсенали як такі, що дозволяють

зробити це багато разів. Поповнення ядерного клубу держав новими учасниками, а також зростання системних вразливостей ставить під сумнів можливість нескінченно довго уникати обміну ядерними ударами [4]. Геополітична практика каналізації глобальних протиріч в русло локальних збройних конфліктів дозволила уникнути після 1945 р., тобто після завершення фази «макрорішення» п'ятого довгого циклу світової політики капіталістичної епохи, що характеризується глобальним протиборством (глобальна війна) і триває приблизно 30 років [5], застосування найбільш руйнівних видів зброї. Воєнна локалізація глобальних протиріч у ХХ ст. вберегла людство від планетарної катастрофи, але її продовження у ХХІ ст. надзвичайно небезпечне [6]. Війна в Україні у 2022 р. стала простором локалізації процесів вирішення глибоких цивілізаційних та геополітичних протиріч, що періодично загострюються в ході циклічного суспільного розвитку, екодеструктивні наслідки цієї війни вже сьогодні становлять загрозу для здоров'я населення та майбутніх поколінь, для повноцінного людського розвитку загалом. Автори проведеного під егідою Програми ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) попереднього дослідження щодо впливу війни в Україні на навколишнє середовище повідомляють про забруднення повітря, води та ґрунтів, пожежі в лісах, небезпечні військові відходи та приходять до висновку, що наступне покоління українців та їхніх сусідів житиме «з токсичною спадщиною» нинішньої війни [7]. Подальше загострення геополітичних протиріч здатне призвести до збільшення масштабу воєнно-політичного конфлікту, посилює загрозу розгортання ядерного конфлікту, тому перспективи розвитку людства сьогодні визначаються ефективністю суспільних інститутів, що сформувалися у процесі цивілізаційного розвитку. Сучасна глибока криза капіталізму, в першу чергу – інституційна, похідними від якої є економічна та воєнно-політична, свідчить про те, що сьогодні у світ-системі назріває перехід до шостого циклу Кондратьєва, який розпочинається з підвищувальної хвилі, що означає широкомасштабне впровадження інновацій, в тому числі військових, а також

назріває розгортання фази «макрорішення» сучасного довгого циклу світової політики; техніко-технологічним базисом цих циклічних процесів є четверта промислова революція, яка суттєво збільшує руйнівну силу військових технологій, породжує нові форми ведення бойових дій [1]. Подальший цивілізаційний розвиток та формування глобальної політико-економічної системи на засадах гуманізму та збереження навколишнього природного середовища можливі лише в тому випадку, якщо інституційні практики міжнародних відносин будуть забезпечувати невоєнні способи вирішення міжцивілізаційних та геополітичних протиріч, насамперед стримувати застосування зброї масового ураження.

Список використаних джерел

1. Подлесна В.Г. Воєнно-економічні цикли у контексті цивілізаційного розвитку. *Економічна теорія*. 2022. № 4. С. 53–68.
2. Проведення Міжнародного дня запобігання експлуатації навколишнього середовища під час війни та збройних конфліктів. A/Res/56/4. 5 листопада 2001 р. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/475/26/IMG/N0147526.pdf?OpenElement>
3. Дослідження щодо проблеми кліматичних та інших глобальних наслідків ядерної війни / Генеральна Асамблея. A/43/50. 5.05.1988.
4. Усунення ядерної небезпеки. Програма практичних дій міжнародних політичних діячів. URL: https://www.iaea.org/sites/default/files/publications/documents/infcircs/2009/infcirc780_rus.pdf
5. Modelski G. The Evolution of Global Politics. *Journal of World-Systems Research*. 1995. Vol. 1. № 7.
6. Nazaretyan A. et al. Social violence in the past and present. 2008. URL: <https://www.academia.edu>
7. Війни завдають тяжких збитків природі. URL: <https://news.un.org/ru/story/2022/11/1434362>

С.О. ГУТКЕВИЧ,
*д-р екон. наук, професор,
завідувачка кафедри міжнародної економіки
Національного університету харчових технологій*

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Загальний інвестиційний клімат держави визначається численними факторами. Проблема формування інвестиційної привабливості – як основи управління інвестиційним процесом, вимагає поглиблених теоретичних і

практичних розробок. При ухваленні рішення про інвестування необхідно визначити найбільш привабливі об'єкти, вигідні напрями інвестицій: у виробництво, цінні папери, нерухомість.

До факторів, які визначають інвестиційну привабливість галузі економіки, відносять державне регулювання інвестиційного процесу; інвестиційну діяльність банків; світовий досвід формування інвестиційної привабливості; об'єм іноземних інвестицій. Для підвищення ефективності інвестування необхідна державна інвестиційна політика.

На сучасному етапі для розвитку економіки необхідне використання ефективних регуляторів інвестиційного процесу для активізації інвестиційної діяльності. Нормативно-законодавча база України, що регулює інвестиційну діяльність, є однією з найбільш важливих умов реалізації державної інвестиційної політики. Законодавчі основи цієї політики регулюють інвестиційну діяльність у різних формах. Інвестиційні засади регулювання інвестиційних процесів здійснюються як прямо через державний сектор економіки так і через державні інститути.

Як суб'єкт інвестування держава регулює інвестиційний процес у таких основних формах, як:

- виділення пріоритетних об'єктів інвестування;
- податкове регулювання інвестиційної діяльності;
- здійснення відповідної амортизаційної і кредитної політики;
- експертиза інвестиційних проєктів.

Функції, форми і процеси державного управління інвестиційної діяльності взаємопов'язані. Кабінет Міністрів України на підставі законодавчої бази здійснює виконавчо-розпорядчі функції щодо галузей економіки, його постанови і розпорядження є обов'язковими для виконання.

Активізація інвестиційної діяльності визначається розвитком ринку інвестицій і рівнем формування його інфраструктури, у тому числі ринку цінних паперів. Держава в тій або іншій формі, безпосередньо або побічно

регулює ринок цінних паперів. Цінні папери виступають основним видом фінансових інструментів інвестування.

До сфери державного регулювання ринку цінних паперів в Україні відносяться регулювання і визначення правил випуску й обігу цінних паперів, реєстрація нових випусків, ліцензування професійної діяльності на ринку цінних паперів, захист прав інвесторів, контроль за дотриманням антимонопольного законодавства, контроль системи ціноутворення та діяльності професійних учасників ринку.

У багатьох країнах державні органи делегують функції контролю ринку цінних паперів. Наприклад, у США контроль за звертанням цінних паперів на біржовому ринку делегований Комісією з цінних паперів зареєстрованим фондовим біржам, контроль за обігом цінних паперів на позабіржовому ринку переданий Національній асоціації торговців цінними паперами.

При продажі інвестиційних акцій визначаються суспільні пріоритети: більший попит – більш пріоритетна галузь. При інвестуванні необхідне проведення оцінки інвестиційних якостей акцій, що обертаються на фондовому ринку. Основні параметри оцінки якості акції: вид акції, оцінка інвестиційної привабливості галузі, в якій здійснює свою діяльність емітент, оцінка умов емісії акції, оцінка основних показників господарської діяльності емітента. Формування ринку цінних паперів допомагає активізувати інвестиційну діяльність, це найважливіша складова інфраструктури ринку інвестицій і мотиваційний фактор.

Активність інвестиційного процесу визначається станом ринку. Низький рівень розвитку інфраструктури ринку становить додаткову перешкоду для інвестиційного процесу. Реформування підприємств створює умови для становлення ринкової інфраструктури. Розвинена інфраструктура ринку є основною умовою перетворення форм господарювання, що необхідно для забезпечення конкурентоспроможності виробників. Ефективний розвиток економіки в ринкових умовах передбачає необхідність підготовки фахівців-

професіоналів не тільки в питаннях організації використання інтенсивних ресурсозберігаючих технологій у сучасному виробництві, а й знання ними основ міжнародної економіки, менеджменту, маркетингової діяльності, бізнесу, ринкової кон'юнктури, придбання досвіду створення соціально орієнтованих організаційно-виробничих структур, культури господарювання.

Державне управління інвестиційною діяльністю може здійснюватися через розроблення стратегічних цілей і завдань інвестиційної політики як складової частини загальної стратегії розвитку. Державна інвестиційна політика передбачає реалізацію ряду функцій, у тому числі фінансування і розвиток об'єктів, непривабливих для приватних інвесторів, проте таких, що мають стратегічне значення для держави.

Інвестиційна політика як складова частина загальної інвестиційної стратегії включає принципові підходи до форм реалізації стратегічних цілей.

Основні методи, функції і напрямки реалізації державної інвестиційної впливають на інвестиційну політику.

Державне управління інвестиційною діяльністю здійснюється на основі таких функцій, як загальні (інформаційна, прогнозування, планування, організація, координація, контроль), спеціальні та допоміжні. Так, інформаційна функція характеризує стан об'єкта інвестування, а прогнозування має велике значення при визначенні наслідків іноземного інвестування на макро- і мікрорівнях. З прогнозуванням взаємопов'язане планування, що відображає кількісні та якісні планові показники розвитку економічних процесів на певний період тощо.

У сучасних умовах можна виділити такі напрями інвестиційної політики:

- стимулювання інвесторів, що спрямовують засоби в ресурсозберігаючі та наукомісткі галузі й виробництва;
- збільшення приватних вкладень і скорочення державних;
- залучення іноземних інвесторів;
- інвестування об'єктів інфраструктури.

Державна інвестиційна політика, методи її реалізації, функції, напрями і використання інвестицій можуть змінюватися відповідно політичної та економічної ситуації в країні.

Використання безповоротного бюджетного фінансування необхідно обмежити тільки для соціально значущих об'єктів, що не можуть бути прибутковими і не мають у своєму розпорядженні власних джерел нагромаджень. Державна підтримка також надається лише деяким підприємствам, що перебувають у державній власності.

Саме тому потрібне формування інвестиційних ресурсів. Одним із джерел формування інвестиційних ресурсів повинні бути заощадження населення. Для того, щоб задіяти це джерело, необхідна довіра до банківської системи. В умовах економічної, політичної та соціальної стабільності особисті заощадження є стабільним і надійним джерелом, що тільки збільшується, – це кумулятивна величина.

Управління державними інвестиціями повинне здійснюватися на основі національних планів, що не є директивними. Незалежно від форми власності, підприємства, що беруть участь у реалізації таких планів, одержать кредити і визначені пільги. В індикативних планах установлюються рекомендаційні цифри масштабів і структури інвестиційної діяльності.

Основою планування або прогнозування інвестицій повинне стати визначення рівня розвитку країни на перспективу і ступінь розвитку галузей економіки для забезпечення високого рівня життя населення. Формування умов і методів регулювання інвестиційної діяльності включає: оподаткування, пільги для пріоритетних напрямів інвестування, кредитування, норми амортизації, конкурсний розподіл бюджетних асигнувань, позики, лімітування цін, ліцензування і квотування продукції, управління інфляцією.

Регулювання інвестиційного процесу здійснюється з метою реалізації економічної, наукової і соціальної політики. Ефективність інвестиційної

політики держави – це надходження інвестицій для розвитку економіки.

Рівень розвитку інвестування і стан інвестиційної політики є важливими чинниками економічного стану країни. Регулювання інвестиційного процесу в країні визначається насамперед інвестиційним законодавством з урахуванням світового досвіду. Норми права, що регулюють суспільні відносини в інвестиційному процесі, закріплені у виданих відповідними державними органами нормативних актах: законах, постановах, указах, розпорядженнях, наказах та ін.

Таким чином, при активізації інвестиційної діяльності державним структурам необхідно визначити напрями інвестування з урахуванням пріоритетності виробництва, а також галузей, що забезпечать створення і функціонування соціальної і виробничої інфраструктури.

О.В. ПЛОТНІКОВ,
*д-р екон. наук, професор,
заслужений економіст України,
провідний науковий співробітник сектору
міжнародних фінансових досліджень,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ*

РИЗИКИ В ПРОЦЕСІ ФРАГМЕНТАЦІЇ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

У світі продовжуються глобалізаційні процеси, але в умовах регіональних і провінційних обмежень. Активне використання санкційного режиму визначає окремі країни як несприятливі не тільки для економічної активності, а й ті, що фактично виключені з процесу глобалізації загалом. Відбуваються реальні зміни у входах економічної влади.

Зараз все частіше говорять про теоретичну і практичну роздробленість. Фактично у світі відбуваються процеси наростаючої економічної фрагментації, що виступає протиположною традиційним глобалізаційним процесам. Фрагментація є одним із суттєвих наслідків збройної агресії Росії проти України та має перспективи поділу світу на геополітичні блоки з власними технічними стандартами, резервними валютами та платіжними системами.

Фрагментація світової економіки посилюється через широкомасштабну агресію Росії проти України. При цьому: а) воєнна агресія відволікає зусилля від вирішення питань світової економіки; б) наслідки війни для світової економіки в короткостроковій і середньостроковій перспективах більш ніж негативні. Поєднання цих двох факторів посилює деструктивний вплив фрагментації і перетворює повернення світової економіки до рівня глобалізаційного розвитку попереднього десятиліття на вкрай проблематичне. Крім того, чинник широкомасштабної агресії проти України залишає відкритими низку додаткових питань, пов'язаних із закінченням воєнних дій, післявоєнним відновленням національної економіки, розстановкою політичних та економічних сил у світі після цього тощо.

Під фрагментацією світової економіки розуміють процес її розпаду і деуніфікації, формування геоекономічних блоків з власними економічними стандартами, системами регулювання нових резервних валют і платіжних систем.

Фрагментація не призводить до хаотичного стану світової економіки, – але замість глобальної економіки світ ділиться на геоекономічні блоки зі зміною входів економічної могутності, сфер впливу певних валют тощо. У свою чергу Міжнародний валютний фонд застерігає країни світу від економічної роздробленості, адже скасування десятиліть інтеграції перетворить світ на бідніший [1].

З нашої точки зору, фрагментація світової економіки призводить до розвитку і панування на глобальному рівні основних ризиків світової економіки, які охоплюють як кліматичні проблеми, так і пов'язані з ними ризики [2; 3]: 1) ризики непередбачуваних глобальних потрясінь; 2) ризики глобального потепління; 3) ризики продовольчої та водної безпеки; 4) ризики соціальних конфліктів.

Фрагментація світової економіки передбачає, з одного боку, врахування потрясінь світової економіки найширшого масштабу, а з іншого – досить виважений підхід до вибору країн та міжнародних організацій як донорів процесу післявоєнної відбудови економіки України. Це пов'язано зі

зменшенням обсягів світових фінансових ресурсів, які можуть бути використані на відбудову, і збільшенням ізоляції країн світу від власних проблем.

Дослідження ризикового аспекту фрагментації світової економіки дозволяє зробити такі висновки.

1. Фрагментація – процес, який розвивається в світі та істотно замінює традиційні параметри глобалізації. Фактично економічна фрагментація є протиположною глобалізаційним процесам. Фрагментація є одним із наслідків збройної агресії Росії проти України та має перспективи поділу світу на геополітичні блоки з власними технічними стандартами, резервними валютами та платіжними системами.

2. Розбудова України відбуватиметься в умовах фрагментації світової економіки. Україна й надалі залежатиме від зовнішніх джерел фінансування та матеріальної допомоги. Вкрай важливим є збереження пріоритетів зовнішнього розвитку країни, насамперед набуття повноправного членства в ЄС.

3. Фрагментація негативно впливає на ризики світової економіки, які охоплюють як кліматичні проблеми, так і похідні від них ризики. Основний напрям впливу фрагментації на ризики світової економіки полягає в тому, що сам розворот глобалізаційних процесів відволікає увагу від вирішення глобальних процесів людства. Якщо додати до цього самі джерела фрагментації (пандемію коронавірусу і війну в Україні), то що далі розвиватиметься фрагментація, то й далі основні ризики світової економіки перебуватимуть поза адекватною реакцією.

Список використаних джерел

1. Georgieva K. The Price of Fragmentation. Why the Global Economy Isn't Ready for the Shocks Ahead. *Foreign Affairs*. 2023. September – October. URL: www.foreignaffairs.com/world/price-fragmentation-global-economy-shock
2. Плотников О.В. Фрагментація світової економіки: ризиковий аспект. *Економіка України*. 2023. № 7. С. 31–42. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.07.031>
3. Plotnikov O. The General Situation with Climate Change in the World and Risk Assessment for the Global Economy. *Global Challenges of Climate Change. Vol. 2: Risk Assessment, Political and Social Dimension of the Green Energy Transition* / T.C. Devezas et al. (eds.). Cham: Springer Nature Switzerland AG, 2023. viii + 282 p. P. 31–47. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-031-16477-4_3

С.В. БИТКІН,

*канд. технічн. наук, доцент,
здобувач Інженерного учбово-наукового інституту ім. Ю. М. Потєбні
Запорізького нац. університету, м. Запоріжжя*

А.І. МОКІЙ,

*провідний науковий співробітник
відділу регіональної економічної політики
ДУ «ІРД імені М.І. Долішнього НАН України», м. Львів*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТЕХНІЧНІ ЗАХОДИ З ВІДНОВЛЕННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

Україні, яка вже другий рік поспіль перебуває у стані війни, розв'язаної проти неї РФ, вкрай необхідно налагодити виробництво сучасної військової техніки. Із цих позицій гостро постає питання про постачання напівпровідників, без яких випуск сучасної військової техніки неможливий.

Наразі у світі існує велика імпортозалежність від напівпровідникової продукції. Але, наприклад, країна-агресор РФ зробила необхідні кроки для нарощування власного виробництва мікроелектроніки та дискретних компонентів, які використовуються в абсолютно усіх типах радіоелектронної апаратури (РЕА) для військових цілей. Ідеться про завод «Кремний Эл», 90% товарної продукції якого застосовується для виготовлення військового обладнання РФ [1]. Технологічно підприємство спеціалізується на інтегральних схемах (ІС) та дискретній продукції – транзисторах, діодах, модулях на їх основі (електронній компонентній базі) для виробництва готових блоків радіоелектронної апаратури (РЕА).

Дуже складні математичні моделі, що закладаються в розробку та алгоритми функціонування систем протиповітряної та протиракетної оборони [2] вимагають проведення великих обсягів обчислювань, особливо під час бойової роботи. Для коректного вирішення складних завдань ППО (ураження балістичних ракет, наприклад) необхідні ІС з проєктною нормою близько

10 нм, але всі такі вироби виготовляються тільки на Тайвані та в Південній Кореї [3].

З позицій подолання імпортозалежності України для налагодження виробництва, яке має стратегічне значення, насамперед необхідно розробити програму відбудови вітчизняної напівпровідникової промисловості за такими напрямками:

- відродження виробництва монокристалічного кремнію та широкозонних матеріалів;
- відбудова підприємств мікроелектронної галузі та електротехнічної промисловості.

Алгоритм відбудови електронної промисловості України як підгалузі оборонно-промислового комплексу має, на нашу думку, починатися з таких кроків:

1) аналітичного обґрунтування позиції, що розробка, проєктування та виготовлення в Україні сучасної зброї, військового обладнання та техніки неможливе без застосування напівпровідникової елементної бази, яка наразі має імпортне походження;

2) відпрацювання специфіки, технології елементної бази спеціального застосування (можливість досягати її необхідної термічної та радіаційної стійкості), визначення досяжності на внутрішньому та світовому ринку мікроелектроніки та дискретних напівпровідникових приладів для виготовлення обладнання військового та аерокосмічного застосування;

3) аналізу елементної бази, яку ввозить РФ, незважаючи на наявність власної електронної промисловості, та формування переліку виробів електронної компонентної бази для виготовлення в Україні;

4) створення переліку підприємств, які підлягають відновленню, формулювання основних вимог до планування імпорту обладнання та технологій;

5) за результатами роботи над зазначеними вище пунктами 1–4 розглянути доцільність та необхідність створення спеціалізованого структурного підрозділу в державній установі. Наприклад, департаменту електронної промисловості в Мінцифрі.

Менеджмент завдання такої складності вимагає всебічного розгляду, у тому числі можливості створення української електронної промисловості як частини такої галузі США або ЄС.

Список використаних джерел

1. Наскільки важливим для РФ є завод «Кремний ЭЛ», який лише у 110 км від кордону з Україною / Defense Express. URL: https://defence-ua.com/people_and_company/na_skilki_vvazhlivim_dlja_rf_je_zavod_kremnij_el_jakij_lishe_u_110_km_vid_kordonu_z_ukrajinoju-12686.html
2. Boord Warren J., Hoffman John B.. Air and Missile Defense Systems Engineering. CRC Press, Taylor & Francis Group 6000. Broken Sound Parkway NW, Suite 300, Boca Raton, FL 33487-2742. USA, 2016. P. 246.
3. Jensen David. Processor Problems: An Economic Analysis of the Ongoing Chip Shortage and International Policy Response / University of Puget Sound. Sound Ideas. Summer 2022. URL: https://soundideas.pugetsound.edu/summer_research

О.С. БІЛОУСОВА,

*д-р екон. наук, провідний науковий співробітник
відділу публічних фінансів*

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ

ВЗАЄМОДІЯ ДЕРЖАВИ ТА ПІДПРИЄМСТВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ НОВОЇ ПРАГМАТИЧНОЇ ФІНАНСОВО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

Формування та реалізація належної державної інвестиційної політики, нарощення інвестиційного потенціалу економіки як передумов забезпечення стабільних і високих темпів довгострокового економічного зростання, є завданнями урядів багатьох країн. Трансформація інвестиційної політики відбувається під впливом глобальних викликів та потребує її узгодження із промисловою та фінансовою політикою. Останніми роками державна політика багатьох країн поступово виходить за межі фінансів і зосереджується на

реальній економіці та новій промисловій політиці [1]. Впровадження результатів Четвертої промислової революції для трансформації виробничої системи, реалізація сучасних стратегій розвитку промисловості, зокрема нових інноваційних галузей, потребують значних зовнішніх та внутрішніх інвестицій, а також фінансування уряду.

Для України розвиток промисловості на інноваційній основі також надзвичайно важливий. Повоєнна відбудова економіки (як відновлення зруйнованих війною житла, інфраструктури та побудова екологічної, інноваційної економіки), євроінтеграційні процеси України, забезпечення відповідності Стандартам Організації економічного співробітництва та розвитку, набуття членства у ОЕСР, розширення участі вітчизняних виробників на світових ринках потребують удосконалення фінансово-інвестиційної політики України. Імплементация правил і стандартів країн – членів ОЕСР потребуватиме, зокрема, кількісної та якісної структурної перебудови економіки. За стандартами ОЕСР частка переробної промисловості у ВВП має становити 20–25%. В Україні вона становить близько 10% [2].

В Україні у другому півр. 2022 р. та за 9 міс. 2023 р. збільшено бюджетне фінансування програмам підтримки бізнесу, зокрема середніх, малих та мікропідприємств переробної промисловості [3]. Збільшено державну підтримку у формі кредитів під державні гарантії на портфельній основі. Станом на 01.09.2023 р. 29 банків-кредиторів обслуговували 22,7 тис. кредитів, виданих на суму 64,9 млрд грн (із них в рамках державної підтримки за програмою «Доступні кредити 5–7–9%» було надано майже 14 тис. кредитів на суму 42,3 млрд грн, або 65% від загального обсягу кредитів) [4]. Найбільше кредитів, частково забезпечених державними гарантіями на портфельній основі, обслуговуються у таких сферах: сільське господарство – на загальну суму 36,6 млрд грн; оптова та роздрібна торгівля, ремонт транспортних засобів – 15 млрд грн; переробна промисловість – 7,8 млрд грн;

транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність – 2,2 млрд грн [4].

Враховуючи, що українська економіка адаптувалася до умов господарювання воєнного періоду [3], пропонується спрямовувати державну підтримку на розвиток переробної промисловості на інноваційній основі з чітко визначеним спрямуванням (у сфері запровадження інноваційних методів виробництва у переробній промисловості, перспективних розробок адитивних технологій, виробництва напівпровідників, чистої енергії, квантової енергетики та інших інноваційних напрямів). Нові виробництва мають задовольняти потреби національної оборони та стратегічних секторів національної економіки, а також стимулювати суб'єктів господарювання запроваджувати інновації.

За даними Державної служби статистики України, 49% опитуваних підприємств промисловості у 2022 р. спрямовували інвестиції на заміну зношених машин або устаткування [5]. Інвестиції на створення та запровадження інновацій майже не спрямовуються. Інноваційна діяльність на вітчизняних промислових підприємствах у довоєнний період не відзначалася значними обсягами, а у воєнний період майже призупинена.

Таким чином, при формуванні інвестиційної політики пріоритетною має бути державна підтримка інноваційно-інвестиційних проєктів, спрямованих на створення національного господарського комплексу, зокрема інноваційних ланцюгів та інноваційних кластерів для впровадження, виробництва та реалізації інноваційної продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках. Формування національного господарського комплексу має здійснюватися на засадах інтровертності (націленості на реалізацію власних інтересів країни), інклюзивності та інноваційності [6]. Міністерство економіки України, Міністерство фінансів України та бізнес мають взаємодіяти у:

- формуванні та реалізації прагматичної фінансово-інвестиційної політики;
- залученні нових джерел фінансування інноваційно-інвестиційних проєктів (коштів фондів відновлення економіки, грантів і кредитів міжнародних організацій, ресурсів вітчизняних та іноземних інвесторів, ресурсів фізичних осіб (через цільові облигації для здійснення поствоєнної відбудови економіки));
- збільшенні частки державної підтримки інноваційних проєктів зі значними інвестиціями з 30 до 80% на умовах повернення державної інвестиції (для забезпечення стійкості процесу відновлення економіки);
- забезпеченні інвестиційного процесу на принципах прозорості, підзвітності, оптимізації інвестиційних ризиків та результативності.

У воєнний період виникає необхідність у концентрації всіх наявних ресурсів на досягненні поточних пріоритетів суспільства та створенні умов для повоєнної відбудови економіки.

Список використаних джерел

1. Stiglitz J.E. Western Industrial Policy and International Law. *Project Syndicate*. URL: https://www.project-syndicate.org/commentary/us-europe-industrial-policies-international-law-level-playing-field-by-joseph-e-stiglitz-2023-05?utm_source=project-syndicate.org&utm_medium=email&utm_campaign=authnote
2. В Україні відкрито офіс ОЕСР. Прес-служба Апарату Верховної Ради України. 09.03.2023. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/233937.html
3. Свириденко Ю. Зростання ВВП в II кварталі на 19,5% свідчить про те, що економіка адаптувалася до умов війни. 22.09.2023. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/zrostantia-vvp-v-ii-kvartali-na-195-svidchyt-pro-te-shcho-ekonomika-adaptuvalasia-do-umov-viiny-iuliiia-svyrydenko>
4. Державні гарантії / Міністерство фінансів України. URL: https://www.mof.gov.ua/uk/news/minfin_u_serpni_2023_roku_za_derzhavnimi_garantiami_na_portfelni_osnovi_bankami_vidano_1_581_kredit_na_sumu_34_mlrld_griven-4201
5. Інвестиційні очікування у промисловості (2015–2023) / Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
6. Відновлення та реконструкція повоєнної економіки України: наукова доповідь / НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2022/12/Vidnovlennja-ta-rekonstrukcsja-povojennoji-economiky.pdf>

Т.І. АРТЬОМОВА,

д-р екон. наук, головний науковий співробітник

сектору інституційної економіки

відділу економічної теорії

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ

ІНСТИТУТ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Україні сьогодні доводиться вирішувати надзвичайно складні та багатовимірні завдання: адже необхідно не просто ефективно давати відсіч воєнній агресії з боку РФ, але одночасно формувати адекватне соціально-економічне підґрунтя для успішної інтеграції до Європейського Союзу. При цьому наша країна має виявити здатність не лише відстояти свій європейській вибір, а й науково осмислити зміст європейських цінностей, укорінених у суспільних інститутах. У цьому контексті важливим завданням є збереження та ефективного використання наукового потенціалу країни. Актуальним напрямом наукових розвідок є процес перетворення відносин власності.

Глобально-локальні ринкові трансформації на рубежі ХХ–ХХІ ст. сполучалися з процесами масштабного перетворення прав і відносин власності. Через обмеженість існуючих теоретичних підходів для свого адекватного пояснення вони зумовили наростання загальної економічної процесуальності та невизначеності господарських перспектив. Криза існуючого світового економічного порядку (Liberal International Order) та загальної системи управління сприяла розгортанню технологій гібридної війни та формуванню низки сутнісних загроз цивілізаційному устрою.

Наростання глобально-локальної процесуальності й конфліктності господарських відносин є результатом втрати ціннісних орієнтирів розвитку внаслідок знецінення суспільної значущості фундаментального економічного знання. Це зумовлює, з одного боку, загострення суперечностей суспільного відчуження, з іншого – їх маскуванню на тлі поширення цифрових технологій у новітній моделі інформаційної економіки. Особливого загострення набули

глобальні суперечності в площині локального простору суверенної України через воєнну агресію РФ. У ході розгортання гарячої фази гібридної війни позначилася усталена тенденція довільно політичного розпорядження об'єктами власності та поширення практик ірраціональної трансформації інституту власності. За умов критичного накопичення руйнівних процесів вона може призвести до занепаду світового економічного порядку.

Концепція гармонійної інституційної архітекτονіки є гідною відповіддю фундаментальної економічної науки на новітні глобально-локальні виклики та воєнні конфлікти. Її реалізація сприятиме подоланню інноваційного застою у суспільстві через становлення системи реконструктивного розподілу прав власності.

Є.О. БУБЛИК,

*д-р екон. наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
відділу грошово-кредитних відносин*

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ

БАНКІВСЬКА СИСТЕМА НА ЕТАПІ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Наявність стійкого економічного базису у вигляді сектора технологічного промислового виробництва – це необхідна умова стійкого економічного розвитку. Світова практика це постійно підтверджує. [1] Водночас і роль вільноринкових механізмів перерозподілу економічного продукту на певних етапах економічного розвитку лишається важливою. Саме тому балансування державних механізмів розвитку з інтересами приватного підприємництва в реальному історичному процесі має об'єктивно динамічний характер. На певних етапах вивільнення ринкових механізмів може чинити оздоровчий вплив на економіку. Ця дилема все ще є дискусійною і потребує подальших досліджень, але численні історичні приклади дають ґрунтовні підстави стверджувати, що в екстремальних умовах для успішного повоєнного

відновлення роль активної економічної політики розвитку, провідником якої виступає держава, не має альтернативи [2].

На етапах повоєнного відновлення роль держави об'єктивно зростає і одним із ключових завдань забезпечення успішної реалізації навіть геніальної програми економічного відновлення виступає максимізація доступних обсягів фінансових ресурсів та їх активне спрямування за напрямками, визначеними як пріоритетні. На перший план виходить можливість вільно оперувати фінансовим ресурсом у національній економіці, зокрема стабільно його виробляти та перерозподіляти. Для держави фінансовий ресурс складається з власного та зовнішнього. На відміну від власного ресурсу – національної валюти, іноземна валюта є зовнішнім, обмеженим ресурсом. Ресурс іноземної валюти у малій відкритій економіці визначає не лише можливості імпорту технологій, а й обсяги можливої емісії національної валюти.

Зважаючи на перелічені вище вихідні умови, у повоєнному відновленні банківській системі необхідні як інститути централізованого перерозподілу фінансового інвестиційного капіталу в рамках державних програм розвитку промислового виробництва, так і сегмент приватних банків для задоволення інших економічних потреб.

Наступна ключова умова можливості використання такого ресурсу – обмеження інфляційних та девальваційних наслідків, а також посилення стійкості національної фінансової системи за рахунок обмеження втечі капіталів в іноземну валюту, впливу зовнішніх фінансових шоків та волатильності цін на основні групи експортних товарів. Для цього необхідно розвивати систему регулювання фінансової відкритості країни, головним елементом якої виступає валютний контроль з інструментами регулювання руху фінансових потоків в іноземній валюті.

Відповідно до зазначеного вище, можна акцентувати, що Україна має значний потенціал для успішного повоєнного розвитку у фінансовому секторі. Його формують нагромадження значних обсягів фінансового ресурсу та

потужний пул повнофункціональних банків і поштових відділень для того, щоб стимулювати залучення вільних капіталів на банківські інвестиційні рахунки.

В умовах надзвичайно потужної міжнародної допомоги Україна під час війни нагромадила суттєві обсяги фінансових ресурсів. Наразі вони представлені у вигляді:

- депозитів до запитання в комерційних банках: 1,4 трлн грн (приріст з початку 2022 р. – 380 млрд грн);
- готівки поза банками: у гривні – 724 млрд грн, в іноземній валюті – 112 млрд дол США;
- депозитних сертифікатів: 500 млрд грн (приріст з 2022 р. – 280 млрд грн);
- обов'язкових резервів банків: 290 млрд грн;
- офіційних міжнародних резервів: 40,6 млрд дол США (приріст з 2022 р. – 10,8 млрд грн) [3].

Більша частина цього ресурсу за певних умов може бути використана для кредитно-інвестиційного стимулювання економічного відновлення. У т. ч. валютні резерви НБУ – як підтримка стабільного курсу при кредитній емісії. Проте в умовах війни та значного ризику девальвації мала відкрита економіка України з недоформованим фінансовим ринком та слабкою валютою обмежена у своїх можливостях стимулювати кредитування економіки традиційними або нетрадиційними монетарними методами – зниженням ставок або операціями з постачання ліквідності на відкритому ринку.

Для цього потрібен контроль за внутрішнім валютним ринком та транскордонним рухом потоків капіталу, що дає змогу знизити загрозу девальвації та інфляції. Це допоможе більш вільно використовувати фінансовий капітал на внутрішньому ринку. Зазначене вище дає підстави виокремити два моменти, критичних для продуктивного функціонування банківського сектора України в умовах війни та повоєнного відновлення. Перший – контрольованість обмінного курсу, другий – продуктивне використання нагромадженої ліквідності в інтересах розвитку економіки за пріоритетними напрямками.

Список використаних джерел

1. Acemoglu Daron; Robinson James. Why nations fail: the origins of power, prosperity, and poverty. New York: Crown Publishing Group, 2012. P. 108.
2. Heath J. The machinery of government: Public administration and the liberal state. Oxford University Press, 2020.
3. Грошово-кредитна статистика / НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial>

І.С. ПЛЯЄВ,

*д-р політ. наук, професор, провідний науковий співробітник
сектору міжнародних фінансових досліджень
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ*

ЦІННІСНА МОТИВАЦІЯ ПРАЦІ В УМОВАХ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ: СХІДНОАЗІЙСЬКИЙ ДОСВІД

«Азіатський спосіб виробництва» з часів К. Маркса та М. Вебера залишається багато в чому таємничим для людини європейської/західної культури. Чому таємничим? Тому що традиційні, звичні для європейця чи західної людини дихотомічні ряди протилежностей, наприклад, капіталізм – соціалізм (комунізм), авторитаризм – демократія, планова економіка – ринкова економіка, не працюють у соціумах та економіках конфуціанської традиції.

Сучасна криза глобалізації, зумовлена стратегічними конфліктами цінностей; фрагментація світової економічної системи засвідчили обмеженість інструментарію методологічного індивідуалізму, притаманного мейнстріму західної економічної науки, тобто тлумачення економічних явищ та закономірностей як наслідку взаємовпливів індивідуальних рішень суб'єктів господарювання, раціонально налаштованих на максимізацію прибутку.

Донедавна вчені значною мірою ігнорували глобальне розмаїття мислення. По суті, вся західна та пострадянська економічна наука ґрунтується на економічній мотивації людини "Weird" з індивідуалістичними очікуваннями прагматичного раціонального вибору, що не характерно для більшості людей на планеті. Проте, як виявили недавні дослідження групи американських та канадських науковців, переважна кількість дослідницьких випадків західної

експериментальної психології, які становили основу висновків про поведінку суб'єктів ринку, належать до вузької й досить унікальної в ментально-ціннісному сенсі групи "Weird" [1] («західний, освічений, індустріалізований, заможний і демократичний»).

Нещодавно проведене ґрунтовне дослідження ієрархії розташування потреб в Азії, зокрема східноазійських країнах конфуціанської традиції, виявило істотні відмінності в пріоритезації та ієрархічному упорядкуванні потреб. Наприклад, відчуття спільності, що розглядається як потреба середнього рівня в широко визнаній на Заході ієрархічній моделі потреб Маслоу [2], виявилася потребою найвищого – метамотиваційного порядку в Азії, навіть вищою за самовираження та самооцінку [3]. І це не дивно, адже самовираження та самооцінка на конфуціанському Сході мисляться лише в контексті вдосконалення відносин індивіда із соціумом (родиною, трудовим колективом, громадою, державою тощо).

Один із головних принципів конфуціанської думки – протиставлення правильності та вигоди. Конфуцій говорив: «Коли відштовхуються лише від вигоди, то множать злість» [3, IV. 16]; «Благородний чоловік пізнає справедливість. Мала людина пізнає вигоду» [4].

У сучасному китайському суспільстві існує широке розуміння того, що такі дієві конфуціанські цінності, як, наприклад, повага заслуг та добродієвість, не створюються конституційними чи іншими нормативно-правовими розпорядженнями, але повинні виховуватися самостійно або, принаймні, у тандемі з громадськими чи державними інституціями. При цьому відповідальність за зайнятість, соціальне забезпечення, освіту, охорону здоров'я, пом'якшення бідності, захист довкілля дедалі більше перерозподіляється між урядом та неурядовими організаціями, між колективом та індивідами на користь останніх.

В Японії система довічного найму підтримується загальним суспільним переконанням, що працівники, які часто змінюють роботу, як правило, не

мають здібностей або моральних якостей, і більшість працівників прагнуть не просто залишатися в компанії, допоки їм гарантовано працевлаштування, а й налаштовані на перспективні цілі та інтереси, просякнуті позитивним етосом, «духом моєї компанії», який може означати, наприклад, переконане прийняття зменшеного зростання зарплати у своїй компанії під час економічного спаду.

Для японської трудової етики та практики управління великими підприємствами характерні динамізм та гнучкість відносин між працівниками та керівництвом. Посадові інструкції в Японії менш точні та не так вузько визначені, як, наприклад, у США. Крім того, в Японії більш поширеною є практика взаємонакладання на роботі обов'язків вищого і підлеглого рівня, а спосіб виконання роботи на практиці значною мірою залишено на розсуд автономно регульованої креативності, винахідливості та спонтанності груп робітників. Консенсусне мислення має дуже важливу соціальну функцію для японців – як знак збереження людяності у стосунках усіх членів певної групи.

Таким чином, у нових індустріальних країнах Східної Азії реформоване та модернізоване конфуціанство фактично виступає консолідуючою позитивною громадянською релігією та ціннісно-мотиваційним драйвером динамічного соціально-економічного розвитку, що обумовило вражаючі успіхи цих країн у повоєнному відновленні, модернізації національної економіки та конкурентній боротьбі за світове економічне лідерство.

Список використаних джерел

1. Maslow A.H. *Motivation and Personality*. New York, NY: Harper & Row, 1970 [1954].
2. Monnot M.J., Beehr T.A., Monnot M.J. & Beehr T.A. The Good Life Versus the "Goods Life": An Investigation of Goal Contents Theory and Employee Subjective Well-Being Across Asian Countries. *Journal of Happiness Studies*. 2022. Vol. 23. P. 1215–1244.
3. Watson B. *The Analects of Confucius*. New York: Columbia University Press, 2007. IV. 12.
4. Ren H. The Neoliberal State and Risk Society: The Chinese State and the Middle Class. *Telos*. 2010. P. 105–128.
5. Morishima M. Confucianism as a Basis for Capitalism. *Inside the Japanese System. Readings on Contemporary Society and Political Economy* / D.I. Okimoto & Th.R. Rohlen (Eds.). Stanford, CA: Stanford University Press, 1988. P. 36–38. P. 36.

Н.В. КУДРИЦЬКА,
канд. екон. наук, старший науковий співробітник
відділу розвитку інфраструктури,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ

ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ КОНВЕРГЕНЦІЇ АВІАЦІЙНОГО ТРАНСПОРТУ УКРАЇНИ ДО ЄС

В умовах війни та повоєнного відновлення економіки неможливе повернення до звичних підходів і методів державного регулювання. Необхідно виробити стратегію протистояння, захисту, збереження і розвитку України в умовах воєнної загрози, сусідства з агресором.

Указом Президента України від 21.04.2022 № 266/2022 створена Національна рада з відновлення України від наслідків війни, основним завданням якої є «розроблення плану заходів з післявоєнного відновлення та розвитку України, який, зокрема, передбачатиме відновлення і розбудову *транспортної, медичної, соціальної, комунальної, виробничої інфраструктури та житла, інфраструктури енергетики, зв'язку, військової інфраструктури та військово-промислового комплексу, структурну модернізацію та перезапуск економіки*».

Одним із важливіших секторів економіки є авіаційний транспорт. Впровадження нових матеріалів, ефективніших двигунів та інших інновацій допомагають авіакомпаніям зменшувати витрати на паливе та підвищувати їх продуктивність. Завдяки цьому авіаційний транспорт може стати більш прибутковим та стійким до економічних викликів.

Регуляторна діяльність ЄС, що встановлює стандарти та екологічні норми діяльності авіації, допомагає зменшувати вплив на довкілля та забезпечує безпеку польотів. ЄС активно працює над зменшенням викидів парникових газів у авіації, включаючи введення системи квотування викидів. Квоти на викиди газових двигунів у Європі регулюються системою торгівлі викидами газів ЄС (*Emissions Trading System, EU ETS*). На авіаційний сектор в ЄС

припадає 13,9% транспортних викидів, що ставить його на друге місце за викидами парникових газів у транспортному секторі після автомобільного транспорту [1].

Європарламент у квітні 2023 р. [2] затвердив реформу європейської системи торгівлі квотами на викиди парникових газів, а також правила роботи механізму транскордонного вуглецевого регулювання (*Carbon Border Adjustment Mechanism, CBAM*). Схвалені законопроекти є частиною європейської програми *Fit for 55*, метою якої є скорочення викидів парникових газів у ЄС до 2030 року не менше, ніж на 55%, порівняно з нормативами, які діяли у 90-х роках минулого сторіччя.

Європарламент проголосував за те, щоб вперше включити до системи *ETS* викиди сектора морського транспорту та схвалив перегляд програми квот для авіації. В результаті безкоштовні квоти для авіаційного сектора будуть скасовані до 2026 р. і просуватиметься використання стійкого авіаційного палива.

Ухвалено правила роботи *CBAM*, метою яких є стимулювання використання «чистих» технологій у країнах за межами ЄС. Цей механізм призначений для забезпечення того, щоб зусилля європейських держав щодо скорочення викидів не ускладнювалися за рахунок перенесення виробництв до країн із менш жорсткими кліматичними вимогами.

Також одеться про «створення рівних умов для сталого повітряного транспорту» (ініціатива *ReFuelEU Aviation*): «Законодавча пропозиція спрямована на збільшення попиту і пропозиції стійкого авіаційного палива *SAF*, забезпечуючи водночас рівні умови на ринку повітряного транспорту ЄС. Ця пропозиція спрямована на те, щоб поставити повітряний транспорт на шлях досягнення кліматичних цілей ЄС на 2030 і 2050 роки, оскільки *SAF* є одним із ключових короткострокових і середньострокових інструментів із декарбонізації авіації» [3].

Стійке авіаційне паливо (*SAF* — *sustainable aviation fuel*) поділяють на два типи: синтетичне, яке отримують із діоксиду вуглецю і води, та біо — із перетвореної біомаси з олій, жирів, відходів сільського господарства тощо. Нові правила вимагатимуть від постачальників палива починаючи з 2025 року змішувати *SAF* з гасом у дедалі більших кількостях.

Серед нових вимог використання *SAF* [4]:

1. Постачальники авіаційного палива повинні постачати в аеропорти ЄС мінімальну частку *SAF*, починаючи з 2% від загального обсягу палива, що поставляється до 2025 р., і закінчуючи 70% до 2050 року. Нова суміш реактивного палива ЄС також повинна містити частку найсучасніших та екологічно чистих синтетичних видів палива, яка з часом має збільшуватися.
2. Експлуатанти літаків, які вилітають з аеропортів ЄС, повинні заправлятися лише необхідною кількістю палива для польоту, щоб уникнути викидів, пов'язаних із зайвою вагою або витоком вуглецю.
3. Аеропорти мають забезпечити доступну та придатну інфраструктуру заправки *SAF*.

Таким чином, впровадження використання стійкого авіаційного палива *SAF* підвищить енергетичну безпеку авіаційного транспорту України за рахунок зниження залежності від енергетичних продуктів з інших країн, насамперед Росії, дозволить покращити стан навколишнього природного середовища, який, зважаючи на стан війни, вкрай важкий.

Список використаних джерел

1. У ЄС погодили використання авіакомпаніями екологічнішого палива. URL: https://lb.ua/world/2023/04/26/553175_ies_pogodili_vikoristannya.html.
2. Європарламент затвердив реформу системи торгівлі квотами на викиди парникових газів. URL: <https://interfax.com.ua/news/greendeal/904820.html>.
3. Законодавці ЄС домовилися щодо пропозиції про декарбонізацію авіаційного сектору. URL: <https://interfax.com.ua/news/greendeal/906319.html>.
4. В ЄС прийняли новий закон, який допоможе декарбонізувати авіаційний сектор.- URL: <https://greentransform.org.ua/v-yes-pryjnyaly-novyj-zakon-yakj-dopomozhe-dekarbonizuvaty-aviatsijnyj-sektor>.

О.М. КУШНІРЕНКО,
*д-р. екон. наук, доцент,
старший науковий співробітник
відділу промислової політики
ДУ «Інститут економіки та прогнозування
НАН України», м. Київ*

СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ: ВИЗНАЧЕННЯ ПРІОРИТЕТІВ ТА ШЛЯХІВ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ

Формування візії майбутнього розвитку України, а також питання відновлення економіки у повоєнний період перебувають у центрі суспільних дискусій як усередині країни, так і за її межами [1]. Більшість дослідників, громадських діячів, державних службовців погоджуються з тим, що успішність програм відновлення безпосередньо залежить від гнучкої системи стратегічного планування. Це зумовлено багатьма чинниками, зокрема тим, що ефективне стратегічне планування має важливе значення для розподілу ресурсів – внутрішніх та зовнішньої допомоги, щоб надати можливості армії виконувати військові завдання, населенню – забезпечити умови для комфортного і безпечного життя та розвитку, а промисловості – нарощувати конкурентоспроможні позиції. Стратегічне планування необхідне для ефективного реагування на загрозові виклики зовнішнього середовища, що особливо важливо в умовах невизначеності, зокрема це:

- формування візії майбутнього України як комфортної для проживання, безпечної, технологічно розвиненої, демократичної та соціально орієнтованої країни, надійного та конкурентоспроможного учасника міжнародних відносин;
- визначення пріоритетів відбудови та формування довго-, середньо та короткострокових планів і проєктів розвитку;
- консолідації функцій, механізмів підпорядкування та відповідальності в системі органів державної влади на виконавчому центральному й локальному рівнях, а також органів місцевого самоврядування, врахування інтересів підприємств, громадських організацій;

- органічний взаємозв'язок поставлених цілей з обсягом і структурою ресурсів, потрібних для їх досягнення (як наявних, так і створених у перспективі), оптимальне використання ресурсів в умовах їх обмеженості та реалізація потенціальних можливостей;
- залучення міжнародної технічної допомоги та прозорий механізм її розподілу на потреби забезпечення стійкості всередині країни;
- налагодження комунікації шляхом широкого залучення громадян та всіх стейкхолдерів до прийняття управлінських рішень на рівні громади, міста, області, що сприятиме мінімізації соціальної напруги й зростанню довіри до влади;
- контроль за діяльністю влади, яка має звітувати про виконання конкретних положень, викладених у стратегіях, досягнення закладених показників щодо витрачання ресурсів.

Упровадження системи ефективного стратегічного планування в Україні проходить стадію становлення. Значних успіхів уже досягнуто при стратегічному плануванні розвитку територій та місцевих громад у рамках децентралізації, що відбулося в основному завдяки підтримці міжнародних організацій. Наприклад, уряд Швейцарії фінансував програму DESPRO, і в результаті багато громад навчилися розробляти стратегії розвитку. Водночас сфера відновлення минулої промислової потужності України залишається поза зоною стратегічного планування.

Ключовими сферами вдосконалення системи стратегічного планування промислового розвитку України має стати впровадження цільових пріоритетів сталого розвитку розвинених країн – раціональних моделей споживання та виробництва, бережливого використання природних ресурсів для задоволення потреб сучасного та майбутнього покоління людей в умовах довготривалої воєнної загрози. Це висуває такі стратегічні цілі повоєнного відновлення промисловості України, враховуючи збереження національних інтересів, державного суверенітету та територіальної цілісності:

довготривале підвищення обороноздатності (забезпечення потреб ЗСУ, засобів ППО, протидія кібератакам, розмінування територій та убезпечення людей від наслідків воєнних дій);

насичення внутрішнього ринку доступними і якісними товарами;

трансформація структури економіки шляхом інноваційного оновлення виробництва на основі новітніх цифрових технологій і активізації власних ДіР;

формування стимулюючого середовища для дифузії інновацій та підтримки регіональних виробників – кластерів;

зміцнення міжнародного співробітництва та включення українських виробників до вищих ланок глобальних ланцюгів доданої вартості із забезпеченням міжнародних гарантій безпеки.

Таким чином, з огляду на євроінтеграційні прагнення для України важливою є актуалізація та оновлення чинної нормативно-правової бази, а саме ухвалення проєктів Закону України «Про державне стратегічне планування» як правової основи для реалізації єдиної державної політики в сфері стратегічного планування; Закону України «Про промислову політику» як правової основи для гармонізації стратегічного планування промислового розвитку в Україні з європейськими стратегічними документами. Це передбачатиме впровадження європейських гармонізованих стандартів для досягнення цілей цифрового та зеленого переходу економіки на основі фундаментальних європейських цінностей, а саме демократії, верховенства права, поваги до прав людини та стандартів європейської системи безпеки.

Список використаних джерел:

1. Відбудова для розвитку: зарубіжний досвід та українські перспективи: міжнародна колективна монографія / [редколегія, голова – д.е.н. В.В.Небрат]; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів. НАН України». Київ, 2023. 571 с. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2023/08/Reconstruction-for-development.pdf>
2. Берданова О., Вакулєнко В. Стратегічне планування місцевого розвитку / Швейцарсько-український проєкт «Підтримка децентралізації в Україні, DESPRO. Київ: ТОВ «Софія-А», 2012. 88 с. URL: http://despro.org.ua/media/articles/04_book_berdanova_vakulenko_ctrateg_chne_planuvann.pdf

О.В. СТЕПАНОВА,

*д-р екон. наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу публічних фінансів
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»*

ВИКЛИКИ ФІНАНСУВАННЯ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Війна чинить руйнівний вплив на потенціал фінансування охорони здоров'я, що може стати одним із вагомих факторів дестабілізації існування суспільства. В умовах війни потенціал держави щодо фінансування охорони здоров'я обмежується недостатністю наявного фіскального простору, що викликано: стрімким падінням рівня економічної активності; зростанням інфляційного та боргового тиску на бюджет; зниженням спроможності диверсифікації бюджетних доходів; зростанням потреб капітальних витрат, що зумовлено необхідністю збільшення витрат на відновлення пошкодженої інфраструктури та ін. За оцінками Світового банку [1] воєнні конфлікти впливають на процес фінансування охорони здоров'я на всіх етапах: збирання та мобілізації фінансових ресурсів для охорони здоров'я; акумулювання фінансових ресурсів; розподілу фінансових ресурсів та надання медичних послуг.

Країни, в яких відбуваються збройні воєнні конфлікти, мають одні із найгірших показників капіталу здоров'я у світі та найслабші системи охорони здоров'я [2]. Поряд із цим в умовах війни на охорону здоров'я чинять тиск непрямі втрати війни (indirect cost of war), яких країна не зазнала би за її відсутності [3].

Непрямі втрати війни в охороні здоров'я, які знижують капітал здоров'я та людський капітал країни, можуть бути спричинені такими прямими та опосередкованими факторами [4–6]:

- зруйнована та пошкоджена медична інфраструктура і обладнання;
- зростання частки населення з постійними та тимчасовими особливими потребами (осіб з інвалідністю);

- непрямі втрати, спричинені смертністю, травматизацією та інвалідацією населення, що обумовлюють втрату років потенційного життя населення країни, втрату людського капіталу та капіталу здоров'я [7];

- міграція та зростання чисельності внутрішньо переміщених осіб;

- стрімке зростання інфекційних захворювань (туберкульоз, кір, дифтерія, ВІЛ та ін.);

- зменшення чисельності лікарів та середнього медичного персоналу, внаслідок загибелі, еміграції та з інших причин;

- дефіцит лікарських засобів та товарів медичного призначення, що викликано руйнуванням виробничих потужностей та логістичними проблемами у окремих територіальних громадах та, можливо, у країні загалом;

- депривація доступу різних вразливих груп населення у різних територіальних громадах до первинної, спеціалізованої та високоспеціалізованої медичної допомоги, у період воєнного стану, що збільшить чисельність населення з хронічними захворюваннями та інвалідністю у поствоєнний період;

- зниження рівня продовольчої безпеки, зокрема: зростання дефіциту поживних речовин у харчуванні дітей; зменшення доступу до чистої питної води, санітарних послуг, що ваикликає зростання ризику поширення інфекційних захворювань; ризик вирощування та споживання забрудненої токсичної агропродукції; ризик зростання захворювань, обумовлених недоїданням вразливих верств населення;

- екосистемні втрати, викликані забрудненням навколишнього природного середовища, що змінюють умови функціонування природних екосистем як місця проживання населення та збільшують зони небезпечного й ризикованого аграрного виробництва [8];

- майбутні втрати, зумовлені значною кількістю боєприпасів та наземних мін, що не розірвалися, які можуть призвести до втрати життя та здоров'я населення у поствоєнний період;

- непрямі втрати внаслідок припинення або відкладення профілактичної вакцинації, що можуть спричинити спалах таких захворювань, як кір, дифтерія, туберкульоз, гепатит.

За оцінками ВООЗ та інших фахівців [3] у сфері охорони здоров'я, негативні для охорони здоров'я фінансові, соціальні та організаційні наслідки воєнного конфлікту можуть здійснювати тиск на галузь до десяти років після завершення конфлікту, а демографічні – упродовж десятиліть.

Отже, стійкість фінансування охорони здоров'я в умовах воєнного стану обумовлена його адаптивним, трансформаційним та поглинаючим потенціалом, що передбачають передусім подолання таких викликів, як: дефіцит фінансування галузі; зміна структурного профілю витрат на фінансування галузі, викликаних стрімким зростанням нових витрат на лікування захворювань унаслідок воєнних дій; зростання залежності стійкості фіскального простору від зовнішніх фінансових джерел; фрагментарності фінансування галузі.

Список використаних джерел

1. Dong D. Health Financing in Fragile, Conflict and Violence Situations (FCV). Health Knowledge Notes / World Bank Group. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/32147/Health-Financing-in-Fragile-Conflict-and-Violence-FCV-Situations-Five-Key-Questions-To-Be-Answered.pdf?sequence=1>
2. Martineau T., McPake B. Leaving no one behind: lessons on rebuilding health systems in conflict- and crisis-affected states. *BMJ Global Health*. 2017. № 3. URL: <https://gh.bmj.com/content/bmjgh/2/2/e000327.full.pdf>
3. Skons E. The Costs of Armed Conflict / Stockholm International Peace Research Institute URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.466.9466&rep=rep1&type=pdf>
4. Tam C., Lopman B., Bornemisza O. Epidemiology in conflict – a call to arms. *Emerging Themes in Epidemiology*. 2004. <https://doi.org/10.1186/1742-7622-1-5>
5. Bertonea M., Jowett M. Health financing in fragile and conflict-affected settings: What do we know, seven years on? *Social Science & Medicine*. 2019. P. 209–219. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0277953619302199>
6. Humphreys M. Economics and Violent Conflict. Harvard University, 2003. URL: https://d306pr3pise04h.cloudfront.net/docs/issues_doc%2FPeace_and_Business%2FEconomics_and_Violent_Conflict.pdf
7. Schneider-Kamp A. Health capital: toward a conceptual framework for understanding the construction of individual health. *Social Theory & Health*. № 19. 2021. <https://doi.org/10.1057/s41285-020-00145-x>
8. Guidelines on the protection of the natural environment in armed conflict. The International Committee of the Red Cross. URL:

https://www.icrc.org/en/download/file/141079/guidelines_on_the_protection_of_the_natural_environment_in_armed_conflict_advance-copy.pdf

І.В. ДУЛЬСЬКА,
*канд. екон. наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ*

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ СТАТИСТИЧНОГО МОНІТОРИНГУ ЦИФРОВІЗАЦІЇ СЕКТОРІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Комплексний статистичний моніторинг стану цифровізації секторів національної економіки України важливий, адже дозволяє об'єктивно оцінювати ефективність державної політики у цій сфері, вплив зовнішніх обставин, наявність необхідних передумов розвитку тощо в напрямі збільшення рівня технологічного розвитку країни, швидшого подолання наслідків широкомасштабної агресії та відбудови національної економіки.

Інструментом такого моніторингу мають бути релевантні статистичні спостереження, особливо з огляду на те, що Україна є кандидатом на вступ до ЄС і має поділяти підходи ЄС до розвитку цифрової сфери поряд з урахуванням країнової специфіки розвитку. Однак в Україні спостерігаються проблеми із запровадженням всеохоплюючого цифрового табло, подібного європейському.

Так, Держстат, декларуючи застосування до організації статспостережень положень Регламентів ЄС у сфері статспостережень використання ІКТ та е-торгівлі, з 2013 р. не актуалізує сукупності одиниць і респондентів Державного статспостереження «Використання інформаційно-комунікаційних технологій на підприємствах» [1] (здійснюється шляхом опитування репрезентативної вибірки підприємств відповідного виду економічної діяльності (ВЕД)), з нього вилучена значна частина ВЕД, зокрема тих, що формують нові технологічні уклади у важливих для країни секторах національної економіки – агросекторі,

ринковій інфраструктурі, державному управлінні, соціальних та креативних секторах – потужного експортного ВЕД «Сільське, лісове та рибне господарство» (10,9% ВВП у 2021 р.), «Фінансова, страхова діяльність» (3,0%), «Державне управління, оборона; обов'язкове соціальне страхування» (6,2%), «Освіта» (4,3%), «Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги» (2,5%), «Мистецтво, спорт, розваги, відпочинок» (0,6% ВВП) – разом створюють 27,5% ВВП [2]. Припускаємо трактовку набору ІКТ, що інтегруються на підприємствах, яка відрізняється від підходів Індексу цифрової економіки та суспільства ЄС (DESI, Digital Economy and Society Index) [3]. Так, DESI розглядає е-обмін інформацією як програмне забезпечення (софт) планування ресурсів підприємства (Enterprise Resource Planning, ERP) для автоматизації обліку, управління фінансами, виробництвом, формуванням та розподілом запасів, реалізацією та маркетингом; утриманням покупців, постачанням, проєктами, сервісним обслуговуванням, забезпеченням якості продукції. Таке і впровадження штучного інтелекту Держстат не моніторить, хоча ці ІКТ (оптичне розпізнавання символів, рукописного тексту, мовлення, облич, комп'ютерний зір, віртуальна реальність, обробка зображень, семантичне павутиння, нейромережі тощо) активно використовуються в суспільному виробництві. Держстат не публікує офіційні дані щодо кількості ІТ-фахівців, стану ринку праці у сфері ІКТ на рівні розділу Класифікатора професій [4]. Водночас Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку (НКЕК), – регулятор цих сфер — публікує обмежений набір статданих розвитку сфери раз на рік (на офіційному сайті дані подано за 2021 р., хоча доступний Звіт за діяльність НКЕК у 2022 р.) [5].

Держстат переважно публікує дані по укрупнених секціях КВЕД, як от, «Транспорт, складське господарство, поштова, кур'єрська діяльність» (Н), «Тимчасове розміщення та організація харчування» (І), «Інформація та телекомунікації», «Діяльність адміністративного, допоміжного

обслуговування» (N), «Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок» (R) тощо, тоді як доступ до складових секцій доступний лише за спеціальними дозволами Держстату.

Тому важливо запропонувати шляхи вирішення проблем статистики сфери. Мінцифри має спонукати Держстат якнайшвидше розгорнути необхідні статистичні спостереження, а саме: використання ІКТ на підприємствах усіх секторів КВЕД. Необхідно привести у відповідність з DESI спостережуваний набір ІКТ-технологій, за яким в ЄС оцінюють прогрес цифровізації секторів національної економіки. До набору ІКТ, впровадження яких аналізуються Держстатом, необхідно включити показник оцінки взаємозв'язку між впровадженням ІКТ і екологічним діями підприємств (споживати менше енергії, матеріалів, обладнання або витратних матеріалів; віртуалізувати продукти та послуги; полегшити дистанційну роботу; скоротити відрядження; пропонувати стійкі транспортні альтернативи; виробляти менше відходів; керуватися принципами екодизайну; переробляти обладнання і продукти; вимірювати їх вплив на довкілля), які Євростат в рамках розробки індексу DESI фіксує як складові екологічної стійкості підприємств ЄС, оскільки Україна долучається до європейських практик зеленого переходу.

Актуальне налагодження систематичного, відповідального і розлогого статистичного аналізу ринку праці ІКТ-спеціалістів, як-от його наразі епізодично здійснюють спеціалізовані видання, – наприклад, спільнота програмістів DOU (<https://dou.ua/>) тощо.

Проблему доступу до статистичних показників розвитку складових укрупненого за секціями КВЕД обліку, зокрема у сфері цифровізації, можна було би вирішити за допомоги сервісу відкритих даних opendatabot.ua з виключенням доступу до позицій, які впливають на обороноздатність. Дані після обробки первинних звітів від суб'єктів господарювання зберігаються у вигляді Excel-таблиць Держстату і їх не треба публікувати у паперових збірках як у доцифрову еру.

Список використаних джерел

1. Інформаційне суспільство; Використання інформаційно-комунікаційних технологій на підприємствах; Е-торгівля у 2022 р.; Використання мережі Інтернет, соціальних медіа, послуг хмарних обчислень у 2022 р.; Е-торгівля, аналіз «великих даних», фахівці та навички у сфері ІКТ, використання 3D друку; Використання мережі Інтернет, послуг хмарних обчислень, робототехніки / Держстат. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 15.01.2023)
2. Виробництво та розподіл валового внутрішнього продукту за видами економічної діяльності (2016–2021 рр.) / Держстат. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 20.02.2023).
3. Digital Economy and Society Index Report 2022 – Human Capital. Thematic chapters / European Commission. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/desi> (дата звернення: 23.04.2022).
4. Робоча сила України 2021. Стат. Збірник / Держстат. Київ, 2022.
5. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку. URL: <https://nkrzi.gov.ua/> (дата звернення – 19.09.2023).

І.А. ШОВКУН,

канд. екон. наук,

старший науковий співробітник,

провідний науковий співробітник

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ

АСПЕКТИ ІННОВАЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ У ЧАС ВІЙНИ

Інноваційна активність підприємств є необхідною умовою надійного забезпечення їх власної доходності та набуття ними конкурентних переваг. Ступінь інноваційної активності сукупності підприємств визначає рівень розвитку економіки. Інтенсивніший перебіг інноваційних процесів у економіці країни асоціюється з вищим рівнем її розвитку, з більшою диверсифікованістю структури виробництва, потужнішим її потенціалом на геополітичній мапі світу.

Українська економіка, де інноваційна активність бізнесу є недостатньою, існує на карті світу як мала, відкрита, сировинна за структурою виробництва та експорту. Ще до повномасштабного російського вторгнення спостерігалось згортання інноваційних процесів в економіці та основних її галузях. Зокрема, частка інноваційно активних підприємств у загальній кількості підприємств в

економіці зменшилася з 28% у 2016–2018 рр. до 9% у 2018–2020 рр., у переробній промисловості – з 32 до 13%. Водночас в економіці відбувалися структурні зміни, а саме: зменшувалася вага індустріального сектора, спостерігалось технологічне спрощення переробної промисловості та звуження різноманіття видів її виробництва; посилювалося домінування третинного сектора та зростання первинного [1].

Уже від початку нинішньої фази війни, коли гостро постало питання збереження української економіки, сталися тектонічні зсуви в інноваційних процесах. Опитування засвідчили, що, з одного боку, для 31% підприємств упровадження інновацій взагалі втратило актуальність на тлі проблем їх елементарного виживання, а 42% підприємств скоротили витрати на інноваційну діяльність [2]. Дійсно, через війну економіка України зменшилася приблизно на 30% у 2022 р. Бізнес опинився у надважких умовах (зазнав безповоротних втрат або пошкодження виробничих потужностей, зниження попиту на товари і послуги, нестачі фахівців і ресурсів, переривання ланцюжків постачання і збуту продукції, падіння доходів), що не сприяють інноваціям.

Проте з іншого боку, у відповідь на нагальні воєнні загрози й потреби економічної безпеки, відбувся сплеск інноваційної активності, особливо таких її типів (за Й. Шумпетером), як виробництво нових продуктів, освоєння нових ринків збуту, впровадження нових форм організації бізнесу. Ті ж опитування підтвердили, що 23% підприємств визнають упровадження інновацій пріоритетом у своїй роботі, а 19% – збільшили витрати на інноваційну діяльність.

Можна припустити, що станом на тепер підприємства оборонної сфери в інноваціях ведуть перед. Зважаючи на потреби захисту країни і зумовлене цим дев'ятикратне зростання бюджетних витрат на оборону, воєнні заводи переживають «зірковий» час: нарешті вітчизняні виробники отримують бажані довгострокові контракти від держави, а конструктори-розробники – серйозні замовлення [3]. Розквіту інноваційної активності підприємств військово-

промислового комплексу сприяє те, що державні інвестиції в їх розвиток уже перевищують десятки мільярдів гривень. Це дозволяє реалізовувати новітні збройні програми (особливо в сегменті безпілотних апаратів, у тому числі унікальних морських дронів, «Лелек», ПД-2, «SHARK» [4]) поряд із виробництвом уже знаних у світі українських систем озброєння (САУ «Богдана», ракети «Нептун», ПТРК «Стугна», «Корсар»). Налагоджуються/відновлюються ланцюжки кооперації воєнних заводів із проектно-конструкторськими організаціями, підприємствами хімічної промисловості, металургії, металообробки, з військово-політичними партнерами, що прискорює освоєння розробок і виробництво сучасних видів озброєння.

Прагнення посилити відсіч російському агресору додало приватної ініціативи зі створення інноваційних продуктів на основі власних винаходів і розробок, вироблення експериментальних зразків, пошуку джерел інвестування проєктів із масштабування їх виробництва. Привабливою сферою для приватного бізнесу є розробка технологій штучного інтелекту та виробництво робототехніки, передусім безпілотників різного призначення.

Сплеску оборонних технологічних інновацій сприяє запуск координаційної платформи з розвитку галузі Defense Tech – Brave1, що підтримує та супроводжує ініціативні розробки українців. Проєкт засновано Міністерством економіки, Міністерством оборони, Міністерством цифрової трансформації, Міністерством з питань стратегічних галузей промисловості, Генеральним штабом Збройних сил України, Радою національної безпеки і оборони. Розробники та виробники подають сотні проєктів, частина з яких знаходить визнання військових експертів Генштабу, після чого отримується доступ до грантів та інвестицій.

На тлі інтенсифікації інноваційних процесів у галузі оборони проявилася проблема нестачі кадрів науковців-розробників, інженерів-конструкторів середнього та молодого віку, оскільки натепер кваліфіковані фахівці старші за 55 років [4]. Підприємства Національної асоціації оборонної промисловості в

«пожежному» порядку шукають шляхи вирішення цієї проблеми, задля чого започатковують цільові програми з підготовки кадрів (наприклад, на базі НТУУ «КПІ»), відкривають гранти на навчання, цільові стипендії для студентів.

Поляризація ставлення підприємств до інноваційної активності – коли переважна їх частина відмовляється від неї, а тим, які все-таки переймаються інноваціями, не вистачає кваліфікованих кадрів, свідчить про брак державної інноваційної політики. Надто довго про неї гарно говорили, а в дійсності вона так і не стала провідною темою економічної політики.

Список використаних джерел

1. Шовкун, І.А. Структурні зрушення: вплив на продуктивність і зростання економіки України. *Економіка та прогнозування*. 2021, №№ 3–4. <https://doi.org/10.15407/eip2021.03.059>.
2. Ангел Є. Інновації під час війни не на часі? (за результатами «Нового щомісячного опитування підприємств») / NRES. Київ, 22 травня 2023.
3. Пилипів І. Уряд інвестував вже десятки мільярдів гривень у вітчизняний ВПК – Шмигаль. *Економічна правда*. 10 вересня 2023. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/07/31/702728/>
4. «Україна має потенціал стати топконкурентним виробником озброєння у світі», – Сергій Пашинський. *LB.ua*. 30 серпня 2023. URL: https://lb.ua/news/2023/08/30/572528_ukraina_maie_potentsial_stati.html

О.М. БОЙКО,

*канд. екон. наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник відділу інноваційної політики,
економіки та організації високих технологій
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ*

КЛАСТЕРНИЙ РОЗВИТОК ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Як засвідчує світовий досвід, одним із ефективних способів підвищення діяльності підприємств є створення спеціальних форм організації інноваційної діяльності, вагоме значення серед яких набувають кластери.

Значна кількість кластерів функціонує у США – 380 од., Італії – 206, Угорщині – 176, Великій Британії – 168, Польщі – 161, Індії – 106, Франції – 96,

Чехії – 74, Румунії – 51, Україні – понад 50, Данії – 34, Німеччині – 32, Литві – 25, Нідерландах – 20, Латвії – 15, Словаччині – 11, Фінляндії – 9.

Аналіз практик свідчить про те, що до найвідоміших кластерів у світі можна віднести: Silicon Valley (Каліфорнія, США), основним напрямом діяльності якого є розвиток комп'ютерних технологій; розвиток автовиробництва (Detroit, США); Бостонський біофармацевтичний кластер і кластер інформаційних технологій «Бостонське Шоссе 128» (Массачусетс, США); агротуристичний виноробний кластер і кластер кіноіндустрії «Голлівуд» (Каліфорнія, США); центр нанотехнологій, біотехнологій, відновлювальних джерел енергії та цифрового друку (New Mexico, США); створення програмного забезпечення (Bangalore, Індія); долина Дахран, яка акцентує увагу на розвиток енергетики (Dhahran Techno-Valley, Саудівська Аравія); Лондонський фінансовий сектор «The City» (Лондон, Велика Британія); Лондонський поштовий та логістичний центр «Soho» (Лондон, Велика Британія); функціонування авіаційної та космічної галузі (Toulouse, Франція); контейнерний порт Роттердаму (Rotterdam, Нідерланди); технологічний парк, машинобудування для друкарської галузі Гейдельберг (Heidelberg, Німеччина); розвиток центрів діамантів (Antwerp, Бельгія).

В Україні кластери слід розглядати як якісно нову форму управління та важливу передумову запровадження на регіональному рівні інноваційної моделі економічного розвитку з урахуванням специфіки українських економічної та управлінської систем, забезпечення відповідної нормативно-правової підтримки. При цьому особливого значення набуває врахування досвіду розбудови кластерної мережі у провідних країнах світу, які досягли значних успіхів у високих темпах національного/регіонального/місцевого розвитку. Зокрема, в межах Київської області функціонують Національний інноваційний кластер «Енергетика сталого розвитку», Національний інноваційний кластер «Технології інноваційного суспільства», Національний

інноваційний кластер «Інноваційна культура суспільства», Національний інноваційний кластер «Нові продукти харчування».

На території Київської області реалізується проєкт щодо створення передумов для залучення інвестицій у розвиток медичного кластеру (Бучанська міська об'єднана територіальна громада). Першочерговим питанням реалізації проєкту є будівництво автомобільної дороги комунальної власності між автомобільною дорогою М-07 Київ – Чоп та вул. Польова у с. Мироцьке. Проєкт передбачає розвиток необхідної інфраструктури для створення медичного кластеру та отримав фінансування за рахунок коштів ДФРР (18,2 млн грн) відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 квітня 2021 року № 297-р та співфінансування з місцевих бюджетів (11,4 млн грн).

Вважаємо за доцільне відзначити, що створення медичного кластеру є частиною масштабного інвестиційного проєкту – будівництво Vucha Techno Garden. Це технологічний парк загальною площею 3433 га. Проєкт реалізовується в кілька етапів. У першу чергу планується створити медичний кластер та транспортно-логістичний кластер (будівництво вантажного терміналу аеропорту «Антонов»). Другий етап буде сконцентрований на стабільному розвитку логістичного, технологічного та індустріального кластерів. На останньому етапі планується створення ІТ-кластеру та інших.

У рамках реалізації заходів щодо сприяння активізації співробітництва між наукою, бізнесом та владою в області вживаються заходи щодо створення промислово-логістичного кластеру «FastIV» (м. Фастів). Крім того, на території Київської області функціонує 397 одиниць об'єктів інфраструктури підтримки підприємництва (8 бізнес-центрів, 3 бізнес-інкубатори, 1 технопарк, 10 індустріальних парків, 13 лізингових центрів, 65 небанківських фінансово-кредитних установ, 8 фондів підтримки підприємництва, 66 інформаційно-консультативних установ).

Як свідчить світовий досвід створення та розвитку кластерів, їх прийнято поділяти на дві групи. До першої групи відносять кластери, зважаючи на: конкурентні позиції на міжнародних/регіональних ринках, високий ступінь експортного потенціалу учасників кластеру; конкурентні переваги для розвитку кластера (вигідне географічне положення; доступ до ресурсів (сировинні, трудові, фінансові тощо); наявність розвиненої інфраструктури; наявність учасників у процесі кластерної взаємодії, в тому числі на основі використання механізмів субконтрактації, партнерства підприємств з освітніми та дослідницькими організаціями.

У другій групі зважають на: наявність в регіоні конкурентних підприємств та переваг розвитку кластеру; лідерство приватного сектора; залучення учасників кластерів та взаємодіючих інститутів; географічну концентрацію і близькість до населених пунктів; чи орієнтована продукція кластеру на експорт; широкий набір учасників і наявність «критичної маси»; наявність взаємозв'язків і взаємодії між учасниками кластерів; прояв процесу конкуренції всередині кластера; інноваційна спрямованість кластера; гнучкість складу і структури інституту; відкритість кластера як системи.

Учасниками створення та функціонування кластера є: підприємства, які спеціалізуються на пріоритетних видах економічної діяльності; фірми – постачальники товарів/послуг для профільних підприємств; підприємства (організації, фірми), що займаються обслуговуванням галузей загального користування (транспортної, енергетичної, природоохоронної інфраструктури); організації ринкової інфраструктури (консалтингові, аудиторські, страхові, кредитні тощо); некомерційні та громадські організації, об'єднання підприємців, торгово-промислові палати; науково-дослідні, дослідно-конструкторські та освітні організації; організації інноваційної інфраструктури, інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва (індустріальні парки, технопарки, бізнес-інкубатори, центри трансферу технологій, центри енергозбереження, центри підтримки субпідряду – субконтрактації); центри та

агентства з розвитку підприємництва, регіонального та муніципального розвитку, залучення інвестицій, агентства з підтримки експорту товарів, державні та муніципальні фонди підтримки підприємництва, фонди сприяння кредитуванню тощо.

У країнах світу створення кластера відбувається за одним із декількох існуючих сценаріїв: «знизу вгору» (окремі проєкти і програми, інтегруючі потенційні учасники кластера); «згори донизу» (створення органів дорадчої діяльності та моніторингу, стратегії розвитку кластера); змішаний (поєднання особливостей двох шляхів «знизу вгору» і «згори донизу»).

Як показує проведений аналіз діяльності кластерів, реалізуються дві моделі державного регулювання, в рамках яких здійснюється державна кластерна політика – ліберальна і дирижистська. Ліберальна модель державного регулювання реалізується в країнах, які проводять традиційну ліберально-економічну політику (Австралії, Великій Британії, Канада, США). Держава розглядає кластер як органічну ринкову структуру, при цьому вплив державної влади на кластери полягає у знятті зайвих бар'єрів, з метою найбільш природного розвитку кластерів у сучасних умовах ринкової економіки.

Характерною особливістю ліберальної моделі кластерної політики в цих країнах є те, що її основними упорядниками є регіональні органи влади та місцеві установи, які разом з ключовими учасниками кластеру розробляють і реалізують стратегії їх розвитку. При цьому державна відіграє допоміжну роль, яка проявляється у виборчому фінансуванні і підтримці пілотних проєктів.

На відміну від ліберальної моделі дирижистська кластерна політика реалізується в країнах, які активно беруть участь у процесах регулювання економіки (Кореї, Сінгапурі, Швеції, Фінляндії, Франції, Японії). У цих країнах проводиться активна державна політика розвитку кластерів, яку становить комплекс заходів, починаючи від вибору доцільних і стратегічно

пріоритетних кластерів та фінансування проєктів з розробки механізмів та програм їх розвитку, до цільового досягнення ключових факторів успіху їх діяльності [1].

Серед інструментів підтримки створення та розвитку кластерів, які широко використовуються в країнах світу, слід назвати: законодавче забезпечення захисту прав інтелектуальної власності та авторських прав; спрощення процедури оподаткування для підприємств (Японія); надання позик, у тому числі без виплати відсотків (Швеція); цільові дотації на науково-дослідні розробки (майже в усіх розвинених країнах); створення фондів впровадження інновацій з урахуванням можливого комерційного ризику (Велика Британія, Німеччина, Нідерланди, Франція, Швейцарія); надання безоплатних позичок, які досягають 50% витрат на впровадження нововведень (Німеччина); зниження ставки державного податку для індивідуальних винахідників і надання податкових пільг (Австрія, Німеччина, США, Японія), створення інфраструктури та економічного страхування (Японія); пряме фінансування (50,0% витрат на створення нової продукції і технологій в США і Франції); відстрочка сплати або звільнення від податку в разі, якщо винахід стосується сфери енергоефективності (Австрія); безкоштовне ведення діловодства за заявками від індивідуальних винахідників, надання безкоштовних послуг патентних повірених, звільнення від сплати податку (Німеччина, Нідерланди), запровадження державних програм щодо зниження ризиків і відшкодування ризикових збитків (Японія); програми пошуку і залучення іноземних фахівців (Австралія, США, Японія).

Створення та розвиток кластерів відіграє важливу роль у формуванні економічного середовища регіону, оскільки залежно від типів вони сприяють: активізації інноваційної діяльності за рахунок накопичення в кластерах знань комерційного та виробничого характеру; створенню інновацій завдяки внутрішній конкуренції між виробниками кластеру; прискоренню впровадження інновацій унаслідок співробітництва між

виробниками та постачальниками тощо; розвитку високотехнологічних галузей промисловості (країни ЄС, США); зростанню ВВП, податкових надходжень до бюджетів унаслідок залучення інвестицій, у тому числі іноземних, коштів місцевих бюджетів для фінансування інноваційних проєктів розвитку технологій і інфраструктури в межах проєктів державно-приватного партнерства, взаємне кредитування учасників кластеру тощо; активізації розвитку малого та середнього бізнесу в старопромислових регіонах (Італія, США), за рахунок формування відносин субконтрактінгу (аутсорсінгу), відкриття нових зон підприємництва у виробничому ланцюгу кластеру; зростанню частки експорту виробленої продукції (Канада, Нова Зеландія, США); створенню унікальних можливостей щодо підготовки висококваліфікованих спеціалістів поза межами галузевої підготовки (обмін досвідом, центри кластерного навчання та ін.).

Зазначимо, що кластери є сучасною формою інтеграції підприємств, здатною підвищувати конкурентні переваги кожної фірми – учасника кластеру; міжнародний досвід свідчить про високий рівень ефективності їх функціонування; в кожній країні існують особливості кластерного розвитку. Специфікою кластера є отримання синергетичного ефекту, який проявляється зростанням конкурентоспроможності, а його відмінною рисою є інноваційна орієнтованість. Питання фінансування створення і розвитку кластерів сконцентровані на бюджетних ресурсах або ж ресурсах інвестора.

Список використаних джерел

1. Гнатенко І.А. Підтримка діяльності виробничих малих підприємств: дис. канд. екон. наук : 08.00.04. Луганськ, 2012. 214 с.
2. «План Маршалла» для України цілком реальний і може бути вже зовсім скоро реалізований, URL: <https://censor.net/ua/p3054570>. <https://censor.net/ua/p3054570>
3. Данилишин Б. Витиснути максимум з Росії та залучити кошти партнерів. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/04/13/685656/index.amp>

Н. М. НАЗУКОВА,

*канд. екон. наук, старший науковий співробітник
відділу публічних фінансів,*

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ

ПОДАТКОВЕ НАВАНТАЖЕННЯ НА ВИСОКОКВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОЧУ СИЛУ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ СТРАТЕГІЇ ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ

Високі темпи розвитку цифрових інновацій та цифрової трансформації, які не задовольняє пропозиція робочої сили з відповідними навичками, зумовлює посилення міжнародної конкуренції за висококваліфікованих працівників. Результатом означеної конкуренції стає перекладання податкового тягаря з висококваліфікованих працівників на роботодавців. Що нижчі у країні податки на працю, то кращі перспективи у такій країні для створення нових та переміщення до неї вже існуючих робочих місць. На рівні з корпоративним податковим навантаженням податкове навантаження на трудові доходи висококваліфікованих, а відтак – високомобільних, працівників визначає рішення компаній щодо вибору країни для розміщення інвестицій. Для країни виїзд висококваліфікованих працівників може не лише створити ризик для доходів від прибуткового податку з населення та системи соціального забезпечення, а й негативно вплинути на супутні ефекти, пов'язані з цими працівниками, такі як вища схильність до споживання чи передачі знань. Тому оцінки податкового навантаження на висококваліфіковану робочу силу становить вагомий практичний інтерес при обґрунтуванні державної стратегії залучення інвестицій.

З метою аналізу ефективного податкового навантаження на висококваліфіковану робочу силу К. Ельшнер та Р. Швагер запропонували «Модель податкового аналізатора людських ресурсів» (англ. The Human Resource Tax Analyzer model) [1]. Цей підхід ґрунтується на припущенні, що висококваліфіковані співробітники є високомобільними між країнами, що

дозволяє їм вимагати певний наявний дохід після сплати податків при виборі пропозицій щодо роботи. Висококваліфіковані працівники на конкурентному ринку праці можуть перекласти податковий тягар на свої доходи у вигляді заробітної плати, а також внески на соціальне забезпечення, на роботодавця. Таким чином, відмінності в обов'язкових платежах на робочу силу призводять до викривлень у вартості праці висококваліфікованого працівника у різних країнах. Для здійснення міжкраїнних порівнянь використовується показник ефективної середньої податкової ставки на робочу силу (EATR1), що розраховується як різниця між загальною винагородою працівника до оподаткування і певним (однаковим для всіх країн) фіксованим доходом після сплати податків і внесків на соціальне страхування, поділена на загальну винагороду працівника до оподаткування. EATR1 є податковим клином, що відображає частку винагороди, яка не спрямовується висококваліфікованому працівнику, та показує, скільки роботодавець повинен витратити у зв'язку з оподаткуванням доходу його працівника. Це особливо актуально, коли компанії приймають рішення про географічне розташування свого бізнесу: що вище EATR1, то менш приваблива країна для компаній, які наймають висококваліфікованих працівників. Згідно з підходом Ельшнер-Швагера, розрахунки ефективного податкового навантаження на висококваліфіковану робочу силу враховують податки на доходи у вигляді заробітної плати (в Україні – ПДФО), що стягуються як на державному, так і на місцевому рівнях, а також нарахування на заробітну плату (в Україні – ЄСВ), що включають внески на страхування по безробіттю та страхування від нещасних випадків, а також на пенсійне забезпечення. Слід зауважити, що внески на медичне страхування не включаються у розрахунки. Згідно з підходом Ельшнер – Швагера, розрахунок ефективних податкових ставок базується на таких універсальних для всіх країн умовах, як: вік висококваліфікованого працівника на момент розрахунків становить 40 років; висококваліфікований працівник розпочав працювати у 25 років; висококваліфікований працівник досягне

пенсійного віку у 65 років; очікувана тривалість життя – 85 років; сімейне положення висококваліфікованого працівника – одинак, без дітей; фіксований дохід після сплати податків і внесків на соціальне страхування для всіх країн вибірки становить 100 тис. євро.

Оцінки ефективного податкового навантаження на висококваліфіковану робочу силу, здійснені за зазначеним підходом для країн Західної та Східної Європи, показують широкий розкид ефективних рівнів оподаткування висококваліфікованих працівників у різних країнах у межах 40 відсоткових пунктів [2, с. 22]. Емпіричні дослідження щодо податкового навантаження на висококваліфікованих співробітників, здійснені для у 26 країн у період з 2009 р. по 2019 р., з'ясували збільшення максимальних встановлених законом податкових ставок для осіб з високими доходами. Тобто для країн ЄС характерне підвищення податку на багатство надбагатих, при цьому середній ефективний податковий тягар на робочу силу з доходом у 100 тис. євро залишається відносно постійним. Найбільш податково конкурентними з точки зору оподаткування робочої сили є країни Східної Європи. Водночас показник ефективного податкового навантаження на висококваліфіковану робочу силу, отриманий на основі «Моделі податкового аналізатора людських ресурсів» Ельшнер – Швагера, враховує суто податкові чинники, тоді як на розміщення людського капіталу впливають інші фактори, що виходять за межі цього індикатора. Наприклад, подібно до того, як на податкове навантаження на капітальні інвестиції в Україні вагомий вплив чинять макрофінансова нестабільність та корупційні ризики [3], вони також матимуть вплив і на податкове навантаження на висококваліфіковану робочу силу.

Отже, щоб зберегти або покращити привабливість розташування інвестицій у засновану на знаннях цифрову економіку, необхідне скорочення податкового клину (показника EATR1). Як показують емпіричні дані, надання податкових пільг для робочої сили є перспективним податковим інструментом,

особливо для малих економік, оскільки еластичність мобільності робочої сили для них є особливо високою.

Список використаних джерел

1. Elschner Christina; Schwager Robert. A Simulation Method to Measure the Tax Burden on Highly Skilled Manpower. *ZEW Discussion Papers / Zentrum für Europäische Wirtschaftsforschung (ZEW)*. 2004. No. 04-59. Mannheim.
2. Fischer Leonie, Heckemeyer Jost H., Spengel Christoph, Steinbrenner Daniela. Tax Policies in a Transition to a Knowledge-Based Economy: The Effective Tax Burden of Companies and Highly Skilled Labour. *Intertax*. 2022. Is. 4. P. 286–321. URL:<https://kluwerlawonline.com/journalarticle/Intertax/50.4/TAXI2022036>
3. Назукова Н.М. Удосконалення методичного підходу до оцінки податкового навантаження на інвестиції в основний капітал в умовах податкової конкуренції. *Економіка та держава*. 2017. № 6. С. 100–107.

С.І. БРУС,

*канд. екон. наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
відділу грошово-кредитних відносин*

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ

СПОЖИВЧЕ КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВІЙНИ

В Україні під час воєнного стану з'явилися певні особливості, які почали визначати умови споживчого кредитування. По-перше, стабільність та звичний уклад життя населення зазнав досить великих ризиків щодо зміни як доходів населення, його майнового стану, так і втрати життя та здоров'я. По-друге, ризики несплати кредитів вирости в рази. Ставлення до споживчого кредитування як населення, так і банків значно змінилося. Населення, втративши стабільний дохід, а в багатьох випадках – житло і майно, потребує кредитних коштів для поточного проживання та відновлення свого майна. Банки, розуміючи зростаючі ризики несплати за споживчими кредитами, надають кошти під досить суттєві відсотки.

Кредитування населення банками у 2023 р. так і не вийшло на довоєнний рівень. За даними Першого всеукраїнського бюро кредитних історій, хоча і спостерігається загальна тенденція відновлення кредитування, але обсяги

наданих кредитів банками порівняно з довоєнним періодом впали у 2,5 рази. Банки звертають увагу на те, що знизився і попит на кредитні кошти з боку населення, наводячи цифри про зменшення кількості його звернень до них у 20 разів [1]. Ці дані не свідчать про зниження потреб українців у коштах. У 2023 р. зросла кількість звернень населення за мікрокредитуванням до фінансових компаній.

Дані НБУ щодо фінансових компаній свідчать, що фізичні особи кожного місяці отримують мікрокредитування в середньому на 650 тис. грн, або в 1,5 рази більше за суми займів, отримуваних українцями кожного місяця у 2022 р. На 1 липня 2023 р. ця сума сягнула 18 млрд грн. За першу половину поточного року було видано 3,88 млн кредитів. За весь 2022 р. було видано кредитів на суму 23,9 млрд грн. Зазначимо, що у 2021 р. у середньому в місяць видавалося 1,17 млн мікрозаймів, а сума була в 1,8 рази більшою.

Середня сума кредиту зменшилась на 7% та становить 4564 грн, порівняно з 4931 грн в одному кредиті, що видавався раніше. В 2022 р. сума одного кредиту в середньому становила 3810 грн. Борг громадян за виданими мікрокредитами на першу половину 2023 р. становив 8,9 млрд грн [2]. Потрібно зазначити, що, знизившись у 2022 р., сума за мікрокредитами знову почала зростати.

Для врегулювання проблем кредитування в небанківській сфері до Верховної Ради України було подано законопроект № 9442 щодо врегулювання споживчого кредитування небанківськими фінансовими установами. Законопроектом, який розробив НБУ, зокрема передбачається обмежити максимальний рівень ставки за мікрокредитами до 1% на день (на перехідний період – до 2,5%), що у загальному на рік становитиме близько 350% на рік. Зараз такі ставки становлять 2–3% і більше в день. Також передбачено забезпечити прозоре інформування позичальників щодо умов кредитування та перевірку їх платоспроможності; надати можливість регулятору ухвалювати

рішення щодо компаній, які використовують недобросовісну практику у своїй роботі.

Такі умови можуть бути забезпечені за таких вимог до кредиторів: вносити до договору про споживчий кредит інформації про денну відсоткову ставку; заборонити вимагати сплату будь-яких платежів, не зазначених у договорі про споживчий кредит; зобов'язати кредитора передавати інформацію щодо всіх споживчих кредитів незалежно від суми кредиту хоча б до одного з бюро кредитних історій; продовження строку користування кредитом має здійснюватися виключно шляхом укладення додаткового договору за домовленістю сторін. НБУ наділяється новими повноваженнями щодо встановлення додаткових вимог до оцінки кредитоспроможності позичальника, а також до складових розрахунку денної відсоткової ставки.

Потрібно зазначити, що фінансові компанії, які займаються наданням мікрокредитів, цілком усвідомлено будують свій бізнес на наданні кредитів найбільш вразливим та фінансово необізнаним верствам населення. Крок щодо обмеження таких їх дій з боку регулятора є позитивним та зумовить зміну правил видачі мікрокредитів, що сприятиме більш прозорим та зрозумілим для споживача правилам та захистить від агресивних дій надавачів мікрозаймів. Особливо це стосується суттєвого обмеження ставок за такими кредитами. За даними НБУ, на сьогодні ці ставки доходять до 1500% річних.

На законодавчу зміну правил роботи небанківських фінансових компаній вплинула зміна стратегії споживчого мікрокредитування, яка повинна орієнтуватися на захист прав споживачів фінансових послуг, більшу конкуренцію та бути спрямованою на доступ споживача до всієї інформації про його зобов'язання за договором з фінансовою компанією.

Проаналізувавши звернення та скарги на роботу фінансових компаній, НБУ дійшов до висновку, що фінансові компанії, які надають послуги мікрокредитування, часто не перевіряють платоспроможність позичальників, надаючи кредит на основі звернення до компанії, рівень відсоткової ставки за

кредитом виявляється занадто високим, що початково закладає для позичальника проблему щодо повернення кредиту. Наступним кроком може стати встановлення регулятором додаткових вимог до небанківських фінансових компаній та врегулювання кредитором вимог щодо виплат за кредитами позичальника його родичами, яких позичальник визначив як поручителів без їхнього відома щодо цього.

Список використаних джерел

1. Банки відновили 30–50% довоєнного споживчого кредитування. 2023, 5 жовтня. URL: finclub.net/ua/news/banky-vidnovyly-3050protsent-dovoiennoho-spozhyvchoho-kredytuvannia.html
2. Понад 650 тисяч мікrokредитів беруть українці щомісячно. 2023, 23 серпня. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/mfo-2023-2>
3. НБУ пропонує знизити ставки за мікrokредитами. 2023, 1 травня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/05/1/699629/>

Т.О. ПАНФІЛОВА,

*канд. екон. наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
сектору міжнародних фінансових досліджень,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ*

ГЕОЕКОНОМІЧНІ ІМПЕРАТИВИ ГЛОБАЛЬНОГО ІНВЕСТУВАННЯ: ПОВОЄННІ ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНИ

Глобальне інвестування, як і світова економіка загалом, починаючи з 2020 р. перебуває під впливом так званої полікризи – каскадних взаємопов’язаних криз, викликаних пандемією COVID-19, зокрема численними порушеннями сфери міжнародної торгівлі, посиленням боргового навантаження, нерівномірністю темпів відновлення економічного зростання, а з 2022 р. – від впливом енергетичної та продовольчої кризи, спровокованої ціновими сплесками через повномасштабне вторгнення РФ на територію України. Міжнародне проектне фінансування та транскордонні злиття та поглинання (M&A) як складові прямого іноземного інвестування (ПІІ)

постраждали від жорсткіших умов фінансування, зростання відсоткових ставок і невизначеності на ринках капіталу.

Усе зазначене викликає асинхронне коливання показників глобального розвитку – ВВП, міжнародної торгівлі, основного капіталу та ПІІ (табл. 1). Найбільшого коливання зазнали потоки ПІІ, зокрема після різкого падіння на понад 40% у 2020 р. та значного відновлення на понад 50% у 2021 р. глобальні ПІІ скоротилися у 2022 р. на 12% – до 1,3 трлн дол. США.

Таблиця 1

**Темпи зростання світового ВВП, капіталовкладень, торгівлі та ПІІ,
2020–2023 рр., %**

Показник	2020	2021	2022	2023а
ВВП	-2.8	6.3	3.4	2.8
Міжнародна торгівля	-7.8	10.6	5.1	2.4
Валове накопичення основного капіталу	-2.5	8.0	-2.4	2.4
ПІІ	-43.7	53.7	-12.4	-
Обсяги ПІІ, трлн дол. США	1.0	1.5	1.3	-

Примітка: а – прогноз.

Джерело: [1, с. 4].

У квітневому випуску Доповіді МВФ «Перспективи світової економіки» 2023 р. у розділі 4 розглядається, як геоекономічна фрагментація може змінити географію ПІІ та як фрагментація ПІІ у свою чергу може позначитися на світовій економіці. Відзначено, що потоки ПІІ, особливо у стратегічно важливих галузях, стають дедалі більше сконцентрованими серед країн із близьким геополітичним курсом. У довгостроковій перспективі фрагментація ПІІ пов'язана з появою геополітичних блоків. Відзначено зменшення ПІІ: глобальні ПІІ скоротилися з 3,3% ВВП у 2000-х роках до 1,3% між 2018 р. і 2022 р. Фрагментація потоків капіталу вздовж геополітичних розломів і потенційна поява регіональних геополітичних блоків є новими елементами, які можуть мати для глобальної економіки значні негативні наслідки. Компанії та політики

дедалі частіше шукають стратегії переміщення виробничих процесів у надійні країни з узгодженими політичними перевагами, щоб перетворити ланцюжки поставок на менш вразливими до геополітичної напруженості [1, с. 91].

Повоєнне відновлення економіки України неможливе без залучення ПІІ усіх типів, серед яких особливого значення набувають міжнародне проєктне фінансування та «зелені» проєкти, – що спрямовані на захист навколишнього середовища та пом'якшення змін клімату. У 2022 р. потік ПІІ в Україну скоротився до 1 млрд дол. США з 7 млрд дол. США у 2021 р. Геоекономічна фрагментація глобального середовища дозволяє припустити, що основних потоків ПІІ в Україну слід очікувати з розвинених економік та транснаціональних компаній, які базуються в США та країнах ЄС. Проте, як свідчать тенденції глобального інвестування, наведені нижче, держава та національні компанії, органи місцевого самоврядування мають опанувати міжнародну практику розроблення проєктів задля залучення інвестицій.

Протягом 2022 р. потоки ПІІ до розвинених економік впали на 37% – до 378 млрд дол. США. Кількість оголошених нових проєктів зросла на 4%, а їх вартість – на 37%. Потоки ПІІ до країн, що розвиваються, зросли на 4% – до 916 млрд дол. США – найвищого зареєстрованого рівня. Кількість оголошень про нові проєкти у країнах, що розвиваються, зросла на 37%, а їх вартість подвоїлася. Це збільшення здебільшого стало результатом оголошених мегапроєктів у секторі відновлюваної енергетики, включаючи п'ять із десяти проєктів найвищої вартості. У 2022 р. кількість інвестиційних проєктів (включаючи нові проєкти та міжнародні угоди про проєктне фінансування) зросла на 14%. Незважаючи на те, що в розвинених країнах було оголошено більше проєктів, частка країн, що розвиваються, сягнула майже 40% із середнього значення 33% за останні два роки (табл. 2).

У 2022 р. багатонаціональні компанії (БНК) з розвинених економік скоротили свої інвестиції за кордоном на 17% до 1 трлн дол. США. Частка розвинених економік у глобальних зовнішніх ПІІ залишалася стабільною на

рівні двох третин. Сукупні зовнішні інвестиції європейських БНК впали на 61% – до 224 млрд дол. порівняно з 573 млрд дол. у 2021 р.

Таблиця 2

Оголошені нові проєкти, міжнародні угоди з проєктного фінансування та транскордонні М&А за економічними групами, 2021–2022 рр.,
млрд дол. США, кількість і %

Групи економік	Типи ПП	Обсяг, трлн дол. США		Приріст, %	Кількість		Приріст, %
		2021	2022		2021	2022	
Розвинені економіки	«Зелені» проєкти	465	639	37	10 342	10 790	4
	Міжнародне проєктне фінансування	774	665	-14	1 413	1 549	10
	Злиття та поглинання М&As	624	599	-4	7 610	6 710	-12
Економіки, що розвиваються	«Зелені» проєкти	274	573	110	4 976	6 808	37
	Міжнародне проєктне фінансування	609	379	-38	970	1 015	5
	Злиття та поглинання М&As	113	107	-5 961	1 053	10	

Джерело: [1, с.5].

При розробленні проєктів в Україні необхідно враховувати галузевий розподіл інвестицій.

Інвестиційні тенденції нового виробництва. У 2022 р. вартість анонсованих нових інвестиційних проєктів зросла на 64% – 1,2 трлн дол. США – другий найвищий рівень, зафіксований з 2008 р. У країнах, що розвиваються, він збільшився більш ніж удвічі – до 573 млрд дол. США (кількість проєктів зросла на 37%) і на 37% – у розвинених країнах (кількість проєктів зросла на 4%). Галузевий розподіл нових мегапроєктів, анонсованих у 2022 р., ілюструє ключові тенденції транскордонних інвестицій. Із 10 найбільших з оголошених

проектів три стосувалися сфери напівпровідників у відповідь на глобальний дефіцит і тенденції реструктуризації ланцюга поставок, а п'ять – сфери відновлюваних джерел енергії.

Проблематичним для глобальних інвестиційних тенденцій та наслідків енергетичної кризи стало восьмикратне збільшення вартості нових проектів у видобувних галузях. Вартість проектів у сфері виробництва зросла на 37% – до 437 млрд дол. США, що на чверть вище за середній показник за останні 10 років. Однак кількість проектів залишилася незмінною – на рівні 5970. Збільшення кількості анонсів нових проектів здебільшого було спричинене послугами, на які зараз припадає дві третини всіх проектів, – це найвища частка за всю історію. Вартість нових проектів у сфері послуг також досягла рекордних значень (табл. 3).

У секторі міжнародного проектного фінансування за останні два роки зросла кількість міжнародних угод проектного фінансування промислової нерухомості. У 2022 р. кількість угод зросла іще на 49% – до 270 проектів на суму 188 млрд дол. США. Кількість угод, націлених на житлову та комерційну нерухомість, також зросла на 17% – до 223.

Міжнародні угоди з фінансування проектів у сфері телекомунікаційної інфраструктури зросли на 24% – до 118 – це рекордний рівень, який у декілька разів перевищує середній показник за останні 10 років. Більшість проектів стосувалися інформаційних технологій, персональних комунікаційних мереж і ліній електропередачі. Основна маса проектів зафіксована в розвинених економіках, переважно в Європі (57 проектів). Серед найбільших проектів – придбання компанією GD Towers веж мобільного зв'язку, розташованих у Німеччині та Австрії, за 11 млрд дол. США, спонсором якого стала DigitalBridge Group (Канада), а також проект розширення оптоволоконної мережі в Німеччині за 6,9 млрд дол. США, спонсором якого стала Vodafone Group (Велика Британія) і Altice Group (Франція).

Таблиця 3

**Анонсовані проєкти з нуля, за секторами та провідними галузями,
2021–2022 рр., млрд дол. США, кількість і %**

Сектор/галузь	Обсяг, млрд дол. США		Приріст, %	Кількість		Приріст, %
	2021	2022	2021–2022	2021	2022	2021–2022
Усього	739	1 213	64	15 318	17 598	15
Первинний	13	97	618	103	118	15
Промисловість	320	437	37	5 934	5 970	1
Послуги	406	679	68	9 281	11 510	24
<i>Топ-10 найкращих галузей у вартісному вираженні</i>						
Енерго- та газопостачання	141	362	157	518	556	7
Електроніка та електрообладнання	138	181	31	1 100	1 167	6
Інформація та зв'язок	106	120	14	3 887	5 024	29
Видобувна промисловість	12	95	718	59	89	51
Будівництво	49	62	27	332	211	-36
Автомобільний	39	59	53	718	694	-3
Транспортування та зберігання	36	56	58	765	978	28
Базисний метал і виробы з нього	12	43	249	228	225	-1
Хімія	23	26	12	456	474	4
Фінанси та страхування	15	22	46	727	1 032	42

Джерело: [1, с. 19].

Наведені ознаки та канали фрагментації геоеконічного простору формують зовнішньоеконічне середовище, у якому економіка України відновлюватиметься у повоєнний період. Важливим є збереження і відносин стратегічного партнерства зі США та країнами Євросоюзу, створення сприятливого нормативно-правового регуляторного середовища для залучення як вертикальних, так і горизонтальних ПІІ.

Список використаних джерел

1. World Investment Report. Investing in Sustainable Energy for all / United Nations. 2023. UNCTAD/WIR/2023 (ADVANCE COPY).

Є.В. РЕДЗІЮК,
*канд. екон. наук, доцент,
старший науковий співробітник
сектору міжнародних фінансових досліджень
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ*

ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ НА ОСНОВІ СТВОРЕННЯ КОНКУРЕНТНИХ КЛАСТЕРІВ

У різних інформаційних джерелах, у тому числі зарубіжних, поняття «кластер» визначається по-різному, але позитивний досвід створення кластерів у розвинених країнах світу і країнах, що розвиваються, – демонструє: впровадження цих структур та їх ефективність на регіональному, національному та міжнародному рівнях значною мірою сприяє сталому і прогнозованому економічному зростанню, продуктивній зайнятості, підвищенню конкурентоспроможності. Кластер – це територіальне об'єднання взаємозалежних підприємств різних галузей у межах відповідних промислових регіонів, що спрямовують свою діяльність на виробництво конкурентної продукції світового рівня. Кластери в глобалізованій світовій економіці ХХІ ст. розглядаються як детонатори творчої активності та інноваційності.

Значною мірою сучасні кластери є протидією щодо домінування і поширення транснаціональних компаній у глобалізованій економіці. Вони виникають на національному, регіональному та муніципальному рівнях. Нерідко центром формування кластерів виступають університети або групи науково-дослідних структур та наукових установ. Тому кластери визнані однією з найефективніших виробничих систем епохи глобалізації та економіки знань (Knowledge Economy). Інноваційно орієнтовані держави, які бажають зміцнити власну міжнародну конкурентоспроможність, сфокусовані на їх пріоритетному розвитку.

Ключові вимоги до сучасних кластерів такі:

- кластери мають бути орієнтовані на інноваційність як основний фундамент свого розвитку;
- кластери повинні максимально ефективно використовувати досягнення наукових і маркетингових досліджень, інформаційних та комунікаційних технологій, враховувати існуючі світові досягнення й розробки;
- у контексті економіки знань саме кластери покликані та мають розвивати майстерність та підприємницьку активність інтелектуального потенціалу, робочої сили, що задіяна в певному кластері, а також ефективно залучати і якісно трансформувати соціальне середовище певного регіону.

Якщо подивитися на кластерну економіку в європейських країнах, то відзначимо, що 40% робочої сили працюють на підприємствах, об'єднаних у кластери, усього їх близько 3 тисяч.

В довоєнній Україні функціонувало близько 50 кластерів, із них 31% – у сфері ІТ, 16% – у сфері АПК, 13% – у деревообробній та меблевій промисловості, 10% – в енергетиці, 6% – у аерокосмічній галузі. Відзначимо, що до війни в Україні домінував стрімкий розвиток ІТ-кластерів, а також сировинно-аграрний тип виробництва, який з початком війни значною мірою продемонстрував неспроможність і нестійкість до існуючих викликів [1; 2].

Так, автор вважає, що формула перемоги України у війні та успішного поствоєнного відновлення складається з: 1) стійкості військової складової + 2) економічної ефективності та гнучкості до внутрішніх і зовнішніх викликів + 3) забезпечення соціальної стабільності. Для цього необхідно сформувати оновлену стратегію розвитку пріоритетних сфер діяльності для економіки України з урахуванням існуючих викликів воєнного характеру, стану соціальної та підприємницької сфери, інфраструктурної складової. На основі оновленої стратегії соціально-економічного розвитку України, на наш погляд, доцільним буде створення нових і трансформація існуючих кластерів:

1) потрібна поява розгалужених в центральних і західних областях України потужних кластерів військово-промислового комплексу;

2) на основі гірничо-металургійного комплексу необхідно сформувати в центральній Україні машинобудівний кластер (Київ, Дніпро, Кривий Ріг, Кременчук, Полтава, Кропивницький, Запоріжжя) і суднобудівний кластер (Миколаїв, Одеса, Рені, Ізмаїл, можливо, Херсон за умови покращення його захисту);

3) на основі існуючого сировинного АПК сформувати кластери глибокої переробки продукції АПК для харчової і медичної промисловості, косметологічної, фармацевтичної, біохімічної галузі, альтернативної енергетики (центральна, південна і деякі райони східних областей України);

4) кластер деревообробної і меблевої промисловості необхідно доповнити целюлозно-паперовою промисловістю, новими матеріалами і засобами будівництва, біохімічна галузь, альтернативна енергетика (Західна Україна, Полісся, Слобожанщина);

5) діючий ІТ-кластер потребує доповнення і розвитку за рахунок автоматизації, інжинірингу, допоміжного сервісу, медіапродуктів і контенту (Київ, Львів, Харків, Одеса, Дніпро), стимулювання до створення українських ІТ-брендів, а не аутсорсингу і ІТ-офшорингу;

6) оновлення кластеру хімічної і нафтопереробної промисловості з урахуванням військових та промислових потреб у воєнний і поствоєнний періоди (Центральна і Західна Україна);

7) оновлення кластеру енергетики з націленістю на більшу стійкість, децентралізацію джерел енергії та їх екологізацію (актуально по всій території України, а більш стійку до воєнних викликів і автономну енергетику доцільно запроваджувати в Північно-Східних регіонах України);

8) медично-фармацевтичний кластер доцільно розвивати в партнерстві з медичними установами і закладами вищої освіти, а також у партнерстві з

міжнародними виробниками медичного обладнання (Київ, Харків, Львів, Вінниця);

9) аерокосмічний кластер також доцільно розвивати навколо потужних інтелектуальних центрів і профільних закладів вищої освіти (Київ, Дніпро, Запоріжжя);

10) кластер забезпечення транспортно-будівельної і комунальної індустрії у воєнний і поствоєнний періоди має стратегічне значення, він потребує розвитку на більш ефективній та інноваційній основі з відповідним розгалуженням по всій території України;

11) потенційно перспективним є кластер титанової промисловості, яку необхідно розвинути на основі існуючих покладів сировини в Житомирській області (військово-промисловий комплекс, медична, аерокосмічна, хімічна промисловість, машинобудівна сфера є споживачами цієї сировини і матеріалів);

12) кластер літєвої промисловості також є потенційно перспективним для подальшого розвитку на основі видобутку літію з родовищ Кіровоградської області та його переробки й виробництва складових для електромобілей, акумуляторів, батарей тощо.

Вважаємо впровадження і розвиток перерахованих 12 кластерів необхідною умовою для більш збалансованого і конкурентоспроможного розвитку економіки України, інтелектуалізації підприємницького сектора, а також для покращення якості вітчизняної робочої сили. Крім того, правильно сформована політика кластеризації української економіки посприє поверненню з європейських країн значної кількості біженців. На державному рівні важливо сформулювати умови і стимули для синергії різних бізнес-структур, освітніх закладів та інноваційних центрів, а також надати можливість створити єдиний майданчик для ефективно-інноваційно-виробничої діяльності та інформаційно-комунікаційної співпраці. Потрібна й чітка законодавчо-правова

база функціонування кластерів, прозора і зрозуміла методологічна оцінка їх результативності. У комплексі такий підхід надасть можливість українській економіці швидше та ефективніше трансформуватись від сировинно-аграрного типу до інноваційно орієнтованої економіки ХХІ ст.

Підсумовуючи, відзначимо, що успішність кластерної вітчизняної економіки інноваційного типу можлива при поєднанні: 1) націленості на складність економіки; 2) зосередженості на високій доданій вартості у вироблених товарах і послугах; 3) системній увазі до зниження внутрішніх транзакційних витрат; 4) запровадженні ліфта підприємницького зростання; 5) залученні прогресивних способів організації та інституційного забезпечення кластерів. Сприятиме цьому відновлення поваги до прав власності в Україні, трансформація правоохоронних органів і судів за стандартами країн ЄС, відповідна законодавча база і регуляційна політика, що включатиме максимальну свободу підприємництва на початковому мікрорівні, мінімальне і спрощене оподаткування на рівні малого бізнесу, доступне кредитування для середнього бізнесу, систему підтримки експорту великих вітчизняних компаній. Паралельно з цими заходами Україні необхідно надагодити взаємодію між освітою, наукою та реальним сектором економіки [3; 4].

Список використаних джерел

1. Ленчук Е.Б., Власкин Г.А. Кластерный подход в стратегии инновационного развития зарубежных стран. *Экономический портал*. URL: <http://institutiones.com/strategies/1928>;
2. Світові кластери: Становлення світових кластерів. *Ucluster*. URL: <https://ucluster.org/universitet/klastery-svit/>
3. Редзюк Є.В. Місцеве самоврядування як фактор відбудови української економіки. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку*. 2023. № 2 (30). С. 57–71.
4. Редзюк Є.В. Стан, проблеми і чинники гальмування розвитку бізнес-активності в Україні. *Стратегія економічного розвитку України: зб. наук. пр. / КНЕУ ім. В. Гетьмана*. 2022. № 2 (52). С. 35–48.

Я.В. ПІДВИСОЦЬКИЙ,

*канд. екон. наук, асистент кафедри міжнародного бізнесу
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ*

ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ ВІДНОВЛЕННЯ ПІСЛЯВОЄННОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Після завершення війни Україні необхідно розпочати процес відновлення економіки на основі складеного та затвердженого плану дій та з урахуванням наявних ресурсів та перспектив їх отримання. Планування відбудови здійснюватиметься, очевидно, з урахуванням політичних реалій та міжнародного сприяння. Водночас саме фінансова складова відіграватиме найпомітнішу роль у спроможності країни вийти на довоєнні економічні показники, а згодом і покращити їх.

Саме тому для відновлення зруйнованої інфраструктури, акумуляції ресурсів (людських, капітальних, земельних та інших) та їх систематизації з елементами управління, залучення іноземних партнерів до економічної співпраці та формування засад сталості економічних процесів необхідно визначити ключові інструменти досягнення поставлених вище цілей.

На думку директора з наукової роботи Growford Institute, дослідниці Віденського інституту міжнародних економічних досліджень Тетяни Богдан, головними цілями відбудови мають стати:

- а) відбудова знищених або пошкоджених унаслідок війни майна та інфраструктури;
- б) швидке відновлення економічної діяльності;
- в) повернення в Україну біженців, внутрішньо переміщених осіб та їхнє включення в економічні процеси;
- г) формування засад для стійкого економічного зростання [1].

Водночас, на нашу думку, застосування саме фінансового інструментарію відбудови дозволить прискорити темпи відновлення та поживити економічні процеси в країні.

Такими інструментами можуть стати:

1) залучення інвестицій в інфраструктуру за допомогою механізмів грантів та трастових фондів. Розумні інвестиції в стійкість інфраструктури можуть допомогти мінімізувати як прямі, так і непрямі наслідки, зменшивши збої в життєво важливих сферах. Успішний приклад – японський досвід перетворення стихійних лих у безпечніше середовище [2];

2) реалізація проєкту Damaged.in.ua («Росія заплатить») з оцифровки зображень із супутників та дронів, аби розпізнавати пошкодження, оцінювати збитки та планувати проєкти відбудови. Окрім того, необхідно активно залучати для оцінки збитків приватно-волонтерські ініціативи, які використовують елементи супутникових знімків і технологій машинного навчання. Синергія репарацій РФ та допомоги міжнародних партнерів сприятиме розширенню джерел фінансування відбудови [3].

3. Розподіл державних ресурсів та управління ними. Земля, надра, нерухомість, об'єкти критичної інфраструктури, цінні папери тощо становлять основний власний ресурс, на який Україна спиратиметься після закінчення війни. Успішний приклад Німеччини, Польщі та інших країн, економіка яких постраждала у Другій світовій війні, свідчить про раціональний спосіб розподілу, обміну і споживання наявних ресурсів у поєднанні із залученням нових.

4. Управління системою фінансових ризиків. У цьому контексті Україні необхідно, спираючись на досвід провідних фінансових центрів США, Великої Британії, Німеччини, Франції, активно розвивати інструментарій ефективного перерозподілу грошових потоків та ризиків із залученням нових учасників та у поєднанні з гарантіями безпеки для інвесторів. Важливу роль при цьому

відіграли б такі інструменти як реальні опціони, катастрофічні облигації, військові облигації тощо.

Тож відновлення економіки України залежатиме від успішного системного використання державою та бізнесом наявних ресурсів, а також залучення інвестицій із застосуванням інструментарію сприяння припливу грошових потоків та управління фінансовими ризиками.

Список використаних джерел

1. Відбудова економіки: напрямки, важелі, інститути. *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/04/25/686208/>
2. Повоєнне відновлення України. Нові ринки та цифрові рішення / Kyiv School of Economics. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/09/Digital-instruments-in-Ukrainian-recovery.pdf>
3. UADAMAGE. URL: <https://www.uadamage.com/>

А.Б. ГЛАЗОВА,
*канд. екон. наук, науковий співробітник
сектору міжнародних фінансових досліджень
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ*

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ, ЯК ФАКТОР ІННОВАЦІЙНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРА УКРАЇНИ

Основним трендом розвитку фінансового сектора на сучасному етапі є цифровізація, тобто процес поширення цифрових технологій. Цифрові технології впроваджуються як частина бізнеспроцесів, і їх широке застосування можна спостерігати у всіх сферах життя, оскільки експоненціальне зниження витрат у поєднанні з існуючими хмарними сервісами зменшує капіталовкладення, необхідні для відкриття бізнесу; використання технологій знижує витрати, підвищує продуктивність праці та ефективність прийняття рішень; цифрові технології стають дешевшими і, отже, більш доступними завдяки безкоштовному контенту та послугам (через низькі граничні витрати): користувачі платять лише частину вартості, яка створюється в цифровій економіці; можна використовувати для створення унікальних продуктів,

повністю адаптованих до вподобань клієнта. Як основа надання фінансових послуг, цифрові технології стимулюють проникнення інновацій у фінансовий сектор. Окрім цього, цифровізація фінансового ринку створила умови для:

- комп'ютеризації внутрішньої структури фінансового ринку та формування сучасного фінансового телекомунікаційного середовища;

- спрямування фінансової діяльності на впровадження передових цифрових технологій;

- розроблення базових стандартів, що регламентують форму представлення, методи обробки та передачі інформаційних даних (протоколи обміну, інтерфейси) з урахуванням міжнародних стандартів аналогічного призначення;

- створення основних елементів комп'ютеризації інфраструктури фінансового ринку;

- отримання чіткої взаємодії з національною інформаційною системою;

- виходу до глобальної комп'ютерної мережі з метою використання баз даних про учасників фінансового ринку;

- здійснення масштабного застосування інтегрованих систем обробки інформації;

- відстеження зростаючих можливостей використання цифрових технологій.

Розвиток фінансових інновацій призвів до руйнування традиційних бізнес-моделей і усталених моделей відносин зі споживачами. Як наслідок, спостерігається тенденція до цифровізації певних видів фінансових послуг і появи нових типів послуг і продуктів, які пропонують FinTech-компанії. Вони забезпечують споживачам низку фінансових послуг онлайн без залучення традиційних фінансових посередників. Вважається, що термін FinTech (фінтех) вживається вже відносно довго, як власне відбувається і розвиток самого явища, властивого фінансовому ринку. Класичним прикладом фінтеху в

фінансовому секторі стало використання банком «Barclays» у Лондоні в 1967 р. першого банкомату.

На думку переважної кількості дослідників FinTech, завдяки впровадженню новітніх технологій, які суттєво змінили форми, види, а часом і зміст фінансових послуг, на фінансовому ринку відбулася справжня революція. Ці технології представляють інноваційні фінансові інструменти, які застосовуються підконтрольними фінансовими установами для підвищення ефективності дотримання нормативних вимог і управління ризиками. Це дає змогу фінансовим установам швидше та з меншими витратами дотримуватися вимог внутрішнього контролю. Такий тип технології допомагає спростити дотримання фінансовими установами обов'язкових нормативних вимог. Прикладами відповідних інструментів можуть бути технології комплаєнс-контролю, ідентифікації, моніторингу транзакцій, управління ризиками. Впровадження SupTech сприяє вдосконаленню механізмів взаємодії Національного банку України з підконтрольними установами. Наприклад, розвиток особистого кабінету учасника обміну інформацією, використання нових форматів подання інформації тощо. Ці технології призначені для підвищення ефективності контрольно-наглядових заходів, що здійснюються регулятором (Національним банком України) щодо фінансових установ. Наприклад, до реалізованих SupTech можна віднести систему стрес-тестування банківського сектора (Topdown). Також, до прикладу, створення платформи КУС підвищує інтерес до ініціативних проєктів у сфері RegTech. Інструментом забезпечення інформаційної безпеки та кіберстійкості вважаються технології великих даних (BigData), спрямовані на обробку та систематизацію великих обсягів структурованої та неструктурованої інформації. Ці технології допомагають збирати необроблені дані, що характеризують рівень ризику фінансових операцій.

Л.М. ПОБОЧЕНКО,

канд. екон. наук, доцент, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу факультету міжнародних відносин, Національний авіаційний університет, м. Київ

А.А. ПРОКОП'ЄВА,

канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу факультету міжнародних відносин, Національний авіаційний університет, м. Київ

ПОВЕРНЕННЯ МІГРАНТІВ ДЛЯ ЕКОНОМІЧНОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Одним із найсильніших ударів для економічної ситуації України стала масова міграція громадян. Українські біженці можуть допомогти у відновленні економіки країни, і тому дуже важливо повертати їх додому.

За даними експертів, українські біженці та внутрішньо переміщені особи (ВПО) становлять третину всього населення, яке проживало в Україні до початку повномасштабної війни. Варто зазначити, що розв'язана РФ війна спровокувала найбільшу хвилю біженців у Європі з часів Другої світової війни. За даними соціологів, з 24 лютого 2022 р. виїхали і не повернулися 8,6 млн українців. Водночас, за оцінками ООН, ця цифра становить 8,2 млн осіб, з них понад 5 млн офіційно зареєстровані за європейськими програмами захисту [1].

Проблема економіки України зумовлена великою кількістю українців, які шукають притулку в інших країнах. Зокрема, найбільш болючим для України є не лише економічний аспект, а й втрата людського потенціалу. Тому повернення мігрантів додому стає надзвичайно важливою метою для уряду.

Через масову міграцію українців, які стали біженцями й змушені жити та працювати за кордоном після повномасштабного вторгнення РФ, українська економіка щомісяця втрачає близько 2 млрд дол. США. Водночас економісти підрахували, що повернення половини біженців може коштувати Україні близько 10 млрд дол. США на рік, що становитиме 5% ВВП [4].

Деякі громадяни, які виїхали за кордон, починають адаптуватися до нового місця проживання, працюють там і починають робити свій внесок у розвиток інших країн.

Деякі громадяни можуть повернутися на Батьківщину, але з часом, поки триває війна, це може стати складніше. Наприклад, після закінчення останньої війни в Боснії в 1990-х роках знадобилося десять років, щоб половина з двох мільйонів біженців і ВПО повернулася додому.

Особливо велику увагу для відновлення економіки України потрібно приділити для повернення додому біженців, які виїхали через повномасштабну війну.

За оцінками, з початку російського вторгнення на територію нашої країни Україну покинули мільйони громадян, 68% з яких – жінки. На тлі цього явища в країні виникла велика гендерна диспропорція. Якщо 2,8 млн жінок працездатного віку не вдасться переконати повернутися, це коштуватиме Україні 10% річного довоєнного валового внутрішнього продукту ВВП (втрата 20 млрд дол. США на рік). Такі втрати легко перевищать чотирирічний пакет допомоги, запропонований Україні Європейським Союзом, вартістю 12,5 мільярдів євро на рік [8].

Жінки мають непропорційний вплив на споживчий попит, оскільки вони, як правило, приймають першочергові рішення, коли справа доходить до домашніх покупок.

Уряд України наголошує, що перед країною стоїть надважливе завдання – зробити все можливе, щоб жінки та діти повернулися до своїх чоловіків і возз'єдналися в Україні. Щоб мотивувати людей повертатися додому, уряд планує післявоєнне відновлення з амбітними цілями, які включають подвоєння розміру економіки до 2032 р. Водночас для цього не вистачає 4,5 млн працівників і підприємців [1].

З початку повномасштабного вторгнення мільйони українців були змушені переїхати до європейських країн. Збільшення кількості вразливих

громадян у країнах ЄС лягло додатковим тягарем на економіку, яка вже була ослаблена через вплив пандемії COVID-19 [5].

За даними МВФ, Євросоюз витратив до 37 млрд євро на підтримку біженців з України. Хоча ця цифра надзвичайно висока, вона становить близько 0,2% ВВП ЄС.

Водночас не можна сказати, що українці послабили його економіку. Українські біженці продовжують підтримувати європейську економіку. За даними Національного банку України, за кордоном українці витрачають до 2 млрд дол. США на місяць. Ці гроші «вимиваються» з української економіки та інвестуються в економіки країн, які прийняли біженців. Також є проблема дистанційної роботи, коли частина громадян отримує зарплату в Україні, а витрачає її за кордоном, де проживає. Це також призводить до зменшення надходжень до українського бюджету [4].

Українці, які знайшли притулок в ЄС, підтримують країну завдяки таким факторам.

1. Витрати на покупки. Російська агресія спричинила інфляцію, яка погіршила купівельну спроможність громадян ЄС. За таких умов внесок українців став відчутним.

2. Легальне працевлаштування та сплата податків. Право на працю для українців узаконене через статус тимчасового захисту. Отже, біженці стали повноправними гравцями на ринку праці, сплачуючи податки на загальних умовах.

3. Користування банківськими картками та операції з банкоматами. Тільки за березень 2022 р. за кордон було виведено близько 10 млрд дол. США. Лідерами серед країн за кількістю безготівкових розрахунків стали Польща та Німеччина. У Польщі цей показник становить 28% від загальної кількості, а в Німеччині – 10%.

4. Оренда житла. Четверть біженців можуть платити орендну плату. Цей фактор як зміцнює економіку, так і підвищує ціни на нерухомість.

Українці стали джерелом робочої сили в ЄС, активно інтегруючись у ринок праці. Не дивно, що українці в Польщі є найактивнішими – за міжнародними оцінками, половина біженців офіційно працевлаштована.

Центр досліджень міграції при Варшавському університеті повідомив, що працевлаштовані біженці заплатили близько 2,4 млрд дол. США (10 мільярдів злотих) податків. Лише ця сума перевищує фінансову допомогу, надану Україні (без урахування вартості освітніх та медичних послуг) [6].

Внесок мігрантів відчувається і в інших країнах. Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) зазначає, що біженці сприяють щорічному зростанню ВВП:

- 1,2% – у Польщі, Чехії та Естонії;
- 0,8% – в Угорщині, Латвії, Словаччині, Литві та Румунії.

Експерти Oxford Economics зробили різні прогнози, насамперед щодо Польщі. Якщо після війни в країні залишиться 650 тис. мігрантів, ВВП країни зросте на 1,2%, якщо 1 млн – додаткове зростання становитиме 2% [7].

Фактор українських мігрантів позитивно впливає на економіки приймаючих країн. За оцінками експертів, перебування українців у цих країнах у довгостроковій перспективі позитивно вплине на їхні економіки, оскільки українці витрачають гроші та активно інтегруються в європейський ринок праці.

Проте слід зауважити і про негативні тенденції для українців. Хоча 66% біженців мають вищу освіту, більшість працюють у галузях з нижчою оплатою праці. До речі, матеріальне становище біженців у Європі стало гіршим порівняно з життям в Україні до війни. Якщо дохід, якого вистачало лише на їжу, раніше мали 12%, то зараз ця цифра зросла до 42%.

Щоправда, мільйони українців, які знайшли притулок у країнах Європи, отримали в більшості країн доступ до медичних послуг, соціальної допомоги, освіти та працевлаштування на рівні з громадянами європейських приймаючих країн.

На сьогодні першочергове завдання Уряду України – створення стимулів для повернення громадян додому. У цьому контексті важливе швидке відновлення країни.

За даними Міністерства фінансів України потреби у фінансуванні для першочергового відновлення України на 2023 рік становлять 14,1 млрд дол. США за п'ятьма ключовими напрямками, які безпосередньо впливають на добробут людей та стимулюють економіку України. Зокрема, це енергетика з потребами в 3,3 млрд дол. США, гуманітарне розмінування з потребами в 400 млн дол. США, відновлення зруйнованого та пошкодженого житла – 1,9 млрд дол. США. Потреби у відновленні критичної та соціальної інфраструктури становлять 5,8 млрд дол. США, а на підтримку приватного сектора – 2,8 млрд дол. США [5].

У державному бюджеті на 2023 р. уряд України заклав кошти на першочергове відновлення в сумі 3,3 млрд дол. США. Міжнародні партнери України надали гарантії на суму близько 4,3 млрд дол. США. Водночас незабезпечені першочергові потреби у відновленні цього року становлять близько 6,5 млрд дол. США. Тому своєчасне залучення цих коштів має вирішальне значення для створення належних умов проживання людей та повернення мігрантів, а також сприяння економічному зростанню України [6].

Люди – найважливіша цінність і ресурс для кожної країни. І війна це ще раз підтвердила. Тому кожен біженець, який не повернеться в Україну, викличе погіршення і без того складної економічної та демографічної ситуації.

За прогнозними даними Міністерства економіки України очікується, що близько трьох чвертей тимчасових мігрантів повернуться додому в перші роки після закінчення бойових дій. Найбільше занепокоєння викликають студенти, які легко вступили до європейських університетів, і освічені жінки, які знайшли роботу та адаптувалися до життя за кордоном.

100 тис. людей, які не повернуться в Україну, зменшать ВВП на 0,5%. Позначиться і демографічна ситуація, адже у 2023 р. на одну жінку

припадатиме 0,8 дитини. Якщо частина жінок після війни не повернеться, ситуація буде ще гіршою.

Українська влада наразі працює над механізмами заохочення біженців повернутися додому після війни. Міжнародна організація з міграції (МОМ) і Міжнародна організація праці (МОП) скликали 12 липня 2023 р. семінар за участю ключових державних зацікавлених сторін в Україні, включно з Міністерством економіки, для підвищення обізнаності та консенсусу щодо поточних і майбутніх викликів ринку праці в Україні, політики та потенціалу, необхідних для їх вирішення [3].

Ще до повномасштабного вторгнення Україна зіткнулася зі значним браком робочої сили. Наразі, оскільки понад 8 мільйонів людей переміщено за кордон, ситуація у країні ще більш критична. За оцінками Міністерства економіки України, протягом наступних 10 років на ринок праці потрібно буде вийти ще 4,5 млн людей. У повоєнну епоху відбудови суспільства, фізичної реконструкції та економічного відновлення потреби в робочій силі зростатимуть лише експоненціально [4].

Варто виділити три стратегічні пріоритети щодо повернення робочої сили в Україну:

- збільшення участі та підбору робочих місць;
- збільшення повернення та реінтеграції українців за кордон;
- сприяння трудовій міграції там, де ринок праці відчуває дефіцит.

МОМ та МОП зобов'язуються підтримувати Міністерство економіки в прокладанні шляху до стійкої реконструкції та пожвавлення ринку праці країни. Дивлячись у майбутнє, ми повинні тісно співпрацювати, щоб підтримати Україну на її шляху до відновлення та переосмислити краще та більш взаємопов'язане майбутнє для України та її народу. Економічне відновлення має першочергове значення для цього процес [3].

Настав час закласти основи для оновленого ринку праці, який найкраще використає знання, навички та здібності, якими володіють люди, і запропонує

їм нові економічні можливості, гідну роботу та соціальний захист. МОМ та МОП прагнуть підтримувати зусилля України в цьому напрямі.

Заохочуючи співпрацю та взаємодію між ключовими зацікавленими сторонами, включаючи МОМ та МОП, уряд України робить значний крок у напрямку побудови стійкого ринку праці та досягнення сталого розвитку в післявоєнних реаліях [3].

Ще до війни найслабшою ланкою в економіці України була її демографія, з коефіцієнтом народжуваності лише 1,2 – одним із найгірших у Європі. Десятки тисяч убитих солдатів і цивільних осіб, і ще більша кількість поранених або травмованих, які не можуть працювати, ще більше зменшують кількість споживачів і членів робочої сили, які є незамінними для відновлення.

Уряд має амбітні плани щодо післявоєнної реконструкції, які мали б подвоїти розмір економіки до 2032 р., але Міністерство економіки зауважує, що в Україні не вистачає 4,5 млн робочих і підприємців, необхідних для досягнення цієї мети. Заповнити розрив уряд має на меті за допомогою суміші біженців, що повертаються (60% з яких мають дипломи), та іноземних талантів [5].

З цією метою він працює над стимулами для повернення жінок до робочої сили, включаючи нове законодавство про працю, спроби зменшити гендерну різницю в оплаті праці та гранти, щоб допомогти подружжям тих, хто воював на фронті, відкрити бізнес.

Разом узяті українські біженці та внутрішньо переміщені особи (ВПО) становлять майже третину з 37,3 млн населення, яке, за словами уряду, проживало на контрольованій Україною території до початку повномасштабного вторгнення. І хоча деякі з переміщених осіб усередині країни все ще можуть робити внесок в економіку України, ті, хто зараз живуть за кордоном, починають знаходити роботу, платити податки та збільшувати виробництво в інших країнах [7].

Багато біженців, імовірно, з часом повернуться. Проте є небагато гарантій щодо їхньої кількості, і переконати їх повернутися стає тим важче, чим довше триває війна. Україна шукає шляхи заповнення майбутнього дефіциту не лише для репатріантів. Тоді як питання імміграції в інших країнах часто є проблематичними, в Україні ми вже маємо дискусію про потребу в нових іноземних іммігрантах після війни [5].

Таким чином, незважаючи на те, що війна ще триває, відбудову країни потрібно вже планувати і тому головним завданням української влади наразі є напрацювання механізмів заохочення біженців повернутися додому після війни.

Основне, щоб українські родини об'єднувалися в Україні, а не за кордоном і, відповідно, найголовніше на сьогодні завдання для України, для української влади – зробити все можливе для того, щоб жінки разом з дітьми повернулися до чоловіків та об'єдналися в Україні. Більшість чоловіків віком від 18 до 60 років не мають права залишати країну, що пояснює, чому 68% українських біженців – жінки, а серед дорослих – ще більша гендерна диспропорція. За даними Bloomberg Economics, якщо не вдасться переконати 2,8 млн жінок працездатного віку повернутися, то це коштуватиме Україні 10% річного довоєнного валового внутрішнього продукту (ВВП).

Список використаних джерел

1. Almost 4.5 Million Ukrainians Returned Home from Displacement, Need Recovery Support – IOM. URL: <https://ukraine.iom.int/news/almost-45-million-ukrainians-returned-home-displacement-need-recovery-support-iom>
2. Humanitarian Crisis in Ukraine. URL: https://reliefweb.int/country/ukr?gclid=CjwKCAjw69moBhBgEiwAUFCx2NatiWNT9UoBY4dq9TWYlKmqVjUEiZdob6VzHK3_mVInKzX6sSVH8RoCIU4QAvD_BwE.
3. ILO Help Pave Road for Post-War Labour Market in Ukraine / IOM. URL: <https://www.iom.int/news/iom-ilo-help-pave-road-post-war-labour-market-ukraine>.
4. Loss of billions of dollars every month: how mass migration has affected the Ukrainian economy. URL: <https://www.kmu.gov.ua/en/news/serhii-marchenko-ukraina-potrebuie-65-mlrd-dolariv-ssha-aby-povnistiu-zabezpechyty-potreby-na-vidnovlennia-tsohorich> URL: <https://visitukraine.today/blog/2340/losing-billions-every-month-how-mass-migration-has-affected-the-ukrainian-economy>.

5. Rebuilding Ukraine: how will policy-makers shape the country after the war? URL: <https://www.economicsobservatory.com/rebuilding-ukraine-how-will-policy-makers-shape-the-country-after-the-war>.
6. Sergii Marchenko: Ukraine needs USD 6.5 billion to fully meet its recovery needs this year. URL: <https://www.kmu.gov.ua/en/news/serhii-marchenko-ukraina-potrebuie-65-mlrd-dolariv-ssha-aby-povnistiu-zabezpechyty-potreby-na-vidnovlennia-tsohorich>.
7. Ukrainian refugees: how will the economy recover with a diminished population? URL: <https://www.reuters.com/world/europe/however-war-ends-ukraines-diminished-population-will-hit-economy-years-2023-07-07/>.
8. Ukraine needs its women back for a shot at economic recovery. URL: <https://www.japantimes.co.jp/news/2023/07/24/world/ukraine-women-needed-economy-recover/>.
9. Міжнародна організація з міграції (МОМ). URL: <https://ukraine.iom.int/uk/mom-v-ukrayini>.
10. Міжнародна організація праці (МОП). URL: <https://www.ilo.org/global/lang--en/index.htm>.

Ю.І. ШАПОВАЛ,

*канд. екон. наук, науковий співробітник
відділу грошово-кредитних відносин,*

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ

«ЗЕЛЕНЕ» ЕКОНОМІЧНЕ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ БОРГОВИХ КЛІМАТИЧНИХ СВОПІВ

З кінця 1980-х років для полегшення боргового тягара країн із низьким і середнім рівнем доходів було запропоновано проводити операції з часткового списання кредитором боргу в обмін на зобов'язання боржників інвестувати у проекти із запобігання зміни клімату. Боргові кліматичні свопи (debt-for-climate swaps) стали інструментом як фіскальної підтримки, так і «зеленого» фінансування за умов обмеженості грантів та пільгових кредитів від країн-донорів та багатосторонніх банків розвитку на фінансування природоохоронних або екологічних цілей.

Перший борговий кліматичний своп був укладений між урядом Болівії та Conservation International у 1987 р., і відтоді ці операції проводилися у країнах з низьким рівнем доходу (Африці, Латинській Америці та європейських країнах з перехідними економіками) [1, с. 10]. Наприклад, до 1991 р. польський уряд вів переговори з Паризьким клубом про реструктуризацію свого боргу щодо 50% списання боргу. Через рік кредитори Паризького клубу погодилися укласти

додатковий двосторонній борговий своп на суму до 10% від вартості початкового боргу. Щоб уникнути фіскальних проблем, угода не передбачала одноразового обміну всього боргу. Натомість польський уряд пообіцяв щороку перераховувати узгоджений відсоток від належних до виплати боргів у національній валюті до місцевої фінансової установи – Екофонду. Протягом 1992–2007 рр. цей екологічний фонд залучив понад 500 млн дол. США через боргові кліматичні свопи та донорські гранти на природоохоронні цілі [1, с. 23].

Наразі, з огляду на витрати, пов'язані зі структуруванням трансакцій та їх контролем, боргові кліматичні свопи застосовуються в рамках невеликих проєктів. Так, в обмін на зобов'язання інвестувати у захист біорізноманіття лісів та рифів кредитори списали борги урядів [2]:

а) Барбадосу: було конвертовано 150 млн дол. США боргу завдяки співгарантії на 50 млн дол. США від Nature Conservancy та на 100 млн дол. США від Міжамериканського банку розвитку в обмін на зобов'язання захистити 30% вод [3];

б) Белізу: Nature Conservancy позичила кошти Белізу для викупу боргових облігацій на 553 млн дол. США (повного зовнішнього комерційного боргу уряду, що було еквівалентно 30 % ВВП) за зниженою ціною 55 центів за долар. Nature Conservancy профінансував це шляхом випуску «блакитних» облігацій на 364 млн дол. США. Міжнародна фінансова корпорація надала гарантії, які дозволили продати «блакитні» облігації за низькою ставкою з 10-річним пільговим періодом (протягом якого не виплачується основна сума), 19-річним терміном погашення. Натомість Беліз погодився витратити приблизно 4 млн дол. США на рік на збереження морської природи до 2041 р. [4];

в) Сейшельських островів: було конвертовано зовнішній борг на 21,6 млн дол. США в обмін на фінансування збільшення території океану, яка перебуває під охороною, з 0,04 до 30% [5].

Загалом боргові кліматичні свопи є менш ефективною формою підтримки кліматичних ініціатив, ніж «зелені» гранти, оскільки частина списання

заборгованості, створена шляхом обміну боргів, призведе до субсидювання кредиторів, які не беруть участі у «зеленому» фінансуванні. Застосування боргових кліматичних свопів потребує прив'язки до бюджетного використання коштів (і пов'язаних з кліматом політичних реформ), розробки стандартизованих показників для моніторингу кліматичної ефективності та ринків боргових інструментів (фінансові умови яких пов'язані з цими показниками), а також використання вуглецевих кредитів. Окрім зниження транзакційних витрат, застосування боргових кліматичних свопів потребує часткових гарантій або застави (за прикладом облігацій Брейді) [6, с. 21–22].

Отже, при реструктуризації державного боргу України може бути застосовано кліматичний борговий своп як інструмент фіскальної підтримки через спрямування вивільнених ресурсів з боргових зобов'язань на фінансування «зеленого» відновлення. Кредитори України могли би повністю або частково списати зовнішній борг в обмін на зобов'язання фінансування національних проєктів із забезпечення низьковуглецевої кліматично стійкої економіки чи продати боргові зобов'язання природоохоронній агенції або донорській організації за дисконтною ціною. Для країн Карибського басейну відправною точкою для застосування боргових кліматичних свопів стало міжнародне визнання вразливості малих острівних країн до змін клімату. Відповідно, міжнародне визнання наслідків російської агресії заохочуватиме міжнародних кредиторів до укладання боргових кліматичних свопів (наприклад, для декарбонізації енергетики). Крім того, часткові гарантії (страхування) багатосторонніми банками розвитку або стимули для кредиторів (наприклад, дозволи на торгівлю вуглецевими квотами) заохочуватимуть спеціалізованих інвесторів до викупу боргу та його обміну на кліматичні кредити або облігації за дисконтною ціною.

Список використаних джерел

1. Lessons Learnt from Experience with Debt-for-Environment Swaps in Economies in Transition / OECD. 2007. URL: <https://www.oecd.org/env/outreach/39352290.pdf>

2. Georgieva K., Chamon M., Thakoor V. Swapping Debt for Climate or Nature Pledges Can Help Fund Resilience. *IMF blog*. 2022. URL: <https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2022/12/14/swapping-debt-for-climate-or-nature-pledges-can-help-fund-resilience>
3. The Nature Conservancy announces its third global debt conversion in Barbados. *Nature Conservancy*. 2022. URL: <https://www.nature.org/en-us/newsroom/tnc-announces-barbados-blue-bonds-debt-conversion/>
4. Bala A. R., Behsudi A., Owen N. Meeting the future. *Finance and Development*. 2022. № 59(1).
5. Seychelles achieves 30% marine conservation commitment. *Nature Conservancy*. 2018. URL: <https://www.nature.org/en-us/about-us/where-we-work/africa/stories-in-africa/seychelles-conservation-commitment-comes-to-life/>
6. Chamon M.M., Thakoor M.V.V., Zettelmeyer M.J. Debt-for-climate swaps: Analysis, design, and implementation. *IMF Working papers*. 2022. № 162.

Н.Г. ГАХОВИЧ,

*канд. екон. наук, старший науковий співробітник
відділу промислової політики,*

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ

ВПРОВАДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПРИНЦИПІВ «ЗЕЛЕНОГО» ПЕРЕХОДУ В СТРАТЕГІЮ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

З початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну зруйновано багато об'єктів інфраструктури, виробничої бази промислових підприємств, було знищено нафтобази, пошкоджено системи водопостачання та водовідведення, забруднено повітря небезпечними речовинами, відбулася міграція фахівців у безпечніші регіони. Все це призвело до створення масштабних економічних та екологічних ризиків, які загострюються і загрожують збільшенням забруднення небезпечними речовинами земельних ресурсів, систем водних ресурсів та атмосферного повітря нашої держави. Тому під час післявоєнного відновлення України стратегічною ціллю має стати кліматична модернізація на принципах сталого розвитку та з урахуванням Європейського зеленого курсу.

З огляду на це важливим є стратегічне планування промислового розвитку, головною метою якого є підвищення добробуту населення за рахунок зростання його ефективної зайнятості і залучення його до продуктивної праці у різних промислових секторах. Досягти цього можна шляхом створення умов, які сприятимуть розвитку нових високотехнологічних виробництв та інноваційних екосистем за стратегічними напрямками модернізованої

промисловості з урахуванням Цілей сталого розвитку, Європейського зеленого курсу та європейських стратегічних документів, що забезпечують досягнення цілей відновлення промисловості.

ЄС має ґрунтовний досвід у сфері стратегування промислового розвитку, націлений на створення умов економічного розвитку промисловості в ЄС, а також виконання завдань, поставлених у Цілях сталого розвитку та реагуванні на загрозові виклики сьогодення. Так, у грудні 2019 р. Європейська Комісія представила амбітну програму – Європейський зелений курс (Green Deal) [1], яка спрямована на скорочення викидів парникових газів до 2050 р. за принципами декаплінгу для переходу до кліматично нейтральної циркулярної економіки. А у травні 2021 р. Європейська Комісія оновила ухвалену в березні 2020 р. Промислову стратегію – комплексний документ, що затвердив подвійний перехід європейської промисловості до «зелених» і цифрових трансформацій [2].

«Зелений» перехід перебуває в центрі глобальних викликів людства, про що наголошується в стратегічних європейських документах. Особливо активну позицію у вирішенні цієї проблеми займає ЄС, який і раніше приймав «Зелені програми», хоч вони і не були достатньо радикальними.

Україна, обравши європейський вектор розвитку, у довоєнний період вже розробила ряд документів, спрямованих на досягнення цілей ЄЗК та перехід до «зеленої» економіки в Україні. Однак реалізація принципів та цілей ЄЗК в Україні протягом 2022 року зазнала значних труднощів, пов'язаних із повномасштабним російським воєнним вторгненням. Але, попри війну, Україна продовжує виконувати міжнародні зобов'язання та прагне до якнайшвидшої інтеграції до ЄС як на місцевому, так і загальнодержавному рівнях. Окрім того, проводиться активна робота у сфері кліматичної дипломатії, зокрема з питань актуальності повоєнної «зеленої» відбудови та донесенні до міжнародного співробітництва інформації про шкоду довкіллю, якої завдає війна, її негативні

наслідки для клімату та потребу у «зеленій» відбудові та трансформації. Євроінтеграція надзвичайно важлива для нашої держави.

Організація з економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) вважає, що у довгостроковій перспективі повоєнне «зелене» відновлення слід розглядати як економічну необхідність глибокої трансформації України на шляху до «зеленої» та кліматично нейтральної економіки. В останній заяві Великої сімки (G7) про підтримку України глави держав чітко заявили про готовність підтримувати стратегічний план відновлення, який би сприяв сталому, стійкому, інклюзивному та «зеленому» економічному відновленню. Таким чином влада України і міжнародні партнери мають спільне бачення щодо стратегічного планування повоєнного відновлення промисловості України на принципах «зеленого» розвитку, тобто як стратегічні вектори розвитку. «Зелене» відновлення – це можливість України модернізуватися більш швидкими темпами та мати додаткові переваги для стратегічного партнерства з ЄС.

Враховуючи те, що Україна продовжує свій курс на євроінтеграцію, в стратегічному плануванні повоєнного відновлення промислового розвитку потрібно врахувати європейські ініціативи. «Зелену» відбудову слід розглядати як економічну необхідність для майбутнього розвитку України. «Зелений» перехід забезпечить більшу економічну ефективність і конкурентоспроможність України на європейському та світовому ринках. Це дасть Україні можливість перейти до більш екологічних технологій, зменшити залежність від викопного палива та прагнути до економіки з нульовими викидами. А першочерговими завданнями післявоєнного відновлення промислового розвитку мають стати енергоефективність, забезпечення ефективного, безпечного та екологічно чистого виробництва за принципом «зеленого» розвитку, «майбутнє без вуглецевого сліду» та «циркулярна економіка» відповідно до європейського вектора. Все це має здійснюватися на основі стратегічних документів промислового розвитку, які діють в країнах ЄС.

Список використаних джерел

1. A European Green Deal. URL: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en
2. New Industrial Strategy for Europe. Communication. Brussels, 10.3.2020. COM (2020) 102 final. URL: <https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j9vvik7m1c3gyxp/vl6uqf08h4x6>
3. Circular Economy Action Plan. For a cleaner and more competitive Europe. Brussels, 11 March 2020. URL: https://ec.europa.eu/environment/circular-economy/pdf/new_circular_economy_action_plan.pdf
4. Updating the 2020 New Industrial Strategy. Communication. Brussels, 5.5.2021. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/communication-industrial-strategy-update-2020_en.pdf

Н.Б.ФРОЛОВА,

*канд. екон. наук, старший науковий співробітник
відділу публічних фінансів,*

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ

НАСЛІДКИ ГЛОБАЛЬНОЇ ПОДАТКОВОЇ РЕФОРМИ ДЛЯ ОКРЕМИХ КРАЇН ТА ВИСНОВКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

У 2021 р. учасники Інклюзивної групи ОЕСР/G20 із боротьби з розмиванням податкової бази та переміщенням прибутку погодили рішення щодо двох основних елементів податкової політики у зв'язку з упровадженням цифрових технологій в економіку. Перший елемент глобальної податкової реформи стосується перерозподілу частини прибутку великих транснаціональних корпорацій (далі ТНК) у інші ринкові юрисдикції. В результаті глобальної податкової реформи великі ТНК будуть змушені сплачувати більше податків у країні джерела походження доходу (наприклад, за місцем постачання послуг), а не тільки за місцем розташування головного офісу.

Слід зазначити, що під дію глобальної податкової реформи підпадають великі ТНК (окрім фінансових та видобувних корпорацій) із глобальним оборотом понад 20 млрд євро та рентабельністю понад 10%. За висновками експертів Oxford University Centre for Business Taxation М. Девере та М. Симлер, найбільш прибутковими серед 500 найбільших ТНК у світі є ТНК, головні офіси яких розташовані в США: на їх частку в 2020 р. припадало 32,3%

загальної суми глобальних доходів усіх ТНК (за винятком фінансових та видобувних ТНК). На другому місці – ТНК із головним офісом у Китаї: на їх частку припадало 23,7% загальної суми глобальних доходів всіх ТНК (за винятком фінансових та видобувних ТНК). Третє місце посідають японські ТНК, чия частка у загальній сумі глобальних доходів всіх ТНК (за винятком фінансових та видобувних ТНК) становила в 2020 р. 10,2% [1].

Відтак, враховуючи те, що головні офіси більшої частини ТНК розмішені переважно у великих економічно розвинених країнах, найбільші вигоди від глобальної податкової реформи у вигляді збільшення бюджетних податкових надходжень отримають у першу чергу країни з середнім та низьким рівнем доходів. Так, за оцінками експертів МВФ, надходження податку на прибуток в країнах з низьким рівнем доходів зросте на 0,7% [2]. Це може бути обумовлено, зокрема тим, що для перерозподілу частини прибутку ТНК на користь юрисдикції з річним ВВП менше за 40 млрд євро достатньо, щоб ТНК отримував з такої юрисдикції річний дохід у сумі принаймні 250 млн євро. У той час, як для високодохідних країн для набуття статусу країни – джерела походження цих доходів з метою їх подальшого оподаткування у своїй юрисдикції, мінімальний поріг доходів ТНК встановлено на рівні 1 млн євро.

Найменш вигідною, на думку експертів, ця реформа є для економічно розвинених країн з невеликим внутрішнім ринком, таких як Сінгапур. З одного боку, сінгапурським ТНК доведеться перерозподілити частину своєї податкової бази в інші країни. З іншого боку, через невеликий внутрішній ринок надходження від оподаткування прибутку інших ТНК буде незначним і, за оцінками експертів, не покриє збитки від втрати частини надходжень від оподаткування прибутків ТНК [3].

Що стосується європейських країн, то вони переважно також очікують від цієї реформи збільшення податкових надходжень до своїх бюджетів. Так, за попередніми оцінками уряду Великої Британії, ця країна очікує отримати у

2023–2024 рр. 335 млн фунтів стерлінгів, а до 2027–2028 рр. планує зібрати 2,25 млрд фунтів стерлінгів [4].

Дискусійним залишається питання обсягу глобального доходу ТНК, що є пороговим значенням для включення ТНК до глобальної податкової реформи. М. Девере та М. Симлер підраховали, що, за діючих умов (поріг 20 млрд євро та 10% прибутковість), таким критеріям відповідають лише 78 із понад 500 ТНК. Щоправда експерти зазначають, що ще 56 ТНК підпадають під ці критерії, але є фінансовими корпораціями, які користуються привілеями, як і видобувні компанії, а тому звільняються від нових податкових правил. Ряд експертів висловлюється за те, щоб знизити поріг глобального доходу ТНК і охопити таким чином більше середніх ТНК, які працюють у країнах, що розвиваються [4]. За розрахунками М. Девере та М. Симлер, зниження порогу до рівня 750 млн євро дозволить перерозподілити майже вдвічі більшу суму глобальних доходів ТНК [1]. Крім того, це допоможе забезпечити широкомасштабність глобальної податкової реформи.

Отже, глобальна податкова реформа заохочує країни до активізації економічного співробітництва з ТНК, а відтак посилює конкуренцію країн за залучення інвестицій. Враховуючи зазначене, уряд України має активізувати зусилля щодо вдосконалення неподаткових чинників впливу на інвестиційні рішення.

Список використаних джерел

1. Devereux M., Simmler M. Who Will Pay Amount A? EconPol Policy Brief / Oxford University Centre for Business Taxation. July 2, 2021. URL: https://www.econpol.eu/sites/default/files/2021-07/EconPol_Policy_Brief_36_Who_Will_Pay_Amount_A_0.pdf
2. Fiscal Policy from Pandemic to War. *Fiscal Monitor* / IMF. 2022. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/FM/Issues/2022/04/12/fiscal-monitor-april-2022>
3. BEPS Explainer, Ministry of Finance of Singapore. URL: <https://www.mof.gov.sg/policies/taxes/beps-explainer>
4. Sarfo Nana Ama. OECD Sets. The Stage For Two-Pillar Tax Reform Revenue Estimates. *Tax Notes*. 27 January 2023. URL: <https://www.taxnotes.com/featured-analysis/oecd-sets-stage-two-pillar-revenue-estimates/2023/01/27/7fwvg?highlight= Pillar>

Р.Я. МОСКАЛИК,

канд. екон. наук, доцент,

доцент кафедри міжнародних економічних відносин,

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

В.А. БАЛАШОВА,

здобувач наукового ступеня кандидата економічних наук,

кафедра міжнародних економічних відносин,

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

ЦИФРОВІЗАЦІЯ І ЗРОСТАННЯ ЕКОНОМІКИ: ОЦІНЮВАННЯ ВЗАЄМОЗАЛЕЖНОСТІ ТА ВЗАЄМОВПЛИВУ

Важливим є обґрунтування теоретичних зв'язків між цифровізацією та економічним зростанням, вивчення механізмів впливу цифровізації на зростання, а також подолання проблем взаємозалежності та взаємовпливу між індикаторами цифровізації та економічного зростання для коректного оцінювання моделі економічного зростання під впливом цифровізації.

Дослідники Авотра та ін. (2021) стверджують про поступовий процес цифровізації, який можна поділити на три хвилі технологічних та інноваційних змін, що спричиняють вплив на економічне зростання [1]. На першому етапі цифровізації обчислювальні, широкосмугові та мобільні мережі відіграли важливу роль у сприянні масштабуванню бізнесу, що дозволило традиційним секторам економіки розвиватися швидше. Цифрові технології дали можливість подальшого задоволення додаткового кінцевого попиту, стимулювали додаткове виробництво, потребу в додаткових ресурсах та робочій силі. Можливість цифровізації збільшити охоплення ринку у відкритих економіках є важливою перевагою для економічного зростання.

Друга хвиля цифровізації спричинила наступний інноваційний ефект, викликаний комбінованим впровадженням платформ, широкосмугового зв'язку Інтернет та хмарних сервісів. Ву (2011) засвідчує значний внесок цифрової економіки, обчисленої на основі ІКТ, у зростання ВВП, від 0,1 до 1,0 відсоткових пунктів [2]. Низка досліджень, зокрема Прадхан та ін. (2019),

показали, що цифрова економіка стає головним стимулом економічного зростання як у розвинених країнах, так і в країнах, що розвиваються [3].

Третя хвиля цифровізації характеризується удосконаленням штучного інтелекту, широким запровадженням робототехніки, аналізу великих даних і машинного навчання. Розширення масштабів третьої хвилі цифровізації може мати значні позитивні наслідки для економічного зростання. Впровадження цих цифрових технологій вимагає масштабної зміни операційних процесів та організаційної структури, а також навчання працівників (накопичення нематеріального капіталу). Якщо припустити, що масове впровадження третьої хвилі цифровізації відбудеться протягом десятиліття, можна припустити, що економічний вплив буде значним завдяки підвищенню ефективності.

Водночас низка досліджень засвідчують існування взаємозалежності та взаємовпливу між індикаторами цифровізації і економічним зростанням. Зокрема, Міовела та ін. (2019) дослідили зв'язок між цифровізацією та економічним зростанням у країнах Африки на південь від Сахари та ОЕСР та виявили, що внесок цифровізації в економічне зростання – як у країнах Африки на південь від Сахари, так і в ОЕСР – був позитивним. Однак через нерозвинену інфраструктуру Інтернету вплив на ці африканські країни був менший порівняно з країнами ОЕСР [4]. Ми погоджуємось з думкою, що цифровізація може відігравати значну роль в економічному зростанні, але величина впливу може залежати від рівня розвитку країни.

Можна стверджувати, що в сучасній економічній літературі є певні розбіжності у висновках щодо ефектів цифрової економіки на зростання економіки, а також методології емпіричних оцінок, а кількісні дослідження механізму впливу цифрової економіки на економічне зростання все ще обмежені. Сучасні праці описують зв'язки цифрової економіки зі зростанням, проте в основному використовується якісний аналіз, а кількісна оцінка є менш розробленою. Деякі емпіричні дослідження фокусуються на аналізі впливу ІКТ на економічний розвиток з позицій визначення кількості користувачів

Інтернету, користувачів фіксованого широкопasmового Інтернету та мобільних абонентів. Ці показники не можуть повністю відображати ширші прояви цифрової економіки. Крім того, результати оцінок впливу цифровізації на економічне зростання є неоднозначними. Поза тим, різні автори застосовують різні специфікації моделі впливу цифровізації на зростання, вводячи в регресійне рівняння різні контрольні змінні, що може спровокувати неоднозначний вплив на параметри «цифрових» змінних. Більше того, очевидною є проблема ендогенності в регресійному рівнянні при оцінці впливу показників цифровізації на зростання.

Можна вважати, що механізм зв'язку цифрової економіки та економічного зростання є складним і дає змогу отримати позитивний ефект цифровізації на зростання в поєднанні з іншими системними факторами, які впливають на зростання. Як засвідчують нещодавні емпіричні дослідження, більшою мірою позитивний ефект цифровізації на економічне зростання можна віднайти для країн з вищим рівнем економічного розвитку. Отже, очевидним є і зворотний ефект економічного зростання на цифровізацію, оскільки більш розвинені країни отримують від цифровізації користі більше, ніж менш розвинені.

Ефекти цифровізації на зростання потребують доведення з використанням передових індексів цифровізації. Коректне вимірювання цифрової економіки, базуючись на комплексних індексах, є важливим для кількісної оцінки впливу на зростання. Також слід враховувати проблему одночасного взаємного впливу цифровізації та економічного зростання. Цю проблему можна вирішити, застосовуючи відповідні регресійні методи як аналіз панельних даних із фіксованими ефектами та метод двокрокових найменших квадратів з інструментальними змінними (2 stage least square regression with instrumental variables) для подолання проблеми ендогенності через опущення змінного в часі індикатора та проблеми одночасності взаємного впливу залежної та певної незалежної змінних в оцінюваному рівнянні.

Список використаних джерел

1. Avotra A.A.R.N., Chengang Y., Wei X., Ming J., Marcelline T.R.S. Struggling with Business Corporate Cynical Impression? Powerful Methods of CSR to Enhance Corporate Image and Consumer Purchase Intention. *Front Public Heal.* 2021. No. 9. P. 1250. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2021.726727>
2. Vu M.K. ICT as a Source of Economic Growth in the Information Age: Empirical Evidence from the 1996–2005 Period. *Telecomm Policy.* 2011. Vol. 35. P. 357–372. <https://doi.org/10.1016/j.telpol.2011.02.008>
3. Pradhan R.P., Arvin M.B., Nair M., Bennett S.E., Bahmani S. Short-Term and Long-Term Dynamics of Venture Capital and Economic Growth in a Digital Economy: a Study of European Countries. *Technol Soc.* 2019. Vol. 57. P. 125–134. <https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2018.11.002>
4. Myovella G., Karacuka M., Haucap J. Digitalization and Economic Growth: A Comparative Analysis of Sub-Saharan Africa and OECD Economies. *Telecommunications Policy.* 2019. Vol. 44(2). <https://doi.org/10.1016/j.telpol.2019.101856>

І.Ю. ПЛЮТА,

молодший науковий співробітник

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ

ІНТЕГРАЦІЙНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОМЕРЕЖЕВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Інтеграція в енергетичній сфері – як елемент міжнародної економічної інтеграції – отримала активний розвиток у другій половині ХХ ст. Зарубіжні дослідження показують, що об'єднання електроенергетичних ринків на наднаціональному рівні доцільне для підвищення конкурентоспроможності, сталого розвитку національної енергетики, забезпечення енергетичної безпеки, стабільного економічного зростання. Ухвалення наднаціональних правил дозволяє забезпечити більш ефективну кооперацію між державами в енергетичній сфері порівняно із двостороннім міждержавним співробітництвом. Проте участь у наднаціональних енергетичних проєктах створює певні ризики, пов'язані з передачею частини суверенітету на наднаціональний рівень, або появи переходу компетенції регулювання у бік наднаціональних органів та інститутів, коли договірні сторони керуються наднаціональним правом, кодифікованим на рівні інтеграційного об'єднання.

Основними передумовами міжнародної інтеграції ринків електроенергії є наявність енергодефіцитності або енергонадмірності національних енергосистем; відмінність тарифів; сезонні відмінності у виробництві та споживанні електроенергії, можливості скорочення резервів потужності та взаємодопомога в аварійних ситуаціях. Ефективність функціонування об'єднаних електроенергетичних ринків визначається такими чинниками, як: рівень розвитку технологічної інфраструктури, включаючи транскордонні лінії енергопередачі; наявність спільних технічних стандартів; ефективних механізмів регулювання електроенергетичних ринків; рівнем розвитку економічної інтеграції між країнами.

Одним із найуспішніших прикладів інтеграції є процес об'єднання електроенергетичних ринків європейських країн, який триває вже протягом кількох десятиліть. Зазначений процес характеризується складністю та багатогранністю, оскільки полягає в об'єднанні локальних (національних) ринків електричної енергії з різною юридичною та організаційною структурою, різними механізмами торгівлі електроенергією, що функціонують на основі різних технічних стандартів та в умовах обмеженої пропускної спроможності міждержавних ліній передачі. Загалом процес європейської міждержавної інтеграції електроенергетичних ринків мав кілька етапів: 1) лібералізація національних енергоринків у кожній із країн ЄС; 2) розвиток регіональних міждержавних ринків; 3) забезпечення координації між регіональними енергоринками; 4) формування єдиного загальноєвропейського ринку (розглядається як довгострокова стратегічна мета). У країнах ЄС досягнуто суттєвого прогресу щодо інтеграції національних енергетичних ринків та у вирішенні питань правового, організаційного та технічного характеру, пов'язаних з інтеграцією. Зокрема, гармонізовано регуляторну базу, розроблено правила торгівлі (в т.ч. між ринками з різною структурою та ступенем лібералізації), гармонізовано правила та тарифи щодо доступу до електромереж та взаємної компенсації між мережевими організаціями, розроблено механізми

розподілу обмеженої пропускної спроможності транскордонних ліній електропередачі [1; 2].

Ключовою проблемою розвитку інтеграції електроенергетичних ринків у ЄС є технічні обмеження, пов'язані з недостатньою пропускною спроможністю електричних мереж (наприклад, у 2017 р. міжзональна пропускна спроможність у середньому становила лише 49%, у 2020 р. оптимального цільового показника у 70% також не було досягнуто) [3]. На національних ринках електроенергії європейських країн послуги з передачі електроенергії також надають мережеві оператори. Взаємодія регіональних керуючих структур (мережевих та системних операторів) та регулюючих органів у Європі організовано шляхом створення асоціації мережевих та системних операторів (Європейське співтовариство операторів магістральних мереж у галузі електроенергетики (ENTSO-E)); Агентства по взаємодії регуляторів (ACER). Рішення агентства ACER не мають наднаціонального статусу, що відрізняє систему регулювання загального ринку електроенергії європейських країн від систем регулювання спільного ринку країн Центральної Америки та загального ринку електроенергії у США, де відповідні повноваження належать Федеральній комісії з регулювання в енергетиці (Federal energy regulatory commission, FERC) [2].

У Доповіді про стан Енергетичного союзу за 2021 рік, яка вийшла після прийняття Європейського кліматичного закону та Європейської зеленої угоди, запропоновано перегляд регламенту щодо керівних принципів для транс'європейських енергетичних мереж (TEN-E), що має на меті подальше вдосконалення планування інфраструктури та впорядкування процесів отримання дозволів для проєктів об'єднання. Запропоновано перегляд Директиви про ВДЕ, що покращує транскордонне співробітництво та надає інструменти для прискорення процедур отримання дозволів. Плани відновлення та стійкості, представлені країнами ЄС, включають реформи щодо сприяння інвестиціям у ВДЕ та пов'язану мережеву інфраструктуру.

Відбувається розвиток нових можливостей для компаній і споживачів для участі в ринках електроенергії, наприклад, шляхом коригування їх попиту, з метою зменшити перевантаження в мережі або збалансувати попит і пропозицію. Така гнучкість попиту розвивається на європейському ринку електроенергії, хоча й різною мірою. Гнучкість попиту підвищує гнучкість електроенергетичної системи та сприяє забезпеченню економічної ефективності ринків електроенергії [4].

Сучасний розвиток електроенергетичної інфраструктури в країнах ЄС відбувається в напрямі сприяння подальшій декарбонізації. Інфраструктура є ключовим елементом для належного та ефективного функціонування енергетичного ринку та інтеграції більшої кількості ВДЕ та об'єктів розподіленої генерації.

Важливу роль відіграють проєкти спільного інтересу (PCI) – ключові транскордонні інфраструктурні проєкти, які пов'язують енергетичні системи країн ЄС. З моменту передостанньої доповіді про стан Енергетичного союзу (10.2020) було введено в експлуатацію або повністю побудовано кілька PCI. У період з 2014 р. по 2020 р. у рамках механізму CEF (Connecting Europe Facility) на роботи та підтримку досліджень, пов'язаних з PCI, було виділено понад 4,7 млрд євро фінансування ЄС, а загальні інвестиції на ці проєкти становили 9,5 млрд євро. Дві третини цього бюджету було виділено на проєкти електроенергетики та інтелектуальних мереж для підтримки інтеграції ВДЕ та джерел енергії в енергосистемі. П'ятий список PCI планувався до прийняття в листопаді 2021 р. згідно з чинним положенням про рекомендації TEN-E [5].

ОЕС України мала приєднатися до системи ENTSO-E у I кв. 2023 р., проте розв'язана Росією війна змусила перейти на ізольований режим роботи та відмовитися від співпраці з ЕС РФ. Єврокомісія та об'єднання європейських електромереж провели процедуру екстреного приєднання ЕС України до європейської енергомережі. У рамках підготовки до синхронізації з європейською енергомережею Україна інвестувала в модернізацію ЕС понад

600 млн євро [6]. Приєднання ОЕС України до ЕС континентальної Європи ENTSO-E забезпечило українській енергосистемі додаткову стабільність і безпеку, включаючи можливість розширення експорту електроенергії у країни ЄС.

Подальші завдання розвитку електроенергетичної інфраструктури визначаються вже прийнятими стратегічними документами, що спрямовані на національні інтереси та врахування світових тенденцій [7], найважливіші з яких стосуються:

– концепції Енергетичного переходу, що передбачає підвищення ефективності використання енергетичних ресурсів, впровадження енергозберігаючих технологій, запровадження ефективної системи прогнозування та стратегічного планування розвитку енергетичного сектору та, зокрема, електроенергетичної інфраструктури в інтеграції з іншими секторами;

– підвищення енергобезпеки, посилення стійкості та захист електроенергетичної інфраструктури; інтеграції енергетичних ринків України з енергетичними ринками країн ЄС та системи європейської енергетичної безпеки;

– долучення до Європейського зеленого курсу, що передбачає, крім іншого, модернізацію та підвищення енергоефективності підприємств; модернізацію та технологічне оновлення енергетичної інфраструктури.

Список використаних джерел:

1. Огляд стану та перспективи розвитку міждержавних електричних мереж. Транскордонні передачі електроенергії загальноєвропейської енергосистеми ENTSO-E: Міненерговугілля України. URL: <https://ua.energy/wp-content/uploads/2018/12/Transkordonni-peredachi-elektroenergiyi.pdf>
2. Трегубова Е.А., Файн Б.И. Анализ международного опыта интеграции электроэнергетических рынков. *Актуальные проблемы современности: наука и общество*. № 3(24), 2019. С.60-64. URL: http://em.ranepa.ru/files/docs/2019_09_Fain_Tregubova.pdf
3. Electricity wholesale markets continue to integrate in the EU but cross-border capacity is limited. URL: <https://www.acer.europa.eu/events-and-engagement/news/electricity-wholesale-markets-continue-integrate-eu-cross-border>

4. State of the Energy Union 2021 – Contributing to the European Green Deal and the Union’s recovery. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_5554
5. Офіційний сайт Європейської Комісії. URL: <http://ec.europa.eu>
6. Україна стала частиною енергетичної системи Євросоюзу. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/03/16/684140/>
7. Енергетична дипломатія України: аналіз статус-кво та практичні рекомендації / ГО «Діксі Груп». 2021. URL: <https://dixigroup.org/>

О.Г. ЗАНОЗОВСЬКА,
*старший викладач кафедри міжнародної економіки
Національного університету харчових технологій, м. Київ*

ПІДПРИЄМСТВО ЯК ОБ’ЄКТ УПРАВЛІННЯ

Для успішного розвитку економіки країни необхідне визначення діяльності підприємств, які є основною ланкою у структурі галузей економіки. Внутрішній економічний механізм підприємства пов’язаний з його структурою, функціями управління. Будь-яке підприємство як об’єкт управління має в сучасних умовах свої цілі, що пов’язані з його розвитком. Необхідність управління діяльністю підприємства – з огляду на мету його діяльності – отримання доходу /прибутку як основного джерела його розвитку.

Цілі діяльності підприємства пов’язані з отриманням прибутку або досягненням соціального ефекту шляхом максимального задоволення потреб споживачів. Зростання конкурентоспроможності підприємства пов’язане із проникненням на нові внутрішні або зовнішні ринки, розширенням асортименту товарів, вибором джерел постачання матеріалів, технологій і оптимізації структури виробничих можливостей, а формування організаційної структури, вибір правової форми і підвищення ефективності управління спрямовані як на зростання рівня прибутковості підприємства, так і на задоволення попиту, що виникає на основі потреб та споживчих уподобань.

У сільському господарстві необхідно розвивати різні напрями виробництва. Наприклад, підприємства овочівництва мають свої особливості, а висока соціальна значимість продукції овочівництва забезпечує не лише досягнення економічного ефекту у вигляді прибутку, а й соціального.

Один з основних і необхідних економічних ефектів – додана вартість – виникає в процесі праці, а рівень задоволеності акціонерів, працівників, споживачів є основною необхідною умовою ефективності будь-якої господарської діяльності, що спрямована на розвиток.

Ефективністю діяльності підприємства можна управляти. Сутність управління ефективністю визначається характером функцій, що виконуються в процесі управлінської діяльності. В сучасних умовах господарювання управління ефективністю підприємства може здійснюватися через розробку стратегічних цілей і завдань.

Основним завданням для забезпечення ефективності діяльності є своєчасна розробка рішень для досягнення поставлених цілей у кожний конкретний період часу. Стратегія є важливим напрямом підвищення ефективності діяльності підприємства.

А.А. МИСЛІК,
аспірант I-го курсу, спеціальність 292
«Міжнародні економічні відносини»,
Національний авіаційний університет, м. Київ

ЕКОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ ВІЙНИ З РОСІЄЮ НА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТИНЕНТІ

Збройний конфлікт, який РФ почала проти України в 2014 р. і який з 24 лютого 2022 р. вилився у повномасштабне вторгнення, має серйозні екологічні наслідки для Європейського континенту:

1) забруднення ґрунту і води. Внаслідок війни на Донбасі та в інших районах України, що перебували під воєнними діями, велика кількість боєприпасів і вибухівки потрапила в ґрунт і водні джерела. Це призвело до серйозного забруднення ґрунту та води токсичними речовинами, що чинить негативний вплив на екосистему та здоров'я людей;

2) викиди шкідливих речовин. Вибухи та знищення військової техніки призводять до викидів шкідливих речовин у повітря, призводячи до забруднення повітря токсичними речовинами і збільшення рівня забруднення повітря в регіоні;

3) пошкодження природних резерватів. В результаті воєнних дій може бути завдано значної шкоди природній різноманітності, ліси та інші природні екосистеми можуть бути значною мірою знищені, що чинитиме довгостроковий вплив на екологію регіону;

4) радіаційна небезпека. В ряді випадків було зафіксовано викиди з військових об'єктів радіоактивних матеріалів. Це створює ризик для здоров'я людей та навколишнього середовища;

5) знищення інфраструктури. Знищення електростанцій, водоочисних споруд і сміттєпереробних заводів може призвести до порушення систем водопостачання та управління відходами, що негативно вплине на навколишнє середовище;

6) масові переселення всередині України та пошуки біженцями притулку в сусідніх країнах Європи. Масові переселення населення через воєнні дії в районах перебування чинитимуть додатковий тиск на екологічні ресурси, такі як вода та земля, і можуть призвести до збільшення виробництва відходів;

7) кліматичні зміни. Збройні конфлікти можуть призвести до великих викидів парникових газів, вирубування лісів та забруднення довкілля;

8) гуманітарна криза. До гуманітарної кризи може призвести надмірне використання природних ресурсів задля забезпечення голодуючих та переселених осіб;

9) психологічні наслідки. Травмовані війною люди можуть менш бережливо ставитися до природного середовища і довкілля.

Загалом воєнна агресія РФ, що 24 лютого 2022 р. стала повномасштабною, серйозним чинном впливає на екологію та природу Європейського континенту. Наслідки воєнного конфлікту можуть виявитися

довгостроковими і вимагатимуть значних зусиль для відновлення природних ресурсів та зменшення негативного впливу на довкілля.

Задля їх подолання необхідні комплексний підхід та спільні зусилля багатьох країн та міжнародних організацій. Спробуємо окреслити деякі шляхи зменшення цих екологічних наслідків:

1) очищення ґрунту і води. Важливо провести інтенсивні дослідження та роботи з очищення ґрунту та водних джерел в районах, де велися бойові дії. Видалення та безпечна утилізація боєприпасів і токсичних речовин є обов'язковими;

2) відновлення природних резерватів та біорізноманітості. Потрібно активно працювати над відновленням природних резерватів та лісів, які були пошкоджені або знищені внаслідок воєнних дій, та сприяти відновленню та збереженню біорізноманітості в цих районах;

3) збереження водних ресурсів. Відновлення та модернізація водоочисних споруд, а також ефективне використання та управління водними ресурсами допоможе зменшити забруднення води та забезпечити доступ місцевому населенню до чистої води;

4) сприяння сталому виробництву та споживанню. Поширення принципів сталого виробництва та споживання може допомогти зменшити витрати ресурсів та з забруднення навколишнього середовища;

5) міжнародна співпраця. Важливо, щоб країни Європи та інші країни координували свої зусилля щодо зменшення екологічних наслідків конфлікту. Це передбачає спільні проєкти та обмін досвідом;

6) повсякденні зусилля громадян. Посилення обізнаності громадян щодо екологічних питань та заохочення їхньої участі у збереженні природи може бути дуже корисним для зменшення наслідків війни;

7) збереження здоров'я населення. Важливим завданням є забезпечення адекватної медичної допомоги та моніторингу здоров'я людей, на яких могли вплинути наслідки екологічних забруднень.

Зменшення наслідків війни на Європейському континенті є довгостроковим і важким завданням. Проте важливо пам'ятати, що охорона довкілля і збереження природи є не тільки моральним обов'язком, а й важливим елементом забезпечення миру та стабільності в регіоні.

Список використаних джерел

1. Федунь О. Екологізація міжнародних відносин у контексті сталого розвитку. URL: https://intrel.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/09/VLNU_Mv_2012_30_11.pdf
2. Габро І., Шевчук О. Інструменти екологічної дипломатії ЄС. URL: http://app.nuoua.od.ua/archive/69_2022/16.pdf
3. In the Ukraine war, a battle for the nation's mineral and energy wealth. URL: <https://www.washingtonpost.com/world/2022/08/10/ukraine-russia-energy-mineral-wealth/>
4. Екологічні реформи України на шляху до ЄС. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/08/10/690226/>

Р.В. КОЛЬЦОВ,

аспірант Київського університету ринкових відносин, м. Київ

ІННОВАЦІЇ ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СТРАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Страхова сфера є важливою складовою фінансової системи України, що забезпечує захист майна, здоров'я та життя громадян, а також підтримує стабільність економіки країни. Проте в умовах постійної зміни технологій, соціально-економічних факторів і зростаючої конкуренції страхові компанії мають адаптуватися та вдосконалювати свою діяльність, аби забезпечувати найвищу ефективність та якість обслуговування клієнтів. Одним із ключових факторів підвищення ефективності страхової діяльності є впровадження інновацій.

Перше, що варто відзначити, це впровадження цифрових технологій у страховий сектор. Мобільні додатки, онлайн-платформи та штучний інтелект дозволяють страховим компаніям спростити процес оформлення полісів, розрахунку страхових внесків та вирішення страхових випадків. Завдяки цьому

клієнти можуть швидше та зручніше отримувати необхідний захист, що підвищує їх задоволеність і сприяє збільшенню обсягів страхових послуг.

Другим важливим напрямом інновацій є розвиток нових видів страхування. Наприклад, в умовах зростаючої кількості кібератак та витоків конфіденційної інформації дедалі більшої актуальності набуває страхування кіберризиків. Також варто відзначити розвиток страхування від екологічних ризиків, що враховує зміни клімату та природні катастрофи. Це дає страховим компаніям змогу перебувати у більшій готовності до нових викликів та непередбачених ситуацій.

Третім важливим кроком є використання аналітики даних для оцінки ризиків та визначення оптимальних стратегій страхування. Можливість обробки великих обсягів інформації допомагає страховим компаніям розробляти для клієнтів більш точні та індивідуальні страхові продукти. Збільшена точність розрахунків ризиків дозволяє знизити можливі втрати та збільшити прибутковість страхових послуг.

Однак важливо відзначити, що інновації не обмежуються лише технологічними аспектами. Вони також охоплюють організаційні зміни та культурну перетвореність. Компанії повинні створити інноваційну атмосферу, яка сприяє виникненню нових ідей та їх впровадженню, а також розвивати співпрацю з інноваційними стартапами та академічними установами для спільного пошуку нових рішень та технологій.

У підсумку інновації відіграють важливу роль у підвищенні ефективності страхової діяльності в Україні. Цифрові технології, нові види страхування, аналітика даних та організаційні зміни допомагають страховим компаніям залишатися конкурентоспроможними та забезпечувати своїм клієнтам надійний захист. Головне завдання страхових компаній – не тільки адаптуватися до нових реалій, а й активно впроваджувати інновації для підвищення загальної якості страхових послуг в Україні.

Д.В. КОКАРЄВ,
*аспірант сектора міжнародних фінансових досліджень,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ*

ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ ПОВОЄННОГО ВІДРОДЖЕННЯ ЕКОНОМІКИ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ (досвід Республіки Корея)

Попри воєнні дії, багато експертів зараз обговорюють план повоєнного відродження України. 21 квітня 2022 р. Президент України підписав наказ про створення Національної ради з відновлення України від наслідків війни – консультативно-дорадчий орган при Президентові України, функцією якого є подолання наслідків російсько-української війни. За оцінками експертів Світового банку, для відновлення зруйнованої економіки України потрібно буде приблизно 500 млрд дол. США. Основні кошти буде спрямовано на відбудову критичної інфраструктури, житла та важливих соціальних і транспортних об'єктів, а також на відновлення промисловості в різних галузях.

Однією з галузей, яка відіграє важливу роль у повоєнному відновленні економіки, залученні іноземних інвестицій та створенні робочих місць, може стати туризм. У цьому дослідженні розглянуто досвід Республіки Корея у цьому напрямі.

Туризм у післявоєнний період може надати поштовх як для відновлення економічних зв'язків підприємств, які налагоджуватимуть свої виробництва, так і для створення нових підприємств із надання послуг для задоволення потреб туристів. Після Корейської війни Республіка Корея стала однією з прикладів успішного відродження туристичної галузі, і цей досвід може прислужитися для України. Ми можемо використати успішні приклади для впровадження програм розвитку туристичної галузі та адаптувати їх під власну економічну стратегію післявоєнного відродження України.

Економіка Кореї в 1950-х роках минулого століття, після трьох років кровопролитної війни, була зруйнована вщент. Знищено майже 80% промисловості країни, понівечено транспортну інфраструктуру та

інфраструктуру міст, близько 3 мільйонів корейців загинуло. Країну було поділено по 38 паралелі: на півночі створена Кореїська Народна Демократична Республіка яку підтримував Радянський Союз, а на півдні – Республіка Корея, яку підтримували США. Фінансова допомога, що надходила від США та інших країн, використовувалась неефективно, в державних ешелонах влади процвітала велика корупція. Тому держава винайшла новий шлях інвестувати в освіту та науку і виховати нову плеяду висококваліфікованих фахівців. Було вирішено кращих студентів ВНЗ відправити на навчання та стажування за кордон – для того, щоб вони повернулись у країну, набувши знань у світових університетах та досвіду у світових визнаних кампаніях. І ця ідея спрацювала, забезпечивши Кореї технологічний прорив на світовому економічному ринку. Нова генерація фахівців почала активно впроваджувати іноземний досвід в різних сферах економіки, що стало запорукою повоєнної відбудови країни, де різні галузі економіки довелося відроджувати практично з нуля, на якісно іншій основі. Вони принесли з собою нове бачення ведення бізнесу, що заклало величезну базу для молодих і висококваліфікованих спеціалістів, які прагли реалізувати свої вміння, знання і бачення в Кореї.

Значну роль в розвитку економічного відродження Республіки Корея відіграв туризм. Поступово, із розвитком економіки стали з'являтися заможні громадяни, у яких накопичувались фінансові ресурси і яким потрібно було відпочивати, тому було зроблено ставка на розвиток внутрішнього туризму, а він поступово дав поштовх розвитку суміжних галузей економіки Кореї. За оцінками Всесвітньої туристичної організації (структури ООН) один турист, який приїжджає з метою відпочинку, міг витратити гроші, які дають роботу на близько десяти робочих місцях. Тому цей досвід дуже цінний для нашої країни в повоєнному відродженні економіки.

Основою економічного піднесення Південної Кореї стало стимулювання внутрішнього попиту та стрімкий розвиток національного ринку, внутрішній же туризм стимулював розвиток маленьких туристичних дестинацій та

атракцій, давав громадам поштовх для розвитку туристичних можливостей своїх місцевостей та малого бізнесу. Місцеві громади з активним розвитком туризму поступово стали приділяти більше уваги популяризації своїх місцевостей та пошуку інвестицій, які вони залучали на розвиток туристичної інфраструктури. Також місцеві громади почали розробляти програми стратегічного бачення розвитку туристичної інфраструктури своїх місцевостей та проводили колегіальні обговорення розвитку місцевої інфраструктури й транспорту. Через лобіювання своїх інтересів з'явилася можливість впливу на прийняття рішень органів місцевої влади. Це все сприяло створенню сприятливого бізнес-середовища та підприємницькій активності у сфері туризму, спростило бюрократичні процедури видачі ліцензій та дозволів на ведення бізнесу в туристичній галузі.

Інфраструктурні проєкти Корея розпочала з реконструкції та розвитку туристичної інфраструктури (готелі, ресторани, магазини та кафе, транспортні мережі, заправки, спеціальні місця для проведення дозвілля та пікніків, паркінги, аеропорти тощо), які є важливою складовою відновлення галузі. Ці проєкти вимагали значних інвестицій з боку як уряду, так і приватних інвесторів. З підвищенням економіки різко зріс попит на автомобілі, і корейці стали активно подорожувати країною, – це також дало стимул розвитку транспортних коридорів, відповідної інфраструктури та інших супутніх галузей. Розвиток транспортної інфраструктури, зокрема зручних з'єднань між містами та туристичними пунктами, сприяли збільшенню обсягу туристів. Також поступово на законодавчому рівні почали працювати стимули для внутрішніх інвестицій. Були розроблені закони, які привабили внутрішніх інвесторів – самих корейців, у яких були накопичення, інвестувати в розвиток національної туристичної інфраструктури, адже держава гарантувала збереження їхніх капіталів. Приваблення іноземних інвесторів у туристичний сектор також відіграло важливу роль в розвитку туристичної галузі Республіки Корея – це сприяло впровадженню новітніх технологій та підвищенню якості

обслуговування, впровадження нових інноваційних рішень, що в свою чергу сприяло більшій конкурентоспроможності країни на світовому туристичному ринку та привабливості для туристів з інших країн.

Уряд надав підприємцям, які працювали у сфері туризму, фінансову підтримку, пільги та знижки для позик, грантів, субсидій та інших фінансових інструментів. Створив спеціальні програми – перекваліфікації, розвитку кадрів та навчальних програм, організовувалися семінари, тренінги та консультації для місцевих підприємців з питань управління бізнесом, маркетингу, обслуговування клієнтів тощо. Надавалося сприяння розвитку оригінальних та інноваційних ідей у туризмі, стимулюванню творчості та унікальності. Координація зусиль по взаємодії місцевих підприємців з іншими секторами економіки, такими як сільське господарство, мистецтво, ремесла, сприяло синергії та більш широкому розвитку. Окрема увага була приділена створенню туристичних кластерів – об'єднання місцевих підприємців у туризмі в спільні групи для співпраці, обміну досвідом та спільного маркетингу. Держава надала підприємствам такі преференції, як: податкові послаблення, пільгові кредити, держзамовлення, звільнення від певних платежів, страхування, стандартизація готельного бізнесу, зниження мита на ввезення необхідного обладнання, яке не вироблялось в країні, та багато інших. На публічному рівні уряд вів пропаганду та підтримку місцевих туристичних підприємств, включаючи їх у рекламні кампанії та інші туристичні події. Ці економічні стимули сприяли поліпшенню добробуту місцевих громад, інвестиційній привабливості туристичної галузі, швидкому зростанню та відбудові міст, збільшенню кількості робочих місць, підвищенню доходів населення і динамічному економічному зростанню регіонів, забезпеченню більш справедливого розподілу доходів від туризму.

Корейська культура та спадщина були використані як важливий ресурс для туризму. Підтримка місцевої культури та традицій стали важливим стимулом для туристів, які бажали пізнати аутентичний дух країни. Врахування

цих факторів дало поштовх популяризації Республіки Корея як країни, де сучасні інновації стикаються з давньою історією країни. Велике значення також приділялось відновленню та збереженню об'єктів культурної спадщини. Республіка Корея має багато культурних об'єктів, внесених до Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, держава розробила програми їх відродження за рахунок фінансування в рамках державного-приватного партнерства, де частково фінансування їх ремонту та збереження виділялося з державного бюджету, а іншу частку брали на себе приватні компанії, які з великою шанобою взяли за цю важку роботу. Організація культурних заходів, створення туристичного об'єкта по 38 паралелі (демаркаційна лінія) місця розділення двох Кореї між Півднем і Північчю, проведення фестивалів, відвідування історичних пам'яток та музеїв, інвент-туризм, медичний туризм, спортивний, гастрономічний туризм, екологічний туризм та відпочинковий з відвіданням острова Чеджу-до – ось у таких напрямках велася туристична діяльність. Впровадження нових туристичних маршрутів, атракцій та послуг збільшило інтерес туристів до країни. Наприклад, забезпечення екологічної сталості та відповідального туризму допомогло зберегти природні ресурси та привернути туристів, які цінують екологію.

Популяризація столиці Республіки Корея – міста Сеул як гарної локації для проведення дозвілля та шопінгу (відвідання головних історичних пам'яток країни, магазинів, ресторанів, клубів, дискотек тощо) привертала увагу як самих корейців, так і туристів з інших країн. Цікава ідея – розвиток привабливості Сеулу як міста, де туристам забезпечене цілодобове дозвілля та шопінг, адже міська влада розробила програми цілодобового курсування міського транспорту, в результаті чого багато місцевих туристичних підприємств почали працювати для задоволення потреб туристів і вночі. Це сприяло ще більшому напливу туристів у Сеул, які могли відпочивати і витратити гроші на дозвілля у нічний час.

Пусан – друге місто в Кореї, де був створений найбільший порт в країні, – його ще називають «морською столицею Республіки Корея», відіграє важливу роль в економіці країни. Через порт проходить перевалка вантажів, як тих, що виходять із Кореї, так і тих, що ввозяться в країну. А також тут розвивається яхтовий туризм. В Пусані побудовано найбільший в світі торговельний центр «Синсеге Сентум Сіті», де можна здійснити найбільший шопінг.

Важливим чинником популяризації іміджу країни є промоція держави за кордоном. Створення сприятливого іміджу, позиціонування країни як унікального бренду з особливою атмосферою та цінностями, стабільність економіки змогло залучити багато іноземних інвесторів та туристів, створило образ країни як сприятливого туристичного напрямку. Формування позитивного іміджу країни допомогло вплинути на здатність Кореї конкурувати зі своїми сусідами у залученні інвестицій та туристів. Країна розробило програми розвитку туризму на багато років вперед, де розглядала туриста як потенційного інвестора, адже багато заможних людей приїжджають у країну, щоб на власні очі побачити, як працює її економіка, і після цього вирішує, чи має рацію вкладати кошти в цю економіку. Також спрацьовує те, що один турист, який приїхав в країну, повернувшись до дому, розкаже про свої враження від країни десяти своїм знайомим, які можуть стати наступними потенційними туристами або інвесторами. Історії успіху та позитивні відгуки від задоволених туристів можуть викликати довіру та бажання відвідати країну.

Велике значення у просуванні туристичного потенціалу країни відіграло створення Корейської національної туристичної організації (КНТО), яка акумулювала фінансові ресурси держави та різних асоціацій (готелів, туроператорів, медичних закладів, ремісничих тощо), приватних організацій, що працюють у туристичній галузі, для формування іміджу країни в світі. КНТО вкладала значні зусилля у рекламні кампанії, спрямовані на міжнародний ринок, – промоційні заходи, участь у міжнародних туристичних

виставках та різні іміджеві акції – все це сприяло підвищенню обігу туристів. КНТО виявляє позитивні риси країни, оцінює те, як це сприймають іноземці, та координує дії різних міністерств, приватних компаній, установ культури та навіть спортивних команд, спрямовані на створення іміджу держави. Були розроблені ефективні рекламні кампанії, які використовують різні медіаформати (телебачення, радіо, інтернет, пресу) та звертають увагу на ключові атракції й особливості країни. Були вкладені значні ресурси для створення офіційних туристичних вебсайтів Республіки Корея та різних туристичних асоціацій, додатків для мобільних пристроїв та онлайн-бронювання для зручності туристів, використання віртуальної реальності та інтерактивних відеоекскурсій для демонстрації атракцій та туристичних об'єктів. Створювалися яскраві та цікаві візуально привабливі контенти для молоді аудиторії з використанням платформ соціальних мереж для популяризації країни. Було розроблено й пропагувалися спеціальні промоційні пакети для туристів, що включали: знижки, подарунки, додаткові послуги тощо. Організація різних маршрутів дозволила туристам пізнавати країну більш глибоко та здійснювати більш різноманітні види подорожей, відкривала багато можливостей задовольняти різні потреби та інтереси подорожуючих. Були впроваджені такі маршрути, як: міждисциплінарні, тематичні, природні, історичні, культурні, поєднання міського та сільського туризму.

Важливим елементом туристичної інфраструктури Кореї є Туристичні інформаційні центри (ТІЦ). Ці організації створюються та підтримуються Корейською національною туристичною організацією і місцевими громадами та адміністраціями для просування регіону на національному і міжнародному рівнях, для надання інформаційних і сервісних послуг туристичної та супутньої діяльності в країні, регіоні, місті гостям (туристам, екскурсантам, транзитним відвідувачам) та місцевим мешканцям. Туристичні інформаційні центри Кореї фінансуються за рахунок фінансових коштів, які надходять від трьох урядових рівнів (національного, регіонального і міського). Крім того, фінансову

допомогу центру надають члени центру та приватні організації, що працюють в туристичній сфері. Члени центру представляють собою різні галузі міської туристичної сфери (розміщення, залучення, ресторани, перевезення, події, агентства, торгівля тощо) і сплачують членські внески залежно від розміру прибутку від діяльності та розміру витрат (реклама в туристичних носіях інформації, доступ до досліджень, баз даних і результатів наукових досліджень, розміщення інформації в Інтернеті на сайті центру, інформація про торговельну діяльність тощо). КНТО координує фінансування ТІЦ з коштів, які вносяться в бюджет цієї організації різними туристичними організаціями та асоціаціями. Основним завданням ТІЦ у Кореї є створення сприятливого інформаційного середовища для іногородніх та іноземних громадян. Туристично-інформаційний центр – це структура, що виконує функції інформаційного, координаційного та навчального осередку, підтримуючи розвиток туризму та координуючи всю туристичну діяльність у місті чи регіоні. Такі центри діють як локальні туристичні офіси місцевого, регіонального чи національного значення. Також Корея просуває медичний туризм, в рамках якого створюються окремі ТІЦ із його промоції.

Ефективне вирішення цього завдання забезпечило Республіці Корея значне зростання потоків туристів і екскурсантів у відповідних регіонах. Ринок туристичних послуг можна також розглядати як сферу реалізації туристичного продукту та як форму взаємодії (комунікацій) між споживачем-туристом та виробником турпродукту – суб'єктом туристичного ринку, функції якого перебирають Туристичні інформаційні центри. Діапазон функцій та послуг туристично-інформаційних центрів досить широкий – від простого надання інформації туристам до контролю якості, акредитації та координації перепідготовки персоналу. Першочерговими завданнями ТІЦ є консультування туристів з конкретних питань (місце розташування, засоби розміщення, місцеві туристичні атракції тощо), а також надання відповідних друкованих матеріалів, розповсюдження інформаційно-рекламної літератури місцевої туристичної

індустрії та продаж туристичних продуктів (сувеніри). Ці функції визначають його як маркетинговий інструмент внутрішнього туристичного ринку та частину інформаційної інфраструктури. Основним завданням центру є повне задоволення попиту на інформаційні послуги, сприяння розробці і просуванню на ринок туристичних продуктів.

Успішне відродження туризму після воєнного конфлікту вимагає комплексного підходу, де фінансові аспекти відіграють роль важливу, але не єдину. Ключовим є координація зусиль уряду, бізнесу та громадськості для досягнення спільної мети – розкриття потенціалу туризму як каталізатора економічного відновлення країни.

Наукове видання

**ВІДПОВІДЬ УКРАЇНИ НА СИСТЕМНІ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ**

**Збірник наукових праць
за результатами всеукраїнського науково-практичного семінару
(6 вересня, 2023 р.)**

Підписано до друку 04.12.2023 р.
Формат 60x84/16. Друк цифровий.
Умов. друк. арк. 9,75.
Наклад 50 пр.
Замовлення № 04-12/23

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»,
сектор міжнародних фінансових досліджень,
вул. Панаса Мирного, 26, м. Київ, 01011
тел.: (044) 288-92-34

Видавець: ТОВ «НВП »Інтерсервіс»,
м. Київ, вул. Бориспільська, 9,
Свідоцтво: серія ДК № 3534 від 24.07.2009 р.

Виготовлювач: СПД Андрієвська Л.В.
м. Київ, вул. Бориспільська, 9,
Свідоцтво: серія В03 № 919546 від 19.09.2004 р.